KRATKA

POVJEST PEDAGOGIJE

SASTAVIO

STJEPAN BASARIČEK

PROFESOR I GLAVNI UČITELJ KR. UČITELJSKE ŠKOLE U ZAGREBU.

TREĆE IZDANJE.

TISAK I NAKLADA KNJIŽARE LAV. HARTMANA (KUGLI I DEUTSCH), ZAGREB

KRATKA

POVJEST PEDAGOGIJE.

SASTAVIO

STJEPAN BASARIČEK
PROFESOR I GLAVNI UČITELJ KR. UČITELJSKE ŠKOLE U ZAGREBU.

TREĆE IZDANJE.

TISAK I NAKLADA KNJIŽARE LAV. HARTMANA (KUGLI I DEUTSCH), ZAGREB.

PRVI DIO.

PRIJE ISUSA.

PRVI ODSJEK.

STARI GRCI.

---

§. 1. Idejal i sredstva uzgoja u starih Grka.

I. **Idejal uzgoja.** Uzgojni idejal starih Grka bijaše: Suglasno obrazivanje sviju tjelesnih i duševnih sposobnosti. Stari su naime Grci vjerovali, da čovjek ima dušu i tijelo, ali nijesu držali, da bi se samo u jednom ili drugom od ta dva bića moglo očitovati savršenstvo čovjeka, nego tek u suglasju toga obojeg u jednoj ličnosti. S toga su u uzgoju pošli za spoljašnjom i unutrašnjom ljepotom, za tjelesnom i duševnom svježošću, zdravljem i veselošću.

II. **Sredstva.** Glavna sredstva uzgoja u starih Grka bijahu:

1. Gimnastika, kojoj je bila zadaća, da usavrši zdravlje, jakost i ljepotu tijela. Vježbalo se u gimnazijama i palestrama. Najstarije i najuglednije gimnastičke vježbe bijahu trčanje, bacanje diska, skakanje, bacanje koplja i borenje. Tih pet vježbi zvali su pentatlon. Najveća radost starih Grka bijahu narodne svečanosti, koje su slavili izvodeći različne gimnastične vježbe. Spominju se pak olimpijske, istmijske i pitijske igre, kod kojih bi pobjeditelja ovjenčali, a to je bila slava ne samo za nj, nego i za cijeli onaj kraj, u kom se rodio.

2. Muzika, kojoj je bila zadaća, da djeluje na razvitak duše, da ukroćuje strasti i da u čovjeku budi težnju za sve, što

*

je plemenito, lijepo i uzvišeno, naročito da potakne ljubav prema domovini i svakoj kreposti. S početka pripadaše muzici i pjesništvo jer se riječ nije dijelila od napjeva. Poslije je pojam muzike obuhvatao i ostale nauke; u opće sve, čim se usavršuje duševni život čovjeka. Najvišim i najidejalnijim vrhuncem muzičke obrazovanosti držala se filozofija.

Stari su se Grci dijelili u više plemena. Od tih su najznamenitija: pleme Dorana i Jonjana. Zastupnici dorskoga plemena bijahu Špartanci, a zastupnici jonskoga Atenjani. Mi ćemo napose govoriti o uzgoju tih dvaju plemena.

§. 2. Špartanci.

I. **Državne uredbe.** Špartanska se država sastojala od slobodnih građana, poluslobodnih gradjana (perioeka) i robova (helota). Građanska su prava uživali samo slobodni građani. Poluslobodni su obrađivali svoje zemlje, plaćali porez i u rat išli. Robovi su obrađivali zemlje slobodnih građana. Sve državne uredbe išle su za tim, da se održi vlast slobodnih građana nad poluslobodnima i robovima. S toga se država brinula samo za uzgoj slobodnih građana.

II. **Temeljna načela uzgoja** Špartanski zakonodavac Likurg nastojao je poglavito o tom, da sve želje, svu snagu i sav nteres pojedinaca navrati k jednomu cilju, a taj je bio opće dobro države, t. j. slobodnih građana. Prema tomu je odredio:

1. Svrha je uzgoju, da se mladež zadahne vojničkim duhom i tako učini sposobnom za obranu domovine.

2. Za uzgoj mladeži treba da se brine država.

III. **Provedba uzgojnih načela.** Način i sredstva uzgoja bijahu udešena prema postavljenim temeljnim načelima. Da se dobiju valjani vojnici:

1. Pregledali bi starješine svako novorođeno dijete, pa ako je bilo zdravo i jako, uvrstili bi ga u listine građana, a ako je bilo bolešljivo ili nakazano, bacili bi ga u jaruge gore Tajgeta, da tamo pogine.

2. Od sedme godine uzgajala bi se djeca u državnim zavodima. Tu bi ih razdijelili u odjele i čete. Nadzor nad svjema odjelima i četama bijaše povjeren p e d o n o m u, jednomu od najrazboritijih i najhrabrijih građana.

3. S osamnaestom godinom istupili su uzgajnici iz zavoda. Sad bi se vježbali u oružju i napose pripravljali za ratnu službu. Svake godine poslali bi ih nekoliko po zemlji, da vide, što rade robovi i kako se vladaju, pa da one, koji bi bili sumnjivi, potajno umore. Tim su se vježbali u lukavštini i nemilosrđu, što je oboje nužno u ratu.

4. Gledalo se osobito na to, da tijelo mladeži otvrdne. Spavahu na sijenu ili slami bez svakoga pokrivača, a od petnaeste godine na rogozi, što bi je sami trgali na obalama rijeke Evrote. U toj bi se rijeci kupali ljeti i zimi. Vazda bijahu bosi i lako odjeveni. Hrana im je bila prosta, a često je nijesu ni dobili dosta, da naviknu gladovati i da se potaknu na smjelost i lukavštinu. Bilo im je naime dopušteno, da kradu hranu; ali koga bi uhvatili u samoj krađi, oštro bi ga kaznili. Šibe bijahu obična kazna. Šibači su vazda pratili pedonoma i na njegovu zapovijed šibali neposlušne i nemarne. Da tijelo sasvim otvrdne, bičovali bi sve dječake svake godine u hramu božice Artemide Ortije. Tko je najdulje uzdržao, a da nije ni pisnuo, dobio je vijenac za nagradu.

5. Pomno su vježbali tijelo. Prvi i najodličniji predmet obuke bijaše gimnastika, koja se njegovala s osobitim obzirom na vojničke potrebe. Manji su se dječaci vježbali u trčanju, skakanju i loptanju, a veći u rvanju, bacanju koplja i diska. Uz gimnastičke su vježbe učili i orhestične (plesne). Plesne igre bijahu mimičke i vojničke. Prvima su se iskazivala religijska čuvstva, a drugima se mladež vježbala, da po ritmu glazbe izvodi pokrete prikladne za navalu i obranu.

6. Zahtijevalo se, da mladež štuje starce i da se pokorava. Svaki je Špartanac mogao i morao kazniti dječaka, ako bi ga zatekao u kakovoj nevaljalštini.

7. Za umno obrazivanje nije se mnogo marilo. Ni čitati i pisati nijesu javno učili; ali nijesu to ni branili, pa s toga je bilo gramatika, koji su mladež upućivali u čitanju, naročito Homerovih djela. Računstvo su vježbali samo na pamet. Govorništvo su gotovo prezirali, pa i tragedije i komedije su zabranjivali. Jedino sredstvo umnoga obrazivanja bijaše vježbanje u kratkim i zgodnim odgovorima (lakonički odgovori).

8. Oplemenjivali su čuvstvo muzikom. Dječaci i mladići učili su pjevati pojedince i u zboru, pa udarati na kitaru. Osobito im bijahu mile vojničke popijevke, koje su poticale mladež na rodoljublje i junaštvo; ali su njegovali i religijske, kojima se pobuđivalo na pobožnost.

I djevojke su uzgajali u javnim zavodima, gdje su ih razredili po dobi kao i dječake. Da učine od njih zdrave majke, vježbali bi ih također u gimnastičkim vježbama, koje su se jedva štogod razlikovale od vježba za dječake. Odijelo im je bilo prosto i lako.

§. 3. Atenjani.

1. **Državne uredbe.** U Ateni su građani po Solonovim oddredbama bili razdijeljeni po imutku. Osim slobodnih građana bilo je metoeka (inostranaca), koji su se bavili trgovinom i plaćali porez, pa robova, koji su radili za svoje gospodare. Povlasti nijesu bile ograničene na rod, te se događalo, da su i metoeki, pa i robovi postali slobodnim građanima. S robovima se postupalo blago. Mogli su pohađati hramove i glumišta, tražiti zaštite protiv gospodara, koji ih nijesu smjeli prodati. Smrću ih je mogao kazniti samo sud.

2. **Temeljna načela uzgoja.** Budući da je u Ateni više vrijedila razboritost i vrednoća, nego hrabrost i tjelesna jakost i budući da slobodni građani nijesu trebali predati za svoje povlasti, to su za uzgoj postavili ova temeljna načela:

1. Svrha je uzgoju, da se obrazuju valjani građani, koji će biti oduševljeni za sve, što je istinito, lijepo i dobro.

2. Za uzgoj mladeži treba da se brinu roditelji. Svaki je otac dužan, da svoga sina dade učiti kakvoj vještini. Država nastoji oko uzgoja samo u toliko, što zavodima i drugim javnim uredbama pruža dovoljno prilike svakomu, da se može obrazivati.

3. **Provedba uzgojnih načela.** Da se uzgoje vrijedni i kreposni ljudi, postupalo se ovako:

1. Do sedme godine uzgajalo se dijete samo u kući roditelja pod brigom majke. Pomagale su joj pak kod uzgoja najprije dojilja, a zatim čuvarica.

2. Oko sedme godine predali bi dječaka pouzdanu robu, koga bi zvali p e d a g o g. Zadaća mu je bila, da nadzire dječaka, da ga opominje i svjetuje i da ga svakuda prati, naročito k učitelju, u glumište i k javnim svečanostima. Sada se počinjala i obuka.

3. S osamnaestom godinom stupio je uzgajanik u javni život i dobio ime efeb. Sada je obično prestala obuka. No mladići, koji su bili željni daljne nauke, išli su k znamenitim učenjacima i kod njih učili tumačiti zakone, lijepo govoriti i raspravljati o stvarima vjere i ćudoređa.

4. Umni se uzgoj osobito cijenio. Literarnu obuku primahu dječaci u školama g r a m a t i s t a. Tu su učili čitati, pisati i temeljne početke računstva. Čitali su najslavnije grčke pisce (Homera, Hesioda, Ezopa). Darovitiji su naizust naučili cijelu Ilijadu i Odiseju. — Za Aleksandra Velikoga postadoše visoke škole (u Ateni i Aleksandriji). U njima se učilo tako zvanih sedam slobodnih umjetnosti (gramatika, retorika, dialektika, aritmetika, geometrija, muzika i astronomija).

5. Mnogo se nastojalo i oko estetičkoga uzgoja. Muzika se učila kod k i t a r i s t a. Od sviju nastroja bijaše najobičniji lira i citara sa sedam žica, uz koju bi dječaci učili i pjevati. Osim toga upućivala se mladež i u stihotvorstvu, pa u melodici i ritmici.

6. Gimnastici bijaše zadaćom više estetički, nego tjelesni uzgoj; jer se kod gimnastičkih vježbi pazilo više na to, da tijelo postane gipko i lijepo, nego jako. Gimnastička obuka započinjala se istom nakon osme godine, kad je dječakovo tijelo dovoljno ojačalo. Učitelje te umijeće zvali su p e d o t r i b i, a učila se u palestrama i gimnazijama, koje su bile krasno sagrađene i bogato skićene. Vježbe su slijedile postupnim redom. Najprije su se učile predvježbe, zatim pentatlon i napokon pankracija (sveborba). Uz gimnastiku učio se i ples. Do osme godine dječaci su se slobodno igrali loptom, zvrkom, obručem, lutkama itd., nadalje u igri natrkivali, navlačili, kralja igrali, po konopu verali itd.

7. Pazilo se jako na pristojno i lijepo vladanje. Na ulici morali su se dječaci vladati mirno i pristojno ići pognute glave, a ruke držati pod ogrtačem. Kod stola nije dijete smjelo uzimati jela, dok se ne bi roditelji najeli, a moralo je sjedjeti pristojno, pa nije smjelo prekrstiti nogu. Zahtijevalo se najoštrije, da djeca štuju roditelje. Dječaka, koji se ne bi tomu pokorio, mogahu javno optu-

žiti. Tko bi udario svoga oca ili svoju mater, ili im ne bi davao stan i hranu, ne bi smio govoriti u skupštini.

8. U prvo doba djetinjstva postupalo se s uzgajnikom nježno. Čuvarica bi ga u košu ljuljala, popijevkama uspavkala, u pelene povijala, pa mlijekom, medom i slatkom kašom hranila. Osobito se pazilo, da se dijete sačuva od nepovoljna dojma mjesečeva, a davali bi mu i svakojake zapise. Kad bi neprestano plakalo, onda bi ga ušutkali baukom.

Za uzgoj djevojaka nijesu Atenjani mnogo marili. Njihovim su se uzgojem bavile najviše majke. Nekoje su imale i učiteljice. Učile su pak najviše ono, što treba za kuću, naime prati, tkati, šiti itd. Gdjekoje su učile pjevati i svirati, pa ponešto čitati i pisati. Najviše se ipak pazilo na to, da se upute, kako da njeguju ljepotu.

§. 4. Najznamenitiji grčki pedagozi.

a) Pitagora.

I. **Život i rad.** Pitagora je živio u šestom stoljeću pr. I. (580.—500.) Pošto je u svojoj domovini kod najglasovitijih muževa proučio potrebne nauke, ode u Feniciju i Egipat, gdje je izučavao filozofiju i naročito matematiku. Vrativši se u domovinu naseli se u Krotonu (u doljnoj Italiji), gdje su bile mnogobrojne grčke naseobine.

II. **Pitagorina zadruga.** Proslavivši se s nekoliko javnih govora (mladićima, muževima, ženama i djeci) osnuje Pitagora posebnu zadrugu, kojoj je bila glavna zadaća, da ozbiljnim i oštrim životom preporodi čovječje društvo. Prema tomu bila je ta zadruga sneke vrste uzgojnim zavodom. Primali su se u nju samo odabranici. Kod primanja bijaše Pitagora veoma oprezan i oštar pazeći ne samo na pređašnje vladanje, nego i na držanje, kretanje, crte lica, način govora itd.

III. **Uzgojna načela.** Pitagorin rad na uzgojnom polju bijaše pretežno praktičan. Ali u njegovoj filozofiji, kako nam je izložiše njegovi učenici (jer on sam nije ništa pisao), ima mnogo lijepih načela o uzgoju, koja vrijede, da se spomenu.

1. Svrhom uzgoja držao je Pitagora krepost, a njoj da je osnov u suglasju (harmoniji), naime u suglasju između tijela i duše, roditelja i djece, učitelja i učenika, između sviju ljudi i napokon između ljudi i bogova. Za to je potrebno, da se skladno uzgaja tijelo i duša.

2. Tjelesnomu uzgoju je zadaća: a) da se gimnastičkim vježbama ojača tijelo, da bude zdravo i sposobno za rad; b) da se umjerenošću suzbiju osjetne žudnje i tim tijelo podvrgne duši. S toga je Pitagora članovima svoje zadruge branio uživanje vina i nije dopuštao, da mnogo jedu mesa. Živjeli su ponajviše o hljebu, medu i vodi, a odijevali su se u ruho od platna.

3. Duševni uzgoj dijelio je Pitagora u uzgoj srca i uma. Uzgoju srca bijaše po njegovu mišljenju zadaća, da utaži surove uzrujanosti, kako bi srce bilo spremnije za uzvišena i plemenita čuvstva. S toga je Pitagora zabranjivao članovima svoje zadruge lov; jer da se njime otvrđuje srce. Cijenio je pak osobito muziku, kojom da se najuspješnije ublažuju čuvstva.

4. Uzgojem uma trebalo je da se razum naukom razbistri i privede mudrosti; jer samo mudrost da može čovjeka osloboditi od požuda i strasti, te ga učiniti slična bogovima. Znanstvena i filozofska obrazovanost, kojoj je glavno sredstvo matematika, vrhunac je svemu obrazivanju.

Pitagora nije bio za to, da se uzgoj mladeži povjeri državi. Po njegovu je mišljenju velika nepravda, ako se djeca otimlju porodici i uzgajaju jedino u korist državi.

b) Sokrat.

I. **Život i rad.** Sokrat je živio u petom stoljeću pr. I. (469. do 399.) S početka se bavio kiparstvom, a poslije se dao na proučavanje pređašnjih i suvremenih filozofa. Živio je siromašno i odbijao svaku milost, koji su mu često nudili moćnici. Njegovo je načelo bilo: »Umjerenost je osnov kreposti. Ništa ne trebati, to je božanski, a najmanje trebati znači najvećma približiti se božanstvu«. Tim kao i drugim svojim načelima stupio je u opreku spram sofista, koji su učili, da je čovjeku težiti za osjetnim užitkom i u tom da je njegova sreća.

Sokrat je nadalje stalno vjerovao, da je svijet stvorilo jedno najviše božanstvo, koje njim upravlja; nadalje da je to božanstvo savršen duh, i napokon da se čovjek smrću uzdiže

k višemu životu, u kom se usavršuje njegova sličnost Bogu, ako je prema tomu živio na ovom svijetu. Radi toga zamjeri se i mnogima iz puka, koji su mislili, da želi uvesti novu vjeru. On bude optužen, da ruši državnu vjeru i kvari mladež, te osuđen na smrt, koju podnese junačkim mirom.

II. **Temeljno načelo uzgoja i obuke.** Sokrat je bio uvjeren, da je u moralnoj svijesti čovjeka sakrivena potpuna istina, koja je ujedno i dobrota, pa da nije potrebno drugo, van da je otkrije ili spozna. Prema tomu Sokratu je svaka krepost neko znanje, te se može naučiti. No pošto je istina u čovječjoj svijesti, ne treba je unositi u nju, nego samo nastojati, da se razvije ili pobudi. Da se to postigne, nužno je čestoput, da se istrijebe kojekakve predrasude ili krivi nazori, koji su zaprekom pravoj i čistoj spoznaji.

III. **Način obučavanja.** Sokrat je obučavao samo živom riječju, a nije imao određena mjesta za obučavanje, nego je učio gdjegod mu se za to pružila prilika. Zalazio bi u radionice, hramove, glumišta, gimnazije, tržišta i druga javna mjesta, pa je svuda vrebao na krive nauke, da ih zakvači i svjema pokaže ništavilo, koje se u njima krije.

Zanimljiva je metoda, kojom je Sokrat obučavao. Prema svomu načelu, da je istina u svijesti čovjeka, te je ne treba u nju unositi nego samo pomoći čovjeku, da se je sjeti, nije on nijedne nauke nego ih je različnim pitanjima napriopćivao svojim učenicima, nego ih je različnim pitanjima navodio, da sami otkriju stanovitu istinu, t. j. da se je sjete. »Učenje«, veli on, »nije drugo, van sjećanje«. Njegova je dakle metoda bila oblikom h e u r i s t i č k a, a imala je dvije strane, i to:

1. N e g a t i v n u. Prema svomu uvjerenju, da mnogi ljudi ne mogu da spoznadu istinu, koja je u njima, samo s toga, što su zaokupljeni zabludama, nastojao je Sokrat prije svega, da uništi bludnju, t. j. da pokaže onomu, koga je htio poučiti, kako mu je nazor o stanovitoj stvari posve kriv ili neosnovan. Zapodio bi dakle razgovor i s početka bi se pretvarao, kao da ne razumije neku stvar i kao da bi se rado dao o njoj poučiti. Ako mu je onaj, koga je tobože slučajno zapitao, odgovorio na prvo pitanje, onda je uz prvi odgovor nadovezao drugi itd. sve đotle, dok ga nije uvjerio, da nema pravo i da je ono, što je s početka uporno branio kao istinu, puka zabluda. Ta je strana Sokratove metode prozvana također i r o n i j o m; jer bi je začinjao i po kojom šalom, kad bi naime htio da učini smiješnom stanovitu tvrdnju svoga protivnika.

2. P o z i t i v n u. Kad bi Sokrat uništio bludnju, gledao je da različnim pitanjima iz čovjeka izvabi istinu, te mu pokaže, da je ona i prije bila u njemu, samo što nije za nju znao, dok mu on u tom nije pomogao. Tu stranu svoje metode prozvao je Sokrat p r i m a l j s t v o m (maietikom); jer da on sam ne rađa misli, nego samo pomaže drugima, da ih mogu roditi.

Sokrat ne bi nigda svoju nauku započeo s općim kakvim pravilom ili zakonom, nego bi vazda polazio od stanovitoga nekog događaja, i dok bi ga potpuno razglobio i pojedine činjenice isporedio, pa uzgredno od bitna odlučio, priveo bi učenika k općim istinama, te im tako pomogao, da stvaraju pojmove i određuju njihov sadržaj. S punim pravom prozvao je dakle Aristotel Sokrata izumiteljem i n d u k c i j e i d e f i n i c i j e.

c) Platon.

I. **Život i rad.** Platon je živio koncem petoga i početkom četvrtoga stoljeća pr. I. (god. 429.—348.). Bijaše učenik Sokratov. Poslije njegove smrti bavio se kod Euklida u Megari, zatim u Egiptu, Maloj Aziji i Italiji, gdje se upoznao s naucima Pitagorovaca. Vrativši se u Atenu osnova posebnu filozofsku školu. Obučavao je u nekom perivoju, gdje je imao i svoj stan. — Taj se perivoj zvao akademija, pa su se s toga i njegovi učenici zvali akademici a njegova filozofska škola akademijska škola.

Platon je napisao mnogo djela, i to u razgovorima (dijalozima) Misli o uzgoju razvio je u dva spisa, naime u djelu »o državi« i u djelu »o zakonima«. U prvom je prikazao i d e j a l n u d r ž a v u, a u drugom d r ž a v u, kakva se u Grčkoj prema tadašnjim prilikama mogla i po njegovu mišljenju morala stvoriti. Prema različnosti stanovišta, što ih je zauzeo u oba djela, različne su misli, što ih je razvio o uzgoju.

II. **Uzgojna načela.** U jednom i drugom djelu velika se vlast daje državi. Pojedinac vrijedi samo u toliko, u koliko je građanin. Dobro države je najpreče; pred njim treba da iščezne posebna korist. Otud se izvode ostala uzgojna načela, a to su:

1. Uzgoj je nužni temelj države. Nema ništa tako božanstvenoga, kao što je uzgoj mladeži. Uzgajati pak znači upravljati i privoditi mladež k onomu načinu života, što ga propisuje zakon, i što no su ga odobrili najstariji i najodličniji muževi. — Neka se žene samo takvi mladići i djevojke, koji su se tjelesno i duševno što ljepše razvili. Ženidba je dužnost spram države, a treba da bude posvećena religijom. Zakonita djeca neka ostanu uz roditelje. (U čisto idejalnoj državi zagovara Plato veći apsolutizam države, pa hoće da se uzgoj posve preda u njezine ruke)

2. Potrebno je, da se pazi na tjelesni razvitak, naročito u prvo doba djetinjstva. Od treće do šeste godine neka se djeea igraju igre, koje su prema njihovoj dobi, i koje sama izume. Po izboru igre mogu se upoznati sposobnosti djece kao i to, kakvo će im biti buduće zvanje. — Obuka u gimnastici neka se začne sa sedmom godinom. Više treba nastojati, da se njom razvije hrabrost, nego jakost. Glavni su dijelovi gimnastike rvanje i ples.

3. Valja nastojati i oko uzgoja uma. Cijeli život čovjeka treba da je neprekidna škola. Ali pri svem tom ne smije se nigda smetnuti s uma, da neznanje nije najveće zlo. Mnogo znanja uz nevaljao uzgoj škodi većma od samoga neznanja. — S desetom godinom valja da se počne obuka u čitanju i pisanju. Već kod čitanja treba da se djeca vježbaju u mišljenju. Osim toga valja da se uče matematičke nauke, naročito aritmetika; jer su te nauke vrlo korisne u praktičnom životu i najbolja priprava za filozofiju.

4. Ne valja zanemariti ni estetički uzgoj, koji može da se započne već u prvo doba djetinjstva. Valja dakle djeci pripovijedati bajke, ali neka se biraju takve, kojima se podaje dostojan pojam o božanstvu. Muziku neka uče djeca od četrnaeste do šesnaeste godine. Valja odabirati ozbiljne melodije, kakve dolikuju muževima i koje potiču na hrabrost. Poezija čini čovjeka mlitavim i pobuđuje u njemu pohotu. Preporučuju se samo himne bogovima i slavospjevi dobrim ljudima.

5. Pomno treba nastojati i oko etičkoga uzgoja. Na etički uzgoj valja paziti osobito u prvo doba djetinjstva; jer djeca upravo u to doba sve utiske rado primaju. Ako se maze, budu tmurna i osjetljiva; ako se pak odveć oštro s njima postupa, budu podla i malodušna. Treba ih čuvati od boli, straha i tuge, da budu blage i vesele ćudi. Etički uzgoj osniva se poglavito na ugledu uzgajateljevu. Valja njegovati častoljublje i stidljivost. Tjelesno kazniti može se samo onda, kad dijete ne poštuje roditelja i starijih, ili kad prestupi uzgojni zakon. Valja paziti, da se dječaci druže samo s valjanim ljudima. Ne treba ih dakle voditi u tabore, pučke skupštine i glumišta.

Budući da i djevojkama valja nastojati oko općega dobra, potrebno je, da i one uče, naročito gimnastiku i muziku.

d) Aristotel.

1. **Život i rad.** Aristotel je živio u četvrtom stoljeću pr. I. (g. 384.—332.) Bijaše učenik Platonov prvih dvadeset godina, a zatim učitelj Aleksandra Velikoga, koji ga je u velike štovao. Kad je Aleksander preuzeo vladu i pošao na vojnu u Perziju, ode Aristotel u Atenu, i tamo je u gimnaziju, koji su zvali lykeion (licej) sabirao oko sebe učenike. Njegova se škola zvala peripatetička, a učenici peripatetici (šetaoci); jer bi se razgovarajući o različnim pitanjima nauke šetali po hladovitim drvoredima, koji su bili oko gimnazija. Aristotel je jedan od najvećih umova sviju vijekova. Nazivlju ga stvoriteljem znanosti; jer je mnoge nauke sveo u sustav (logiku, retoriku, etiku, prirodne i državne nauke itd.). O uzgoju nije napose pisao, ali je o njemu razvio svoje nazore u djelima o etici i politici.

2. **Uzgojna načela.** Aristotelova uzgojna načela jesu u glavnom ova:

1. Uzgojem treba da upravlja država, a ne pojedinci. No dužnost je roditelja, da se skrbe za uzgoj. Porodica je starija od države, a tako i njezino pravo na uzgoj.

2. Tri su uvjeta, uz koje čovjek može dospjeti k savršenosti, naime narav (prirodni dar), navika i pouka. Navici pripada prvo mjesto; jer se bez njezine pomoći uzgoj ne može osloniti samo na narav i pouku.

3. Prije pete godine ne treba djecu mučiti učenjem; jer se tim obustavlja rastenje i razvitak tjelesne snage. Igra je za takovu djecu najprikladniji rad; no igrama neka čine

ono, čim će se poslije ozbiljno baviti. Od pete do sedme godine treba da djeca motre i slušaju ono, što će poslije učiti.

4. *Sa sedmom godinom valja da se započne prava obuka.* U to doba neka se uče elementarni nauci i gimnastika. Od četrnaeste do dvadeset i prve godine neka djeca uče više nauke. Prve tri godine treba da se bave muzikom, a zatim neka dođe znanstveno obrazivanje. Najznatnije su nauke: gramatika, retorika s čitanjem pjesnika, zatim risanje, dijalektika i filozofija. Matematika ne vrijedi u uzgojnoj obuci mnogo. Politika je najsavršenija od sviju nauka, jer joj je svrha najviše dobro i sreća, ali nije za mladež, nego samo za zrele ljude.

5. *Svaka obuka treba da je metodička.* Jedno neka se izvodi iz drugoga postupno i prema stalnoj osnovi. Što se napose tiče pojedinih nauka, to valja kod gimnastike paziti, da se ne uzgajaju atlete; jer je to na uštrb rastenju i ljepoti tijela.

6. *Bez ćudoredne obrazovanosti bio bi čovjek najgori i najdivlji stvor na svijetu.* Valja dakle djecu privikavati na krepost, naročito na poslušnost. Bez poslušnosti ne može postojati ni jedna država, i tko hoće vladati, mora se prije svega naučiti slušati. — Valja paziti, da djeca ne vide ništa nepristojna, dakle ni takvih slika ili kipova. Ne treba da gledaju komedije ili slušaju jambe (jednu vrstu pjesama, koje su se pjevale kod nekih ophoda). — Valja paziti i na priče, što ih djeca čuju u prvo doba djetinjstva. O tom, što da se djeci pripovijeda, trebalo bi da odlučuju pedonomi, dakle državna oblast.

e) Plutarh.

1. **Život i rad.** Plutarh je živio u prvom stoljeću pos. I. (g. 50.—120.) Nauke je izučio u Ateni, poslije bude učiteljem filozofije u Rimu, a napokon prokuratorom Grčke. Napisao je krasne »vjekopise« najslavnijih muževa staroga vijeka i spis »o uzgoju djece«.

2. **Uzgojna načela.** Plutarhovi nazori o uzgoju razviti su u spomenutom spisu »o uzgoju«. Neki misle, da on nije pisao taj spis. Bilo kako mu drago, pisala ga je svakako znamenita ličnost i budući da nam se u njemu predočuju nazori onoga doba o uzgoju, to ih ovdje priopćujemo.

1. *Kod uzgoja odlučuje troje: narav, obuka i navika* (vježba). Narav je bez obuke slijepa, obuka bez naravi manjkava, a vježba bez obojega nepotpuna.

2. *Nije razborito, ako se djeca muče prekomjernim naučima.* Od sviju duševnih moći valja najviše vježbati pamet; jer je ona riznica znanja. Mladić dobra roda treba da bude upućen u encikličkim znanostima, naročito pak treba da uči retoriku. I strane pisce neka uči mladež, samo valja pri tom paziti, da nigda ne odobrava ono, što je nećudoredna rekao koji od pjesnika. Nada sve nauke treba njegovati filozofiju. — Gimnastika se neka uči, da se tijelo održi svježe i zdravo; ali ne valja u tome pretjeravati, da se ne bi iscrpla snaga dječaka i oduzela im volja za nauku.

3. *Valja paziti, da se djeca druže samo s takvim dječacima, koji se dobro vladaju i dobro govore grčki.* Isto tako treba im odabrati pedagoga, koji se odlikuje ne samo bogatim iskustvom, nego i čistim ćudorednim životom. Ocevi treba da sinovima prednjače dobrim primjerom; jer ako su roditelji besramni, onda će takova biti i njihova djeca. — Prije svega valja djecu privikavati na to, da ljube istinu; jer je laž ružna, pa ne dolikuje ni robu. — Ocevi neka ne budu odveć oštri sa svojim sinovima. I učitelj treba da blagim riječima i prijaznom opomenom potiče dječake na marljivost. Pohvala, kojom se pobuđuju na dobro, i ukor, kojim se odvraćaju od zla, vrijedi više od psovanja.

DRUGI ODSJEK.

RIMLJANI.

---

§. 5. Uzgoj u Rimljana.

Rimljani su nastojali, da svoju mladež uzgoje prema običajima djedova i da je priprave za koristan život u državi. Prema tomu birali su i uzgojna sredstva. Za gimnastiku kao slobodnu umjetnost, kojom se razvija ljepota tijela, nijesu marili; ali su tim većma

njegovali vojničke vježbe i plivanje. Ni muzike nijesu voljeli, držali su pače, da nije dostojno, ako se time bavi odličan rimski građanin. Od znanosti učili su poglavito one, kojima se najviše može koristiti državi, tako n. pr. pravnu nauku i povjest, pa govorništvo i nauku o poljskom gospodarstvu.

Premda se Rimljanin »rodio i uzgajao za domovinu«, to se u rimskoj državi ipak većma poštivala lična sloboda, nego u ikojoj državi staroga vijeka. Prema tomu razvio se u Rimljana i porodički život više, nego kod drugih starih naroda. Država se u prvo doba nije pačala u uzgoj mladeži, nego je samo kroz svoje cenzore nadzirala ćudoredni život porodice. Žena, kao duša porodice, bijaše u Rimljana u velikoj cijeni. I djecu su vrlo ljubili, te bi je rijetko kad podbacivali, ma da im je to zakon donekle dopuštao.

Prvi uzgoj bijaše u ruku majke; samo u bogatim kućama pomagala je majci starija koja žena kao čuvarica djece. Kućna je stega bila vrlo oštra. Kod dječaka gledalo se osobito na to, da se nauče pouzdavati sami u sebe, ali uza to da su čedni i poslušni, pa da u duši ćute poštovanje prema zakonima i velikim muževima svoje domovine. Da na to naviknu, uvijek su bili uz oceve, koji bi ih vodili i k svečanim gozbama, gdje su muževi slavili velika djela svojih pređa, a mladež je pjevanjem prikladnih pjesama uzdizala njihove vrline.

S početka je u Rimljana u opće otac bio jedini učitelj svojih sinova. On ih je učio svemu, što se držalo potrebnim, naročito plivati, jahati, oružjem se boriti, različne poslove u poljodjelstvu itd. Žensku je opet djecu učila majka svaki ženski posao. Mnogi su učili svoje sinove čitati i pisati, tumačili im domaće pisce i pjesnike, utuvljivali im zakone napisane na dvanaest pločica itd.

Dosta rano počeli su međutim ocevi svoje sinove povjeravati robovima, da ih uzgajaju i uče. Takvi su se robovi zvali kustosi, a i pedagozi; jer su obično bili Grci. Kad je u Rimu zavladala raskoš, imali su bogati dječaci čitavu četu robova, koji bi ih posvuda pratili, pa i takova, koji bi za njima u školu nosio kutijice (capsule) za računske kamenčiće. Takva bi roba zvali »capsarius«.

Neki su gospodari dopuštali, da njihov rob poučava i tuđu djecu zajedno s njihovom u vlastitoj kući, ili da smije ići svaki dan u tuđu kuću i tamo podučavati djecu siromašnih Rimljana. Ali je bilo i takovih, koji su stvar udesili tako, da njihov rob za plaću u isti mah može i više koječije djece zajedno obučavati. S toga bi mu naredili daščaru (taberna), i to obično na krstopuću ili tropuću (in triviis). Takove su škole zvali »ludi« (igre), a učitelje »ludi magistri«. Htjelo se tim zamamnim imenom navabiti djecu, da idu u školu i ujedno naznačiti, da je zanimanje naukom ugodna igra duha.

Nauci su bili različni prema vremenu i sposobnosti učitelja. Učilo se čitati, pisati i računati, i to je onda bilo sve. Čitanje se učilo sricanjem. Knjiga, iz koje se čitalo, bila je zakonik dvanaest pločica. Pisali su na povoštenim drvenim pločicama oruđem, koje su zvali »stilus«. Računalo se na prste ili na spravi, koju su zvali »abacus«. To je bila pločica, razdijeljena na više polja, od kojih je svako imalo svoju posebnu vrijednost. Po njima su stavljali kamenčiće (calculi), a spremali su ih u male kutijice, koje su zvali «capsule«.

Kad su Rimljani osvojili južnu Italiju i s Grcima stali življe općiti, poče se u Rimu širiti grčki običaj i grčki jezik. Rimska mladež ne bijaše sada zadovoljna s dotadašnjom rimskom obrazovanošću, nego nastojaše, da prouči i grčku književnost, filozofiju, govorništvo itd. Bez toga nije se mogla postići nikakva čast ni služba u državi. S toga bi roditelji svoju djecu slali na nauke grčkim učiteljima, kojih je sada bilo u Rimu sva sila. Proučavanje grčkoga jezika ponuka međutim Rimljane, da su počeli i svoj jezik znanstveno obrađivati. I tako nasta u Rimu nova vrsta »literarnih« ili »gramatičkih« škola.

Gramatičke škole dijelile su se u dva odjela. U nižem odjelu, gdje je obučavao »gramatista« ili »literator«, učila su djeca počevši od šeste ili sedme godine obične elementarne nauke, kao čitanje, pisanje i računanje. U višem odjelu, gdje je obučavao »gramatik« ili »literat«, učili su dječaci počevši od dvanaeste godine grčku i latinsku gramatiku i literaturu, te su se vježbali u pismenim sastavcima.

Kad je bilo dječaku petnaest godina, zamijenio je dječačku haljinu (toga praetexta) s haljinom muškom (toga virilis), pa je istupio iz škole gramatika, da se pripravi za buduće zvanje i ratnu službu. U prvo je doba ta priprava bila skroz praktična. Obično bi

mladić otišao kojemu znamenitom mužu one struke, kojoj se htio posvetiti, te se kod njega vježbao u svem, što mu je bilo potrebno. Najbolji gospodari, vojskovođi, državnici i govornici obrazivahu se na taj način. Njihova stručna škola bijaše javni život i javno djelovanje.

No nijesu se Rimljani vazda zadovoljavali takvom praktičnom obrazovanosti. Za govorništvo osnovaše još za republike posebne retorske ili govorničke škole. — Za careva umnožiše se silno škole svake vrste. Obuka u govorničkim školama raširi se na poznatih sedam slobodnih umjetnosti, od kojih se međutim udilj najviše cijenilo govorništvo. Napokon bijahu osnovane i carske škole. U tim se školama učilo sve, što je bilo potrebno za obavljanje državne službe, dakle osim slobodnih umjetnosti filozofija, medicina i pravne nauke. Učitelje carskih škola imenovali su i plaćali carevi, a zvali su se »profesores«. — Osim carskih škola osnovani su o trošku države i mnogi zavodi za uzgoj siromašne djece.

§. 6. Najznamenitiji rimski pedagozi.

a) Ciceron.

I. **Život i rad.** Ciceron, jedan od najznamenitijih rimskih pisaca, državnika i govornika živio je u prvom stoljeću pr. I. (god 106.—43.) On nije napisao posebnoga djela o uzgoju, ali mnogobrojni njegovi nazori, što ih je o tom razvio u svojim filozofskim i retoričkim spisima, veoma su zanimljivi i poučni.

II. **Uzgojna načela.** Glavni nazori Ciceronovi o uzgoju mogu se u kratko sabrati u ovo:

1. Uzgoj je usavršivanje prirodnih sposobnosti. On je potreban toliko više, što se njim čovjek može da popne na stepenici poznate nam prirode na najviše mjesto. — »Može li se ičim više koristiti državi, nego tim, da se poučava i upućuje mladež«.

2. Prva je dužnost u uzgoju, da se ništa ne učini, što bi se protivilo općoj naravi čovjeka, a druga, da se pazi na posebnu narav uzgajnika. Svakomu dolikuje najbolje njegova osobnost, pa s toga neka je svaki u sebi razvija.

3. Uzgoj treba da se začne u prvo doba djetinjstva. Prirođeno nagnuće k igri ne treba u djetetu ugušivati, nego samo nadzirati.

4. U daljnom razvitku djeteta treba pomno nastojati oko toga, da mu se vježba pamet. S toga neka naizust uči pojedine odlomke iz grčkih i rimskih pisaca.

5. Od onih, koji žele biti govornici, hoće se da prouče pravne nauke, povjest i filozofiju. Osim toga treba da nauče grčki jezik. Politika nije za mladež, nego za zrele i iskusne muževe. Prirodnih nauka i matematike nije Cicero osobito cijenio, a gimnastiku je s ćudorednih obzira posve osuđivao.

6. Ćudoredni život osniva se na religiji. Ona podaje najčvršći temelj državi. S toga valja već za rana uvjeriti građane o tom, da su bogovi gospodari i upravitelji sviju stvari i da znadu djela, čuvstva i misli svakoga čovjeka. Tim će se sačuvati od preuzetnosti i zloće.

7. Mladiće treba odvraćati od neumjerenosti i osjetnoga uživanja i upućivati na to, da su zahvalni svojim roditeljima, da štuju starce i da najbolje i najpravednije od njih odaberu sebi za savjetnike i vođe. Valja ih nadalje vježbati u strpljivosti, da im ojača duh i tijelo u podnošenju svakojakih napora, kako bi mogli što uspješnije obavljati ratnu i građansku službu. Osobito treba pobuđivati nagon za čašću i slavom kod onih, kojima valja jednom stupiti na čelo državi.

8. Učitelj neka je blag, ali ujedno oštar i pravedan. Kazan ne smije nigda da bude pogrdna, a treba da je primjerena krivnji. Valja se također čuvati, da ne kaznimo u srditosti.

b) Seneka.

1. **Život i rad.** Seneka je živio u prvom stoljeću posl. I. (g. 3.—65.) Rodio se u Kordovi u Španiji i bio je uzgajateljem caru Neronu, koji ga dade pogubiti zbog sumnje, da je sudjelovao u nekoj zavjeri.

2. **Uzgojna načela.** Seneka je bio više filozof, nego pedagog; ali ono, što je izrekao o uzgoju vrijedi mnogo. Glavne njegove misli o uzgoju jesu:

1. Razumnim uzgojem mogu se popraviti i opaki naravni darovi, a valjane se ćudi njime vrlo brzo uspinju na najviši stupanj.

2. Kod obuke valja se držati mjere. Sve nepotrebne stvari treba odstraniti od obuke. Ne treba učiti za školu, nego za život (Non scholae, sed vitae discendum est). — Prirodne su nauke vrlo korisne. Muzika i pjesništvo također je korisno, naročito s toga, što ublažuju srce. Gimnastičke vježbe prude, ako su umjerene, a škode, ako su preteške. Onaj, koji druge uči, i samoga sebe uči (Docendo discimus); jer se tim njegovi pojmovi bistre i učvršćuju.

3. Bolje je početi dobrim primjerima, nego poukama (Longum iter est per praecepta, breve et efficax per exempla). Navika privodi čovjeka kreposti ili zloći. Ako djeca čuju često govoriti o zločincima, onda je to štetno po razvitak njihove ćudi. Ne može se odobriti, da mladež ide u glumište. Poslušnost je prva dužnost djeteta. Zakoni za djecu treba da su kratki i ne treba ih razlozima potkrepljivati.

4. Uzgajatelj i učitelj treba da je prijazne i čovječje ćudi. Prije svega neka gleda, da blagim riječima djeluje na srce mladeži, i da ih savjetom navraća na krepost, a odvraća od zla. Bez velike nužde neka ne bude oštar.

5. Osobito je potrebno da učitelj pazi na različne osobnosti. Nigda ne smije dovesti uzgajanika do toga, da moli tako, da se time ponizi. Ne smije nadalje dopustiti, da djeca silom nešto izvojšte.

c) Kvintilijan.

I. **Život i rad.** Najznamenitiji rimski pedagog bijaše Kvintilijan, koji je u drugoj polovici prvoga stoljeća pos. I. bio profesorom govorništva u Rimu. Od njegovih se djela sačuvalo veoma znamenito djelo: »Uputa u govorništvo«.

II. **Uzgojna načela.** U prve dvije knjige spomenutoga djela razvio je Kvintilijan vrlo lijepo i dosta potpuno svoje nazore o uzgoju, naročito o obrazivanju govornika. Ti njegovi nazori mogu se u kratko svesti u ovo:

1. Obuka treba da se začne što prije, ali tako, da se tim odveć ne napražu duševne sile djeteta. Neka uči više u igri. Za rana valja djelovati na njegovo častoljublje. Pohvalama i nagradama treba ga pobuđivati.

2. Obuka neka se počne grčkim jezikom. Latinski će jezik naučiti dijete s početka općenjem. Počinje se čitanjem i pisanjem. Kod obuke u čitanju valja uvijek zajedno pokazati ime i oblik slova. Da djeci ta obuka što više omili, treba im davati slova od slonove kosti, da se njima igraju. — Da se djeca nauče pisati, valja im davati pločice s urezanim slovima, pa ih uputiti, da brazdama vuku pisaljke. — Iza obuke u čitanju i pisanju treba da dođe obuka u gramatici, i to najprije u grčkoj, onda latinskoj. Valja čitati i pjesnike. Nužno je, da se čitaju spisi svake vrste. Korisni su i tragični, pa lirični pjesnici. Od komedija pak valja čitati samo one, kojima je sadržaj ćudoredan. Čim učenici nauče glavna pravila jezika, neka se vježbaju u sastavcima. Prije nego dječak prijeđe u govorničku školu, treba da prouči i druge struke enciklopedičke obuke (sedam slobodnih umjetnosti). Govorniku je vrlo korisna muzika; ali neka se goji samo ozbiljna i muževna muzika. Aritmetikom i geometrijom oštri se i vježba logičko mišljenje. I gimnastika je korisna; jer pomaže govorniku, da svoje kretnje učini pristojnim i dostojanstvenim.

3. Ne treba misliti, da će to, što se djeca tako rano bave množinom naukâ rastresti ili umoriti njihov mlađahni duh, i da bi bilo prikladnije, kad bi se te nauke učile jedna za drugom. Čovječji je duh tako brz i naučen na promjenu, da se nikako ne može baviti jednom stvari. Promjena jača duh, te mu je za odmor. Osim toga učenici bi n. pr. zaboravili gramatiku, dok bi se bavili geometrijom.

4. Dobar učitelj nuždan je već na početku uzgoja; jer se inače na uštrb uzgoja učiteljima, koji poslije toga dolaze, nameće dvostruki teret, naime da odstranjujn ono, što su djeca naučila i opet da ih nešto nova nauče.

5. Kad se dijete začne ozbiljno učiti, valja ga poslati u javnu školu. Neki misle, da je privatno obučavanje bolje od javnoga; jer da je ćudorednost djeteta većma zajamčena, ako se u dobi, kad je najviše sklono grijehu, pridrži kod kuće, a

i učitelj da može više učiniti, ako se bavi pojedincem. No ćudorednost djeteta i kod kuće je u opasnosti; jer i tu vide i čuju djeca svaki dan stvari, za koje ne bi nigda smjela znati. Za samu je pak obuku bolje, ako učitelj ima više učenika; jer i njega samoga to više veseli. Napokon ne može se ni kućni učitelj vazda baviti s učenikom, ako ne će da mu se odveć umori. Osim toga može ih više u isto vrijeme shvatiti ono, što učitelj govori, a da pri tom ne kvaruje pojedinac. Škola ne smije naravno da bude prevelika, tako da učitelj može upoznati pojedince.

6. Učitelj treba da proučava darovitost i narav djece. Kod manje djece glavni je znak darovitosti pamet, a zatim podražavanje (imitatio). — Sa svakim treba postupati prema njegovoj naravi. Mnogima nije pravo, da ih vazda tjeramo, a mnogi ne trpe, da im zapovijedamo. Neke drži strah u redu, a nekima oduzimlje volju. Jedne trajni napor umara, a druge ohrabruje. Valja željeti dječaka, na koga djeluje hvala, koga pobuđuje slava, i koji plače kad je zapostavljen. Svjema treba dati potrebit odmor, a k tomu pripada i igra.

7. U školi treba da bude stege. Tjelesne kazne ne treba nigda upotrebljavati. Ona je ropsko i odurno, ili bar uvredljivo sredstvo. Koga ne može popraviti ukor, taj ne mari ni za šibe. Učitelj treba da očinski ljubi svoje učenike. On ne smije trpjeti pogrješaka kod djece, no mora ih se i sam čuvati. Neka je ozbiljan, ali ne mrk; prijazan, ali ne razuzdan. Ponajviše treba da govori o onom, što je ćudoredno i dobro. Neka se čuva srditosti, ali neka ipak ne bude nemaran za ono, što treba popravljati.

TREĆI ODSJEK.

ŽIDOVI.

---

§. 7. Uzgoj u Židova.

Židovi bijahu odabrani narod božji. Kao što je Bog bio gospodarom i uzgajateljem cijeloga naroda, tako je i otac bio glavom i učiteljem svoje porodice, koju je vrlo milovao. Svu radost i sreću svoju tražili su Židovi u domu svom, u ženi i djeci svojoj. Gdje se toliko ljubila porodica, tamo je doista i žena bila u časti. Četvrta zapovijed božja glasi: »Poštuj oca i mater«. A mudri Sirah kaže: »Blagoslov očev gradi djeci kuće, a majčino prokletstvo ih razgrađuje«. Majka je dakle ravna ocu i valja je poštivati kao i njega. — Mnogobrojno potomstvo držahu Židovi blagoslovom božjim. S toga nije bilo dopušteno, da se djeca ubijaju ili izlažu, a prodati su se smjele samo djevojčice jedino radi siromaštva, i to kojemu od imućnih Židova.

Budući da je u Židovâ vjera bila temelj svemu životu, to je naravno, da je bila i glavnom, pače jedinom podlogom uzgoju. Najviše načelo židovskoga uzgoja bijaše: »Strah božji početak je svakoj mudrosti«. Od djeteta valjalo je dakle uzgojiti čovjeka, koji će biti poslušan i pravi sluga Gospodnji.

S početka nijesu Židovi imali škola. Otac bi upućivao sinove u zakonu božjem i pričao im o čudesima, kojima je Bog upravljao sudbinom naroda, a uz to bi ih vježbao u onom poslu, kojim se je sam bavio, kao n. pr. ratarstvu, stočarstvu, ribarstvu, lončarstvu itd. Mnogi su ocevi sami učili svoje sinove čitati sv. pismo, a kadšto i pisati. — Kao što je otac bio učiteljem sinova, tako je majka bila učiteljicom kćeri. Ona ih je učila presti, tkati, šiti, vésti, kuhati, spravljati mirise, pjevati, plesati i udarati na harfu, a gdješto i čitati. — Kad je dječak navršio dvanaest godina, morao je vršiti dužnosti, što ih je svakomu Židovu nalagao zakon, pa se s toga i zvao »sin zakona«.

Kućna stega bijaše vrlo oštra. Neposlušno je dijete valjalo svjetovati i kazniti. »Karaj svoje dijete, dokle ima nade, i na njegovu pogibao da ne prašta duša tvoja. Ne ukraćuj kara djetetu; ako ga i ošineš šibom, ne će umrijeti od toga. Udarit ćeš ga šibom, ali ćeš mu dušu izbaviti iz pakla«. (Sal. 23. 18. 14.). »Tko štedi šibu, taj mrzi na svoga sina«. (Posl. 13. 14.)

Prva vrsta židovskih škola bile su proročke škole, a začetnik im je bio Samuilo (u 13. stoljeću pr. I.). Oko proroka sabrali bi se naime mladići željni nauke, te bi s njime u istoj kući nastavali. Učitelja svoga, t. j. proroka, zvali su ocem, a on njih sinovima. Ne zna se pravo, što se učilo u tim školama. Najviše se nastojalo o tom, da se mladići, kojima se valjalo posvetiti službi

Gospodnjoj, priviknu na sveto življenje i upoznadu s onim znanostima, kojima se valjalo odlikovati onomu, koga bi Bog prozvao za proroka. Muzika i pjesništvo bijahu svakako glavne nauke, a uz to se po svoj prilici izučavalo sveto pismo, pa prirodne nauke i liječništvo.

Poslije povratka iz babilonskoga ropstva izidoše na glas rabini, t. j. učitelji i učenjaci. Oni su se bavili proučavanjem i tumačenjem zakona, a to je bilo nužno i s toga, jer Židovi u ono doba nijesu govorili čistim jezikom, a po tom općeno i nijesu razumjeli starih sv. knjiga. Rabini su učili po sinagogama ili zbornicama, kojih je bilo u svjema mjestima, a u Jerusolimu u jedno doba i do pet sto. Da se izuče rabini, podignute su rabinske škole. U njima se tumačilo sv. pismo, pjesništvo, koledar itd.

Rabinska je znanost veoma malo potpomagala obrazovanost nižih slojeva naroda. Za prosvjetu puka malo se tko brinuo u starije doba. Prvu školu za malu djecu podigao je, kako se misli veliki svećenik Jozua god. 64. poslije Isusa. Od onda su se takve škole znatno množile. Svaki grad ili gradić, koji ne bi imao škole, valjalo je pače prokleti, a ako to ne bi koristilo, spaliti. Za svako dvadeset i petero djece odrediše po jednoga učitelja, koji nije smio primiti plaće za svoj trud, nego samo za svoju dangubu.

Teorijom uzgoja nijesu se mnogo bavili Židovi. Njihova pedagogija bijaše sv. pismo. Vrlo lijepih pedagoških pouka može se naći u Salamonovim poslovicama i u knjizi Isusa, sina Sirahova, a i u spisima Filonovim ima zanimljivih misli o uzgoju.

DRUGI DIO.

POSLIJE ISUSA.

PRVI ODSJEK.

PRVO KRŠĆANSKO DOBA.

§. 8. Isus i apostoli.

S Isusom nastade novi život na zemlji. On izmiri narodne i društvene opreke, te proglasi jednakost sviju ljudi. »Nema tu Židova ni Grka, nema roba ni gospodara, nema muškoga roda ni ženskoga; svi ste vi jedno u Isusu Hristu«. (Gal. 3. 28.) Usuprot vremenitim ciljevima neznabožačkoga uzgoja postavio je Isus svrhom uzgoja vječno blaženstvo. »Tražite ponajprije kraljevstvo božje, i sve drugo će vam se dodati« (Luk. 12. 31.). Po njegovoj nauci nosi svaki čovjek u duši svojoj božansku priliku, i svaki treba da je u sebi razvije i usavršuje prema onoj: »Budite savršeni, kao što je savršen otac vaš nebeski« (Mat. 5, 48.) — »Budite sveti, jer sam ja svet« (Pet. I. 1. 16.). — Čovjek se po tom uzgaja radi sebe, a ne radi države ili druge koje ustanove. Država može zahtijevati, da dijete bude jednom valjan građanin, no podnipošto ne smije s njim postupati kao sa stvorom, koji je puko njezino sredstvo.

Prvi su kršćani veoma uzorno živjeli, a to se pokazivalo naročito u porodici. Žene nijesu bile više ropkinje, nego prijateljice i družice muževa. Djecu svoju držali su kršćani ne samo darom božjim, nego i baštinicima kraljevstva nebeskoga. Nijesu ih s toga poput neznabožaca izlagali, prodavali ni ubijali. Povrh svega nastojalo se o tom, da se djeca priuče strahu božjemu, ljubavi bliž-

njega, samozataji i t. d. Stega je bila ozbiljna, ali nije bila kruta. »Ocevi ne razdražujte djece svoje, nego ih uzgajajte u nauci i strahu Gospodnjem« (Efeš. 6., 4.)

No nije Isus svojim divnim naucima samo postavio temelje pravomu uzgoju, nego je svojim uzornim primjerom podao i najsavršeniji idejal uzgojni. U njemu je bilo sve, »što je god istinito, što je god pošteno, što je god pravedno, što je god prečisto, što je god preljubazno, što je god slavno, i još ako ima koja krepost, i ako ima koja pohvala, to mislite«. (Fil. 4. 8.) S punim je dakle pravom mogao reći o sebi: »Ja sam vidjelo svijetu; tko ide za mnom, ne će hoditi po tami, nego će imati vidjelo života (Iv. 8. 12)

Isus je bio ne samo idejal čovjeka, nego i idejal učitelja. Uzvišene istine svoje nauke umio je zaodjeti u priprosto ruho i tako prikazati, da ih je mogao svatko razumjeti. Prostomu narodu govorio je u poredbama i pričama (parabolama) a svoje učenike je poučavao i simbolskim prikazivanjem tajna kraljevstva nebeskoga, pa poslovicama i mudrim rečenicama. Tako je sa svakim postupao prema njegovoj sposobnosti i svakomu je podao onu duševnu hranu, koja mu je prijala.

Sv. apostoli bijahu pravi nasljednici Isusovi, kako životom tako i naukom svojim. Iz njihovih djela odsijavaše se njegov sjaj; jer imađahu, kako veli sv. Pavao, njegov um (Kor. I. 2., 16.) S neumornom revnošću učili su sve narode. I premda su sv. evanđelje propovijedali odraslima, brinuli su se i za to, da se djeca uzgajaju u duhu kršćanskom, kao što nam svjedoče »djela apostolska«, naročito šesta glava poslanice sv. Pavla Efescima, u kojoj se opominju djeca, »da slušaju roditelje u Gospodu«, a roditelji, da djecu »uzgajaju u strahu Gospodnjem«. I u poslanicama Timoteju i Titu ima mjesta, koja se mogu primijeniti tako na uzgoj sama sebe, kako i na uzgoj djece.

§. 9. Prve kršćanske škole.

Do polovice drugoga stoljeća ne nalazimo tragova kršćanskim školama. S početka bijaše naime u svjema općinama veoma malo kršćana, te oni nijesu mogli sred silnoga progonstva ni pomisliti na to, da osnivaju posebne škole.

Prva vrsta kršćanskih škola bijahu katehumenati. Poglavita im je pak zadaća bila, da pripravljaju za krst one, koji su htjeli da prijeđu na kršćanstvo. Slušatelji bijahu odrasli počevši od dvanaeste godine, i zvali su se katehumeni. Obuka se zvala kateheza, a upravljali su njom sami biskupi. Često bi im u tome pomagali svećenici i đakoni, a kadšto i svjetovnjaci. Takvi učitelji katehumena zvali su se katehete.

No katehumenat ne bijaše škola za djecu, nego za odrasle. I tako su u prvo doba kršćanstva morali sami roditelji svoju djecu upućivati u temeljnim istinama sv. vjere, a koji su umjeli, također i u čitanju, pisanju i računanju. Kadšto im uzimahu i privatne učitelje, pa ih radi temeljitije obuke u svjetskim znanostima pošiljahu u javne neznabožačke škole. No čim su se kršćani ponešto umnožili i oslobodili, počeli su živo nastojati o tom, da podignu posebne škole za svoju djecu. Prvu početnu školu za kršćansku djecu utemelji koncem drugoga stoljeća svećenik Protogen u Edesi. U toj su školi učila djeca čitati, pisati i pjevati psalme.

Pošto su pak židovski i neznabožački mudraci svom snagom svoje učenosti stali napadati temeljne nauke kršćanstva, spoznaše kršćani, da su potrebna takova učilišta, u kojima bi kršćanska mladež temeljito upoznati mogla ne samo kršćansku nauku, nego i one znanosti, koje su potrebne, da se s naučnoga stanovišta mognu što uspješnije suzbijati navale protivnika. Tako postadoše koncem drugoga stoljeća katehetske škole. U tim su se školama osim teologije učile i svjetske nauke, kao filozofija, retorika, gramatika, matematika, fizika, astronomija itd. Prva i najznamenitija takova škola bijaše u Aleksandriji. Tu školu utemelji glasoviti filozof Panten. Iza njega upravljaše njom Kliment aleksandrijski, koji je još kao neznabožac proputovao mnoge zemlje i proučio sve sustave grčkih filozofa. Najznamenitiji učitelj i upravitelj aleksandrijske škole bijaše Origen (god. 185.—254.), koji se odlikova tolikom učenošću, da mu se upravo moramo diviti.

§. 10. Crkveni oci.

Za uzgoj čovječanstva stekli su crkveni oci velikih zasluga ne samo tim, što su neumorno širili Isusov nauk, nego i tim, što su za kršćanski uzgoj postavili mnogo krasnih načela, koja ne će

nigda izgubiti svoje vrijednosti. I istočna i zapadna crkva ima više sv. otaca, koji su zaslužni i za uzgoj. Ali mi ćemo potanje progovoriti samo o pedagoškim načelima sv. Vasilija, sv. Ivana Zlatoustoga, sv. Jeronima i sv. Augustina, od kojih prva dva pripadaju istočnoj, a posljednja dva zapadnoj crkvi.

a) Sv. Vasilije

I. **Život i rad.** Sv. Vasilije Veliki živio je u četvrtom stoljeću (god. 329.—379.), a bijaše biskupom u Cezariji. Pedagoška njegova načela mogu se crpsti iz njegova »govora kršćanskim mladićima« i »pravila«, što ih je napisao za redovničku neku zadrugu, kojoj je bio i glavarom četiri godine.

II. **Uzgojna načela.** U prvom spisu govori sv. Vasilije o starim klasičkim piscima, naročito o tom, kako treba da ih kršćanski mladići čitaju i upotrebljavaju. »Kršćanin treba« veli sv. Vasilije, »da gine za blagom onoga svijeta, a k tomu vodi sv. pismo, koje nas poučava tajnama. No dokle smo još premladi i ne možemo da pojmimo duboki mu smisao, dotle vježbamo duševni naš vid drugim spisima, koji nijesu sasvim različni. — Jer kao štogod bojadisari smotreno najprije priprave ono, što treba da boje, pa tek onda udaraju škerlet ili drugu boju, tako i mi, hoćemo li, da se sjaj kreposti za uvijek učvrsti u našoj duši, moramo najprije proučiti neznabožačku nauku, pa tek onda odati se svetoj i tajnoj nauci. Pošto se naviknemo gledati sunce u ogledalu vode, moći ćemo svoj pogled svratiti k samomu svjetlu«.

U »pravilima za redovnike« postavi sv. Vasilije redovnicima za osobitu dužnost, da uzgajaju djecu, naročito siročad. Zahtijeva, da ih nadgleda čovjek u godinama, koji će s njima postupati strpljivo i s očinskom ljubavlju. Kaznama da treba djecu privoditi tomu, da umiju svladati sama sebe, ali ih valja i pohvalama osokoliti. Svaku pogrješku valja kazniti tako, da kazan bude ujedno i vježbanje u krotkosti i duševnoj mirnoći. Ako bi uzgajanik govorio uludo, druga vrijeđao riječima, slagao ili nedopuštena štogod rekao, valja ga kazniti postom i ćutanjem. Ako bi se on naljutio na koga, onda treba ne samo da se s njime pomiri, nego i da mu učini kakvu uslugu prema veličini krivice. Ako jede prije obroka, neka mu se na obrok dâ polovina običnoga dijela.

b) Sv. Ivan Zlatousti.

I. **Život i rad.** Sv. Ivan Zlatousti življaše u četvrtom stoljeću (god. 347.—408.) i bijaše patrijarkom u Carigradu. Svoje misli o uzgoju razvio je u svojim propovijedima (homilijama), s kojih je bio došao na tolik glas, da su ga prozvali »Zlatoustim«, i zatim u spisu: »Proti neprijateljima redovništva«.

II. **Uzgojna načela.** Ugled za uzgajateljsku radnju nahodio je sv. Ivan u primjeru Isusa Hrista, koji je sišao do čovječanstva, da bi ga uzdigao do božanstva. »Ono je prava uzgojna umjetnost, koja se najprije spušta sa svoje visine, da se onda uzdigne«. Upućivanje u božansku mudrost treba da je vazda glavnom zadaćom uzgoja. »Ne uzgajaj sina svoga za govornika, nego ga uzgajaj u kršćanskoj mudrosti!« — Vatreno govori sv. Ivan Zlatousti o dužnostima roditelja, da uzgajaju svoju djecu. Oštro osuđuje one, koji djecu kvare zlim primjerom. Takovi da su gori od ubojica; jer ovi da mogu samo tijelo rastaviti od duše, dok oni dušu turaju u pakao.

Uz roditeljsku kuću, u kojoj po mišljenju sv. Ivana treba da radi najviše majka, budući da oca od toga odvode drugi poslovi, znamenita su mjesta za uzgoj i samostani. U njima se dječaci čuvaju od svjetske pokvarenosti i za rana upoznaju sa sv. pismom.

c) Sv. Jeronim.

I. **Život i rad.** Sv. Jeronim živio je u četvrtom i početkom petoga stoljeća (g. 331.—420.), a rodio se u Stridonu u Dalmaciji i umr'o u Betlehemu, gdje je bio glavarom samostana. Znamenit je osobito s toga, što je na latinski jezik preveo sv. pismo (vulgata). Misli svoje o uzgoju, naročito o ženskom, izložio je u dva pisma. Jedno je pisao Leti, ženi neznabožca Toksotija, koja je svoju kćerku pripravljala za službu Gospodinovu, a drugo Pakatuli, kćerci jednoga svog prijatelja.

II. **Uzgojna načela.** Iz pisma Leti vadimo ove misli: Neka djevojka ne čuje i ne govori ništa, što ne bi pripadalo na strah božji. Sramotnih riječi ne treba da čuje, a svjetskih pjesama neka ne pozna. Kod učenja treba da ima družica, s kojima će se natjecati. Valja osobito paziti, da djetetu ne bude učenje mrsko. Treba mu dakle podati slova od šimširovine ili slonove kosti, pa kazati,

kako se koje zove. Njima neka se igra, da i sama igra bude obuka. Ne treba se držati abecednoga reda, da se imena slova nauče naizust kao kakva pjesma, nego ih treba često premiješati, da ih dijete upamti ne samo po glasu nego i po obliku. — I sama imena, koja slaže od slova, treba da su određena i pomno odabrana, a neka se uzimlju između apostola i proroka.

Neka se djevojka ne igra zlatom ni škerletom. Odijelo i spoljašnost treba da djevojku sjeća na to, da je posvećena Bogu, i s toga joj ne treba podavati nikakva uresa, niti joj treba lice, koje je posvećeno Isusu, ličiti bjelilom ili crvenom bojom. Neka djevojče ide sa svojim roditeljima u crkvu, ali neka ne izlazi na ulicu i neka ne jede javno. Majka treba da mu je prvom učiteljicom. Na njoj i na ocu ne smije vidjeti ništa grješna. Starija djevojka prokušane vjernosti, poštenja i stidljivosti treba da pazi na djevojče, i da ga svojim primjerom upućuje, da noću ustaje na molitve i da pjeva psalme. Obične kućne poslove treba da uči, naime presti, plesti mrežice, raditi vunom itd., ali neka se čuva radnja svilom, zlatom itd.

Za učitelja valja odabrati čovjeka starijega, valjana vladanja i obrazovana. — Djevojka treba da je gluha za glazbu i neka ne zna, čemu je frula, lira i kitara. Tako treba da odraste u strahu božjem i u ćudorednosti, i neka joj se dade ona obrazovanost, koja dolikuje njezinu poslu. Njezino srce treba da je čisto, pa kao što sama ne zna za grijeh, tako neka misli, da su i drugi ljudi čisti, kao što je i ona.

d) Sv. Augustin.

I. **Život i rad.** Sv. Augustin življaše koncem četvrtoga i početkom petoga stoljeća (god. 353.—430.) S početka bijaše neznabožac i učitelj govorništva u Milanu. Nastojanjem pobožne svoje majke Monike i propovijedima milanskoga nadbiskupa sv. Ambrozije potaknut prijeđe na kršćanstvo i bude doskora biskupom u Hipu. — Od mnogih učenih djela Augustinovih spomenuti nam je ovdje samo dva, koja osobito zanimaju svakoga pedagoga, a to su »Kako valja katehizovati neuke« (De catechizandis rudibus) i »Ispovijesti« (Confesiones).

U prvom spisu upućuje sv. Augustin đakona Deogratiasa, kako valja poučavati katehumene u počecima kršćanske vjere. Razdijelio ga je u dva dijela. Prvi je dio teorijski. U njemu se govori o metodi pripovijedanja biblijskih pripovijesti i o svojstvima katehete. Drugi je dio praktičan, i sadržaje dvije potpuno obrađene kateheze.

Drugi je spis autobijografija sv. Augustina, u kojoj osobito živo i zanimljivo crta, kako se borio sam sa sobom, naime sa svojim požudama i strastima, dok se napokon nije oteo grijehu i postao valjanim čovjekom i kršćaninom.

II. **Uzgojna načela.** Sv. Augustin ističe među inim ova vrlo poučna pedagoška načela:

Kod uzgoja treba razlikovati dvoje, naime popravljanje (correctio) i poučavanje (instructio). Prvo se popunja strahom, a drugo ljubavlju. Nesretan je uzgoj, ako pri njemu vlada ljubav bez straha, ili strah bez ljubavi. Ne treba djecu u nježno doba odveć naprezati. Nužno je usuprot, da se u svako doba uče. Nauka vjere može se najlakše naučiti na temelju biblijske povjesti. Treba odabrati glavne stvari i znamenite događaje, koji mogu slušatelje osobito zanimati, pa se kod njih odulje zadržati, a ono, što je manje znamenito, brzo prijeći i s glavnim prepiesti. Glavno je, da se sve tako udesi, da se s veseljem obučava.

DRUGI ODSJEK.

DOBA ŠKOLASTICIZMA.

§. 11. Težnje školasticizma.

Seoba naroda uništi i posljednje tragove neznabožačkih društvenih uredaba i obrazovanosti. Zapadno se rimsko carstvo raspade (u petom stoljeću), a istočno posve preobrazi. Škola gramatista, gramatika i retorskih nestade. Sva viša obuka, znanosti i umjetnosti dospješe u ruke svećenstva.

Glavna i osnovna nauka u prvo doba kršćanstva i na početku srednjega vijeka bijaše teologija. Za rana već nastojali su kršćanski učenjaci, da istine vjere obrazlože i u sustavni red svedu

prema zakonima, što ih postavlja filozofija, naročito dijalektika (logika). Prianjali su pak najviše uz filozofiju Aristotelovu. Ali budući da su kršćanski učenjaci Aristotelovu filozofiju u početku proučavali ponajviše iz arapskih prijevoda i komentara, to se događalo, da su neki prihvatili i po gdje koju njihovu zabludu. Bilo ih je pače, koji su držali, da se filozofija od vjere može odijeliti tako, da nešto po nauci filozofije može biti istina, što je po nauci teologije neistina, i obratno. Toj se nauci međutim protivila i crkva i pojedini znameniti učenjaci, koji su vrlo pomno obrađivali nauku teološku na osnovu filozofije Aristotelove tako, da su od nje primali samo ono, što se slagalo s temeljnim istinama kršćanske vjere. Na taj se način razvila naročito u trinaestom stoljeću, ne samo kršćanska teologija, nego i kršćanska filozofija.

Nastojanje, da se nauka teološka osnuje na filozofskoj, zove se školasticizam, a zastupnici toga nastojanja školastici. Premda je već u početku srednjega vijeka bilo učenjaka, koji su filozofskim načinom dokazivali i branili istine kršćanske vjere, to se ipak pravim začetnikom školasticizma drži sv. Anzelmo (g. 1033.—1109.), nadbiskup Canterbryski (Kantorberijski). Njegova lozinka bijaše »credo ut intelligam« (vjerujem, jer spoznajem) i na temelju te lozinke razjašnjivao i branio je kršćansku nauku u različnim svojim spisima.

Osim sv. Anzelma zaslužni su još ovi školastici: a) Petar Lombardo (umr'o godine 1164.) biskup pariski, b) Alberto Veliki (god. 1205.—1280.), Dominikovac, nazvan drugim Aristotelom; c) sv. Tomo Akvinac (g. 1227.—1274.), Dominikovac, najveći kršćanski filozof, koji je prozvan i »doctor angelicus«. Njegova je djela crkva vazda preporučivala. Znameniti školastici bijahu i Franjevci: Aleksandar Haleski (umr'o g. 1245.), sv. Bonaventura (g. 1221.—1274.) i Duns Scot (god. 1245. do 1308.)

§. 12. Briga države za školu.

Oko razvitka škola nastojali su mnogi od tadašnjih vladara. Bizantinski car Barda osnovao je u Carigradu (g. 850.) višu školu, koju je i sam pohađao, a uz nju više posebnih škola za pojedine nauke. I car Konstantin Porfirogeneta (g. 913.—959.) nastojao je oko nauke i podigao škole filozofske, retoretičke, geometrijske i astronomske.

Na zapadu su s osobitom ljubavlju njegovali prosvjetu: franački vladar car Karlo Veliki (god. 768.—814.) i engleski kralj Alfred Veliki (871.—901.).

Karlo Veliki prvi je zamislio ideju opće pučke obrazovanosti. Svećenicima je zapovjedio, da po selima i gradovima drže škole, a roditeljima, da šalju djecu u školu. Na sve to trebalo je da paze ne samo biskupi, nego i njegovi poslanici, koji su putovali zemljom, pa neposlušnike kaznili izvanrednim postom i drugim kaznama. I sam je pohađao škole, pa je marljive hvalio i nagrađivao, a nemarnike oštro korio. I na svom dvoru osnovao je Karlo Veliki školu, pa ju je nazvao dvorskom školom (schola palatina). U toj su se školi učile sve znanosti onoga doba, a pohađali su je osim sinova i kćeri Karla Velikoga i njegovi savjetnici, dvorski svećenici, pa mnogi odlični plemići i plemkinje. Da pak što više raširi znanosti u svojoj državi, pozvao je na svoj dvor više učenih muževa; među inima Petra iz Pize, Pavla đakona (Warnefrieda), Eginharda, Adelwalda itd. Najznamenitiji od sviju bijaše Englez Alkuin, koji je upravo i uredio franačko školstvo.

I Alfred Veliki dozivao je k sebi učenjake i osnovao dvorsku akademiju. Nastojao je, da podigne nove škole, a stare da usavrši. Najviše je njegovao početne škole zahtijevajući, da svi slododni vlasnici zemalja u njih šalju svoju djecu, da se nauče čitati, pisati, pjevati i nešto latinski. Činovnici, koji ne bi umjeli ni čitati ni pisati, morali su to naknadno naučiti.

Vjerojatno je, da je Karlo Veliki i u Hrvatskoj, koja je priznavala njegovu vlast, podizao škole. Svakako je izvjesno, da je već u desetom stoljeću bilo javnih škola u našoj domovini; jer je spljetski državni sabor (g. 925.) stavljao na srce gospodi hrvatskoj, da svoju djecu, pa i kmetove šalju u školu, ako žele, da budu pravi kršćani. Učitelji pak, da svoje učenike vazda nadziru i opominju, a učenici da ih dragovoljno slušaju ne kao tuđince nego kao svoje.

Za školstvo u Srbiji stekao je u srednjem vijeku najvećij zasluga sv. Sava, koji je umr'o g. 1237. On je podizao biskupih

i pokraj svake osnovao školu. — Za razvitak školstva u Češkoj ima u srednjem vijeku najvećih zasluga knez Bořivoj, koji je umr'o g. 895. On je u Budči podigao višu školu i ujedno zapovjedio, da se niže škole podižu u svjema općinama.

§. 13. Briga crkve za školu.

Više nego država brinula se međutim za razvitak školstva u to doba crkva. Sami pape potpomagahu napredak školstva. Među inima valja na prvom mjestu spomenuti papu Grgura Velikoga, koji je (u šestom stoljeću) podigao pjevačke škole, te su a u srednjem vijeku slavili kao zaštitnika škola, a na dan njegove smrti (12. ožujka) održavale su se školske svečanosti.

I crkveni sabori brinuli su se za razvitak škole. Šesti opći sabor u Carigradu (g. 681.) odredio je, da svakomu svećeniku valja u onome mjestu, gdje vrši duhovnu službu, osnovati i školu, pa djecu svojih vjernika poučavati u potrebnom znanju. To su preporučivali i provincijalni crkveni sabori, i tako su postale mnoge župne škole. Isto su tako nastojali neki biskupi o tom, da u svojim okružjima njeguju školstvo, pa su već za rana podigli katedralne škole. I zborovi postojeći pokraj drugih crkvi osnivali su također škole. Najviše su ipak za školstvo u srednjem vijeku stekli zasluga različni crkveni redovi. Oni su podigli mnogobrojne i veoma znamenite škole, koje su se pod imenom samostanskih škola osobito prodičile, te zaslužuju u povjesti pedagogije jedno od najdostojnijih mjesta.

§. 14. Crkvene škole.

a) Samostanske škole.

Za razvitak samostanskih škola u srednjem vijeku ima najvećih zasluga red Benediktovaca. Taj red osnovao je sv. Benedikt Nursijski (god. 480.—544.) Benediktovački se red veoma raširio po cijelom zapadu. I u našoj Dalmaciji bilo je više samostana toga reda.

Benediktovačke škole dijelile su se obično u dva odjela. U jednom su se učili dječaci, koji su željeli stupiti u red (pueri oblati), a u drugom oni, koji su se pripravljali za svjetsko zvanje. Prva je škola bila u unutrašnjem dijelu samostanske zgrade (schola interior) a drugi obično na krilu njenu (schola exterior).

Učilo se pak u tim školama, a ponajviše i u svjema višim školama srednjega vijeka, spomenutih već sedam slobodnih umjetnosti (septem artes liberales), koje su se dijelile u dvije skupine. U prvu skupinu, za niže škole, pripadala je gramatika, retorika i dijalektika i to se zvalo »trivium«. U drugu skupinu, za više škole, pripadala je aritmetika, geometrija, muzika i astronomija, i to se zvalo »quadrivium«. Gdješto se uz to učila i teologija, t. j. sv. pismo (sacra pagina), a tad se takva škola zvala potpuna (schola ad plenum). Metoda je bila mekanička. Sve se učilo naizust, a zornomu obučavanju ne bijaše ni traga. Da se lakše zapamte pravila slagali bi ih u verzove. Sve se čilo latinskim jezikom.

Stega je u samostanskim, kao i u svjema tadašnjim školama, bila veoma oštra. Zatvorom, postom, šibama, a i batinama kaznili su često ne samo nemarne učenike, nego i nepokorne redovnike. Uza svu oštrinu u stezi dopuštala se mladeži i zabava. Na stanovite praznike igrali su se ne samo danju, nego i kasno u noć pri svjetlu, te su dobivali obilno jesti, pa i vina. Osim toga slavili su i različne školske svečanosti, koje su bile dvojake: jedne crkvenoga, a druge svjetskoga značaja. Te su se svečanosti izvrgle napokon u mnogim mjestima u pustu raskalašenu zabavu tako, da ih je crkveni sabor bazelski (god. 1432.) zabranio; ali mnoge od njih uzdržale su se, osobito u Njemačkoj, sve do konca prošastoga stoljeća.

I uz ženske samostane sv. Benedikta postojale su škole, i to ne samo za žensku, nego i za manju mušku djecu.

Početkom trinaestoga stoljeća postadoše dva nova reda, naime franjevački i dominikovački. Oba su reda vršeći ostale svoje dužnosti, naročito propovjedničku, brižno prionula uza znanost i obuku mladeži, te su svijetu podala velikih teologa i filozofa. Njihovi su samostani bili obično u gradovima i većim mjestima. S toga su uspješnije mogli promicati prosvjetu u samom puku, a i djeca su lakše polazila njihove škole, koje su također bile dvovrsne:

*

unutrašnje za pitomce reda (scholae claustri) i vanjske za ostalu mladež (scholae canonicae). Učile su se ponajviše molitve, crkveno pjevanje, latinski jezik i filozofija (artes logicales i naturales).

b) Katedralne i zborne škole.

Biskupske i katedralne škole osnovane su dosta rano. Već u šestom i sedmom stoljeću bile su neke od tih škola na glasu (u Orleansu, Parizu, Clermontu itd.). Ali još većma su se podigle, kad je u osmom stoljeću Chrodegang, biskup u Metzu, za svećenike katedralne svoje crkve uredio zajednički život (vita communis) na način samostanski s tom razlikom, da je svaki član mogao imati i vlastitoga imutka. Pošto su ti svećenici živjeli prema ustanovljenim pravilima (canones), prozvani su kanonici.

Glavna zadaća kanonika bijaše obuka mladeži. Po pravilima svaki je zbor kanonika morao imati svoju posebnu školu. Njom je upravljao jedan od kanonika (školastik), koji je osim svojih kanoničkih dohodaka pobirao i školarinu od učenika.

Katedralne škole bile su u prvom redu namijenjene obrazivanju svećenika. S toga se u njima uz »sedam slobodnih umjetnosti« učilo i sv. pismo (sacra pagina). No primali su u te škole i druge mladiće, koji su bili željni nauke. U njima je u glavnom vladao isti duh, koji i u tadašnjim samostanskim školama.

Zajednice kanoničke, kako ih je biskup Chrodegang osnovao, počele su se raspadati u desetom stoljeću. Pojedini su kanonici živjeli, gdje im se sviđalo i kako su htjeli. Sačinjavajući duhovno vijeće (capitulum), koje je biskupu pomagalo savjetom u duhovnim poslovima, nijesu kanonici pravo ni dospijevali, da se bave školom. S toga bi ne samo lektor i kantor, nego i školastik najmio sebi zamjenika, te mu povjerio neposrednu upravu škole. Takovi zamjenici bili su kadšto mlađi svećenici, ponajviše redovnici, ali su često bili i svjetovnjaci.

Kad je katedralno svećeništvo počelo napuštati pravila Crodegangova i brigu oko škole, zauzeše se za obuku mladeži zborni kanonici, t. j. članovi onih zborova (kolegija), koji su na osnovu pravila živjeli zajednički kod svoje zborne crkve. Takvi zborni

članovi bijahu Augustinci i Norbertinci. Njihove se škole zvahu zborne škole, a učilo se u njima obično, što i u katedralnim školama, naročito tako zvani »trivium«.

c) Župne škole.

Prave početne škole u srednjem vijeku bijahu župne škole. Po odredbi mnogih crkvenih sabora, biskupa i vladara trebalo je da u tim školama obučavaju sami župnici. U početku su oni to doista i činili. No kad su im se drugi duhovni poslovi nagomilali, počeli su i oni po primjeru katedralnoga svećeništva tu dužnost povjeravati svjetskim pomoćnicima, ponajviše crkvenjacima (sakristanima), ili pak orguljašima.

Glavna nauka župnih škola bijaše obuka u vjeri, i to molitve i katekizam. No učilo se i čitanje, a gdješto također pisanje i računstvo.

§. 15. Svjetske škole.

a) Gradske škole.

U srednjem vijeku razvilo se građanstvo kao moćan stalež. Gradovi su dobivali od vladara mnoge povlasti, a bili su uz plemićstvo i više svećeništvo također zastupani i na državnim saborima. U njima su najradije boravili kneževi i kraljevi; u njima su se držali i sabori, turniri i druge svečanosti. Tako su gradovi doskora postali središtem svemu političkom i društvenom životu.

Što je više raslo bogatstvo i ugled gradova, to su građani više težili za tim, da dadu valjano uzgojiti svoju djecu. Crkvene škole nijesu mogle potpuno zadovoljavati njihovim potrebama. S toga su mnogi gradovi osnovali svoje posebne škole. Najprije su takve škole postale u Italiji, a zatim u Njemačkoj. Nemamo potanjih vijesti, kad je prva gradska škola osnovana kod nas. Tkalčić u svojim povjesnim spomenicima grada Zagreba veli, da se gradska škola »spominje u gradskim zapisnicima već druge polovine četrnaestoga stoljeća. Tuj se veli, da je gradska općina potrošila četrnaest dinara za jedan voz fašina, da se njima učvrsti nasip među školom i stražarnicom. Gradskoga učitelja, koji bijaše ili svećenik

ili svjetovnjak, plaćala je općina u to vrijeme s deset forinti. Osim te plaće mogao je učitelj zahtijevati od svojih đaka i primjeren bir.«

U nekojim gradskim školama učili su se samo početni nauci, naročito nauk vjere, čitanje, računstvo, pjevanje i pismeni sastavci, koji su od prijeke potrebe trgovcu i obrtniku. S toga su takove škole zvali gdješto i školama za pisanje (Schrieftscholen). No bilo je i takvih gradskih škola, osobito po velikim gradovima, u kojima se učio i latinski jezik, u neke je pače s dopuštenjem crkvenih oblasti uvedena retorika, dijalektika i viša aritmetika.

Premda su gradske škole bile svjetski zavodi, ipak je svećeništvo uz male izuzetke njima upravljalo ili ih bar nadziralo. U manjim gradovima bili su nadzornici gradskih škola župnici, a u većim kanonici školastici. Školastik je pohađao školu, opominjao nemarne učitelje, a kadšto ih i oštrije kaznio. Često bi zahtijevao i koji dio od školarine. U mnogim se mjestima svećeništvo i protivilo tomu, da se podižu gradske škole bojeći se, da će se tim nanesti šteta njihovim školama. Radi toga nastali su prijepori između gradskih općina i crkvenih oblasti, o kojima je kadšto morala odlučivati i sama papinska stolica. Papa Aleksandar III. (god. 1159.—1180.) naredio je takvom jednom zgodom ovo: »Nijedan opat ne smije braniti školastiku ili magistru, da ne preuzme službu upravitelja nad kakvom školom u gradu ili podgrađu, jer je znanost dar božji, a talenti su slobodni«.

Učitelji gradskih škola bijahu ponajviše svećenici. U većim gradovima bilo je na jednoj školi po više učitelja. Glavni učitelj zvao se rektor ili magister; ostali bijahu njegovi pomoćnici, pa su se zvali lokati (najamnici), provizori, stampuales itd. Rektora, a kadšto i najbližega mu pomoćnika kantora, biralo je gradsko vijeće, i to ugovorom, ponajviše na jednu godinu uz tromjesečni otkaz s jedne ili s druge strane. Ostale pomoćnike plaćao je, namještao i otpuštao sam rektor. Kukavno je bilo znanje i vladanje tih učitelja kao i njihova plaća. Rektor je osim stana i školarine imao jedva po dvadeset do četrdeset forinti godišnje plaće (u Zagrebu, kako malo prije spomenusmo, samo devet forinti), a pomoćnici nijesu obično ni imali stalne plaće, nego su dobivali tek neki dio od školarine, a kadšto i objed kod imućnijih građana.

Premda je u gradskim školama u bitnosti vladao isti duh, koji i u tadašnjim crkvenim školama, to su one ipak bile dosta rđave. Ponajviše bijaše tomu kriva nesposobnost učitelja. Učilo se najviše naizust; jer su knjige bile rijetke, a učila nije bilo nikakvih. Događalo se, da je mnogi učenik i do tridesete godine išao u školu, i jedva je naučio nešto moliti, pjevati i latinske gramatike.

Stega u gradskim školama bijaše ne samo oštra, nego upravo kruta. Šibalo se i batinalo svaki dan. Uza sve to bila je mladež silno razuzdana, pa se nije pokoravala ni svojim učiteljima. Mnogo je tomu neredu bilo krivo vječno seljakanje učitelja iz jednoga mjesta u drugo. Budući da naime gradski učitelji, a osobito pomoćnici, nijesu bili stalno namješteni, to su se često mijenjali i putovali od grada do grada. Mnogima je upravo omiljelo to putovanje, pa su vazda bili na putu, prosjačili, krali, varali svjetinu prodavajući krive relikvije, zaklinjući duhove itd. Napokon su i sami crkveni sabori morali takve nepodobštine osuditi i zabraniti.

Za učiteljima povedoše se i učenici, pa putovahu od mjesta do mjesta tražeći tobože dobru školu, a glavno im je bilo, da provedu život u skitanju i besposlici. U mnogim gradovima i samostanima primali bi ih rado; jer su držali, da je tim odlikovana njihova škola. S toga bi im priređivali stanove u školskoj zgradi i osnivali bolnice. No događalo se, da su ih nekoji gradovi i silom tjerali.

Putovali su obično zajedno manji i veći učenici. Veći učenici zvali su se bakanti i bili su vođi manjima, pa su bili dužni, da im pokazuju prve temelje znanja i da ih brane u svakoj nevolji. Manji su se zvali abecedarci (Abcschützen), te su morali za svoje vođe (bakante) prosjačiti hranu, a ako je do nužde došlo i krasti. Svaki je bakanat imao po nekoliko svojih abecedaraca. Takov je život imao svakojakih nezgoda, te morao biti vrlo neprilićan po školski red. Kad bi čopor takvih skitnica navalio u školu, onda je nestalo reda, a surovost i razuzdanost njihova prihvatila bi se i nepokvarene još mladeži.

Djevojačkih škola bijaše malo u gradovima. Ponajviše nijesu djevojke ni išle u školu, ili su išle zajedno s dječacima, a neke su se uzgajale i u samostanima. No osim javnih gradskih škola bilo je u mnogim gradovima i privatnih, koje su često zvali zakutnim školama.

b) Uzgoj plemića.

Uz građanstvo i svećeništvo postojao je u srednjem vijeku stalež plemića ili vitezova, komu je bila glavna zadaća, da oružjem u ruci brani vjeru, vladara, gospođe i svoju čast. Za to je taj stalež uživao vrlo velike povlasti: bio je gospodar zemlje i imao svoje podanike, pa vodio glavnu riječ u državnim poslovima.

Prema svomu pozivu i položaju trebalo je da se plemići i uzgajaju Gledalo se za to, da se dijete plemića već u najranijoj mladosti zadahne viteškim duhom. Nekoji su polazili crkvene škole, a nekoje su u različnim naucima upućivali dvorski svećenici. No to ne bijaše glavno u njihovu obrazivanju. Mjesto poznatih sedam »artes« trebalo je, da nauče svojih sedam »probitates«, t. j. jahanje, plivanje, strijeljanje, mačovanje, lovljenje, igranje šaha i verzifikovanje.

Do sedme godine bi se djeca plemića uzgajala uz majku. U sedmoj godini poslali bi dječake, a kadšto i djevojke na dvor odličnoga kojega plemića ili vladara, da se najprije kao plemče (paž), a poslije kao momak (knappe, junker, garcon) vježba u vršenju viteških dužnosti To je trajalo do dvadeset i prve godine, kad bi mladi plemić uz obične obrede proglašen pravim vitezom.

c) Sveučilišta.

Događalo se, da bi se u ovom ili onom gradu našao jedan ili više ljudi osobito vještih u nekoj nauci. Kad bi se za njih pročulo, hrlili bi onamo, gdje su oni poučavali sa sviju strana oni, koji su bili željni nauke. Tako su škole, u kojima su obučavali takvi učenjaci, same od sebe postale središtima znanstvenoga rada i došle na glas kao znamenite škole.

Prva takva škola bijaše medicinska škola u Salernu (od jedanaestoga stoljeća), zatim juridička škola u Bologni (od dvanaestoga stoljeća) i onda teološka škola u Parizu (od dvanaestoga stoljeća). Kako se vidi, s početka se u tim školama učila samo po jedna znanost (struka). Poslije su se te škole razvile u potpune, u kojima su se učile sve znanosti i prozvane su sveučilišta. Potpuno je sveučilište imalo četiri fakulteta, i to tri za znanosti (scientiae), naime teologiju, jurisprudenciju i medicinu, a jedna za umjetnosti (artes). Ovaj se s početka zvao artističkim, a poslije (od šesnaestoga stoljeća) filozofskim fakultetom. Učilo se u njemu poznatih sedam slobodnih umjetnosti, samo je muzika zamijenjena fizikom, a geometrija, aritmetika i astronomija združene su u matematiku. Uz to su učili etiku i metafiziku po Aristotelu.

Sveučilišta su kao stjecišta znanosti stekla mnoge povlasti i posebnu sudbenost, te su u neku ruku bila slobodna i neovisna od svjetske i crkvene oblasti. Birala su sama svoje časništvo i i imala svoje kancelare (obično crkvene dostojanstvenike), kojima je bila zadaća, da čuvaju sloboštine sveučilišta. Tako su sveučilišta postala ne samo rasadnici znanosti, nego i uzgajališta dobrih učitelja, svećenika i pravnika.

§. 16. Najznamenitiji pedagozi.

Ovo doba ne podaje mnogo pedagoških spisa, ali ipak nije posve neplodno. Već u spisima velikih filozofskih i teoloških učenjaka nalazimo krasnih misli i o uzgoju. Osim toga ima to doba i takovih djela, u kojima se raspravlja samo o pedagoškim pitanjima, pa i muževa, koji su sav život i svu snagu posvetili uzgoju i obuci. Mi ćemo navesti samo najzaslužnije.

a) Raban Mavro

I. **Život i rad.** Raban Mavro (g. 776.—856.) bijaše učiteljem, a zatim upraviteljem samostanske škole u Fuldi. Poslije postade (g. 882) opatom samostana u Fuldi, a napokon nadbiskupom u Moguću (g. 847.). — Raban Mavro bijaše osobito savjestan i učen čovjek. S velikom revnošću nastojao je oko napretka učenika i pazio oštro na red, ali ih je uza to ljubio očinski i bio među njima vazda dobre volje.

II. **Uzgojna načela** svoja razvio je Raban Mavro u spisu: »O obučavanju klerika« (De clericorum institutione) i zahtijevao, da se osobito pazi na to, da se djeca pobuđuju na samorad, i da se obučava oblikom sokratskim.

b) Valafrid Strabo.

Valafrid Strabo (god. 806.—849.) dođe kao dječak u samostansku školu u Reichenau i bude Benediktovcem. Budući da se odlikovao osobitom darovitošću, marljivošću i valjanim vladanjem,

poslaše ga u Fuldu, da se kod Rabana Mavra pripravi za učiteljstvo. Tu je bio jednim od najvrlijih njegovih učenika. Vrativši se u Reichenau postade učiteljem samostanske škole, a poslije i opatom samostana. — Zanimljiv je dnevnik, što ga je pisao o svom naukovanju u Reichenauu. Iz njega se vidi, kako se u ono doba obučavalo u školama, naročito samostanskim. Pazilo se osobito na dvoje: a) Da se učenik što dulje bavi jednom naukom, i da istom onda prijeđe k drugoj, kad se u njoj dovoljno usavrši. b) Da se mnogim vježbanjem i disputacijama učenici privedu tomu, da sami rade.

c) Hugo sv. Viktorski.

I. **Život i rad.** Hugo sv. Viktorski (god. 1007.—1141.) rodio se u Saksoniji (neki misle, da se rodio u Flandriji) od grofovske porodice. Nauke je izučio u augustinskoj zbornoj školi u Hammerslebenu kod Halberstadta u Njemačkoj. Odatle dođe u samostan sv. Viktora u Parizu i bješe tu učiteljem do smrti. — Hugo napisa vrlo zanimljivo djelo o pedagogiji s natpisom: »Upute učiteljâ« (Eruditio didascalorum). To je djelo u neku ruku enciklopedija; jer se u njemu određuje građa i zadaća pojedinih znanosti; ali je također i neke vrste didaktika, jer se bavi metodom obučavanja i podaje upute za nauku.

II. **Uzgojna načela.** Učenikova je stvar, da prođe sve stupnjeve spoznavanja, i da se tako dovine čiste istine. — Ponajprije je nužno, da se čita; jer čitanje otvora put k mudrosti. Valja paziti, kako i kojim se redom čita. Nakon toga dolazi razmišljanje, koje je glavna podloga znanstvenomu obrazivanju. Napokon treba da se duh sabere; jer se samo tako može njegov pogled slobodno razvijati u krugu idejala. No za sve to hoće se ćudoredna podloga, jer samo onaj može potpuno da shvati istinu, komu je srce čisto od grijeha i puno ljubavi božje.

d) Vinko Boveski.

I. **Život i rad.** Vinko Boveski (umr'o g. 1264.) bijaše Dominikovac i vrlo učen čovjek. Izučivši škole u Burgundu stupi u red i bude poslan u novi samostan u Bove (Beauvais), pa mu otud i pridjevak, a ne zna se ni gdje se rodio, ni iz kakve je porodice. Poslije bude na dvoru Ljudevita devetoga (svetoga) dvorskim propovjednikom, a po svoj prilici i uzgajateljem njegove djece.

II. **Uzgojna načela.** U spisu: »O uzgoju kraljevskih i plemićkih sinova« razvio je Vinko Boveski svoje misli o uzgoju. Te misli mogu se u kratko svesti u ovo:

1. U uzgoju valja razlikovati dvoje: obuku i stegu. Obukom valja odstraniti neznanje i rasvijetliti um, a stegom uništiti požude i volju upraviti na put dobrote. Učitelj treba da je bistrouman, krepostan, učen i skroman, pa da ima dara govorničkoga i dara za obučavanje. Potrebna je također spretnost i iskustvo u obučavanju (metoda). Predavanje treba da je jasno, kratko, zgodno, ugodno, pravo i odmjereno.

2. Da bude obuka uspješna, hoće se od učenika troje: darovitosti, vježbanja i stege. Svaki neka čita i uči ono, što je prema njegovoj dobi i staležu. No svaka umjetnost i znanost treba da služi tomu, da spoznamo i ljubimo Boga. Neznabožački pjesnici nijesu dakle zgodni za obuku mladeži; jer u njima je mnogo putena i zla.

3. Radeći oko znanosti ne treba zaboraviti na tijelo, da mogne služiti duši. Valja razborito podijeliti vrijeme za učenje i za odmor, pa se ne treba podavati spavanju, kad je vrijeme za nauk, ni učenju ili čitauju, kad bi trebalo spavati.

4. S razumom treba da se obrazuje i srce; jer znanje bez kreposti ne koristi, nego pače škodi. Krepost združena sa znanjem je mudrost. Valja dakle s obukom spojiti i stegu. Svrha je stezi, da oduči uzgajanika od zla i da ga navikne na dobro. Sredstvo je tomu kazna, koja može da bude ukor, prijetnja i tjelesna kazna. Kazniti valja ozbiljno, blago i oprezno; jedino iz ljubavi i s ljubavlju Valja štedjeti i častoljublje, pa zato neka se javno kazni dječak samo onda, kad je javno pogriješio.

5. I djevojke treba pomno uzgajati Ne treba ih, naročito u srednjoj dobi, kad se probuđuju mnoge naravne požude; voditi na ples, gozbu itd. Dobro je, da se uče korisne nauke i upućuju u ćudorednosti; jer kad se zabave korisnim poslom, onda im ne će pasti na um pogubne misli. Na troje valja u uzgoju djevojaka osobito paziti, naime na to, da budu stidljive i čiste, zatim skromne i šutljive i napokon oprezne u vladanju i kretnjama. Najviše ih treba čuvati pretjerane žudnje za kićenjem; jer odijelo otkriva dušu, makar da usta i šute.

TREĆI ODSJEK.

DOBA HUMANIZMA.

---

§. 17. Humanistički pokret.

Školastici stekoše velikih zasluga za spekulativne nauke, naime za teologiju i filozofiju. No obrađujući s osobitom pomnjom te nauke brinuli su se ponajviše time, da otkriju i utvrde istinu. Oko toga da njeguju ono, što je lijepo, slabo su nastojali. Zato su zanemarili lijepu knjigu, naročito uzorne pjesnike i govornike starih Grka i Rimljana. Za volju stvari, koju su tumačili, zanemarili su posve oblik, te su pisali nejasno i suhoparno, a jezik im je bio posve rđav.

Nije s toga čudo, ako su pojedini umovi proučivši spise starih klasika bili začarani njihovom divnom ljepotom, i ako su ustali protiv puste prozajične učenosti školastičke nastojeći, da na njezino mjesto uzdignu umjetničkim duhom zadahnutu staro-klasičku obrazovanost. Struja, koja je za tim išla, prozvala se humanizam; jer se po njezinu uvjerenju proučavanjem klasičke starine duh čovječji i ono što je u njemu u istinu čovječanskoga, svestranije i slobodnije može razviti, nego naukama školastičkim. A budući da je ta struja staru klasičku umjetnost otela zaboravnosti, pa je nekim načinom obnovila, prozvana je i renaissance-om (obnovom).

Humanistički pokret začeo je u Italiji i potekao od najznamenitijih talijanskih pjesnika. Premda prvi i najstariji talijanski pjesnik Dante Alighieri (god. 1265.—1321.), rodom Fiorenčanin, nije zapodio upravo borbu za humanizam, to se ipak i on uvrštuje u one, koji su mu krčili put. Izučavanje starih klasika preporučivalo je najdivnije njegovo pjesničko djelo »Božanska komedija« (Divina Commedia); jer je iz njega izbijao tajinstveni čar latinskih klasika, koje je on pomno proučavao.

Mnogo više od Dantea borio se za humanizam ovjenčani talijanski pjesnik, također Fiorenčanin, svećenik Franjo Petrarka (g. 1304.—1374.). Po želji očevoj trebao je da izuči prava, ali ga je srce vuklo k Virgilovim i Ciceronovim djelima. S grčkim piscima

upoznao ga je redovnik Barlaam, koji je grčki jezik naučio u Kalabriji, a zatim se dulje bavio u Grčkoj, da se dalje obrazuje.

Najvjerniji pristaša Petrarkin bijaše prijatelj mu Ivan Boccaccio (Bokačo), koji se također rodio u Fiorenci (g. 1313.—1375.) On je za talijansku prozu učinio to, što je Dante učinio za poeziju Glavno mu je djelo bilo zbirka novela s natpisom »Dekameron« Slog je u tom djelu pun miline, ali sadržaj mu je na mnogim mjestima sklizak. S toga se sam Boccaccio u stare svoje dane kajao što je prelazio granice i molio roditelje, da ne daju toga djela djeci u ruke. I Boccaccio je učio grčki, ali nije u tom dotjerao tako daleko, da bi mogao samosvojno čitati kojega pisca. Njegovim nastojanjem postavljen bi (g. 1350.) bivši mu učitelj grčkoga jezika i učenik Barlaamov, Leontij Pilat, učiteljem grčkoga jezika u Fiorenci.

Nastojanje velikik talijanskih pjesnika, naročito Petrarke i Boccaccia, ne ostade bez ploda. Svakim danom rastao je broj onih, koji su se zanimali za klasičku nauku i umjetnost. Da se humanizam što više i brže raširi po cijeloj Italiji osnovane bi ambulantne škole (ludi literarii), i učitelji klasičkih nauka putovahu od grada do grada, da tumače stare pisce. Jedan od prvih i najznamenitijih takvih učitelja bijaše Ivan Malpaghino, po rodnom svom gradu Raveni prozvan Ravenjanin. Kao učenik Petrarkin bijaše zanesen humanista, te je po različnim gradovima Italije širio humanističku ideju i uzgojio mnogo humanista. Boravio je i u Dubrovniku kao tajnik i kancelar, a iza god. 1381. tumačio je Danta u crkvi sv. Stjepana u Fiorenci.

Tako bijaše za humanizam u Italiji zemljište priređeno, kad su onamo došli grčki učenjaci, naročito Emanuel Chrysolora, koji je češće dolazio u Italiju kao poslanik grčkoga cara, pa je (g. 1396.) bio u Fiorencu pozvan za učitelja grčke književnosti, ali je i u drugim talijanskim gradovima učio.

Širenju humanizma pomoglo je mnogo i to, što je g. 1438. u Ferrari vijećao crkveni sabor, na kom se sabralo i mnogo grčkih učenjaka; jer se radilo o tom, da se združe istočna i zapadna crkva. Još više grčkih učenjaka dođe u Italiju, kad je Carigrad pao Turcima u ruke (god. 1453.). Humanizam je sad zahvatio čvrsto korijenje, a potpomagali su ga ne samo književnici i učenjaci, nego

i državnici, kneževi, visoki crkveni dostojanstvenici, pa i sami pape, naročito Nikola V., Julio II. i Leo X.

Središte humanističkoga pokreta bijaše Fiorenca. Tu su Medičeji osnovali »platonsku akademiju« i veliku medičejsku knjižnicu. Težnja za klasičkom obrazovanošću preote mah u toliko, da se gotovo posve zaboravljalo na narodnu književnost, koju su upravo pokretači humanizma podigli bili. Za Lovre Medičeja, koji je vladao sto godina poslije Petrarkine smrti, zakraćivahu pače ocevi i učitelji mladićima u Fiorenci, da čitaju knjige na prostom jeziku.

Iz Italije rasprostr'o se humanizam po cijeloj Evropi. Osobito povoljno zemljište nađe u našem Dubrovniku, koji je živo općio ne samo s Italijom, nego i s Carigradom; jer je s njim trgovao, te su mnogi dubrovački mladići pohađali tamošnje škole. I neki grčki učenjaci putujući u Italiju, ili iz Italije zadržali bi se koje vrijeme u Dubrovniku i bavili podavanjem nauke. Među inima spominjemo samo Ivana i Konstantina Laskarisa (oca i sina) i Dimitriju Kalkondila.

U Ugarskoj širio je humanizam naš zemljak ugarski primas Ivan Vitez. U Fiorenci dao je prepisivati djela starih klasika i glasovitih humanista za svoju knjižnicu, kojom je poslije položio temelj velikoj dvorskoj knjižnici u Budimu. O svom trošku slao je mladiće u Italiju, da na vrelu prouče latinske i grčke pisce. Među njima bijaše i Ivan Cesinge, prozvan Ivan Panonij, o kom glasoviti humanista Guarino (umr'o god. 1460.) nakon četirgodišnje obuke reče, da govori grčki, kao da se rodio u Ateni, a latinski, kao da je iz Rima. Glasoviti taj muž postade u dvadeset i petoj godini biskupom u Pečuhu. I kralj Matija Korvin živo se zauzimao za humanizam. On je pozvao u dvorsku službu i učene Dubrovčane: Petra Đamanića (Zamagnu), Tomu Basilejića, Serafina Bunića i Feliksa de Ragusa, koji potonji, na glasu kao kaligraf i filozof, dobi službu čuvara velike korvinske knjižnice.

U Austriji bijaše glavnim zastupnikom humanizma pjesnik Konrad Celtes (Pickel), komu je sam car Fridrik III. stavio na glavu lovorov vienac kao najučenijemu mužu Njemačke. Proučiv klasičke nauke u različnim gradovima Italije postade (god. 1497.) knjižničarom, a onda profesorom govorništva i pjesništva u Beču u zavodu prozvanom »collegium poeticum«.

Da se humanizam s istim uspjehom širio po Francuskoj, Engleskoj, Španiji, Holandiji i Njemačkoj, o tom doista nitko ne sumnja; jer se ne može pomisliti, da bi te kulturne zemlje u tom pogledu zaostale, ili možda stupale drugim kojim smjerom. U Engleskoj bio je među inima zastupnikom humanizma glasoviti kancelar Toma Mor prianjajući naročito uz grčku književnost, a osuđujući ne samo školastičku filozofiju, nego i latinsku književnost; jer da je stvorila nešto samo u pjesništvu i povjesti, dok je filozofiju zanemarila. U Holandiji i Njemačkoj širili su humanizam ponajviše Jeronimovci. O njihovu vrlo zaslužnom i opsežnom radu treba da napose koju progovorimo.

§. 18. Jeronimovci

Prije nego je humanizam prodr'o u sjeverne krajeve, naročito u Njemačku, uredi bratsku zajednicu u Deventeru u Holandiji neki Gerth Groote, prozvan Gerhardus Magnus (god. 1340.–1384.) Po sv. Jeronimu i sv. Grguru, koji su toj zajednici bili zaštitnici, zvali su se njezini članovi, koji su bili ne samo svećenici, nego i svjetovnjaci, Jeronimovci i Grgurovci. Živjeli su u zajednici kao braća, ali nijesu polagali redovničkih zavjeta. Uzdržavali su se pak što milostinjom, što radom svojim; jer su se bavili ne samo naukom i školom, nego i zanatom. Prva bratska kuća podignuta bi u Deventeru (g. 1384.), a malo po malo raširiše se po svoj Holandiji, sjevernoj Njemačkoj i sjeverno-istočnoj Francuskoj.

Jeronimovci su revno prionuli uz obuku mladeži, pa su ih zvali toga radi i školska braća (fratres scholares). Gdjegod su imali svoju kuću, tamo su podigli i školu, ili su pak preuzeli obuku u nekojim razredima gradske škole. Obučavali su pak uz dječake i djevojčice.

U jeronimovačkim školama učilo se čitanje, pisanje i pjevanje, pa i latinski, a poslije, kad je humanizam prevladao, i grčki jezik. U to vrijeme nije se mnogo marilo za materinski jezik; u Deventeru su pače kaznili svakoga, koji bi govorio materinskim jezikom. Mnogo se čitalo i proučavalo sv. pismo.

Kad su znamenitiji članovi bratske zajednice odlazili u Italiju, da se usavrše u znanju, upoznali su se tamo i s humanizmom, koji su zatim prenesli u svoju domovinu, te ga u njoj s velikim uspjehom širili. Razumijeva se, da se onda po naputku Gerarda Velikoga nije

čitalo jedino sv. pismo i crkveni oci, nego i stari klasici. Valja međutim priznati, da su jeronimovačke škole u bitnosti uvijek održale kršćanski temelj, te se nijesu nigda posve povele za zabludama humanizma.

§. 19. Najznamenitiji pedagozi prije reformacije.

a) Viktor Feltranski.

I. **Život i rad.** Viktor Rambaldoni (g. 1378.—1446.), prozvan Feltranski, rodio se u Feltri, nedaleko od Mletaka. Upoznavši se s učenim humanistom Ivanom Ravenjaninom i izučivši u Mlecima grčki jezik, odlikova se tako svojim znanjem, da je doskora postao profesorom filozofije i retorike u Padovi. Sjećajući se kako se sam teško izučio, nemajući ni od kuda prave pomoći osnova zavod (pedagogij), u kom je ponajviše o svom trošku uzgajao i obučavao darovite i valjane mladiće bez razlike staleža.

Nemogući u Padovi držati učenike, kao što je želio, ostavi nakon godinu dana svoje mjesto i ode u Mletke, gdje podiže drugi svoj uzgojni zavod. Malo poslije pozva ga mantovski knez Franjo Gonzaga u svoj dvor i povjeri mu uzgoj svoje djece. I u Mantovi podignu zavod, u kom je neumorno i uspješno radio do svoje smrti. Taj je zavod bio prekrasno uređen s dvoranama, galerijama, šetalištima, vodometima itd., a pohađala ga ne samo mladež nego i odrasli ljudi, koji su bili željni nauke.

II. **Uzgojna načela.** Viktor Feltranski pomno je njegovao tijelo svojih uzgajanika. Glavna su mu sredstva pri tom bila umjeren i priprost život i različna vježbanja tijela. On je navikavao svoje uzgajnike, da podnesu zimu i žegu, da se zadovoljavaju lakom haljinom, pa da im je slasna i prosta hrana, samo ako je pitna i oporavna. Osim toga vježbao ih je u plivanju, jahanju, trčanju, mačovanju itd. Zahtijevao je, da uzgajanici rano ustaju. Mnogo je pazio i na vanjsko držanje; jer da se prava obrazovanost ne da ni pomisliti bez pristojna vladanja.

No Viktor je s istom pomnjom, kojom je nastojao oko uzgoja tijela, prionuo i oko uzgoja duše. Kao čovjek vrlo pobožan gledao je najviše na to, da i mladež uzgoji u duhu pobožnosti. On je svako jutro u svojoj sobi klečeći molio i bičovao se. I njegovi uzgajanici, naročito stariji morali su postiti, svakoga se mjeseca ispovijedati i svako jutro prisustvovati službi božjoj. U opće bijaše u Viktorovu zavodu oštra stega, pa ipak nije dopuštao, da se uzgajanici tjelesno kazne, pače protivio se i tomu, da se kazne klečanjem; jer da je o znak, kojim se iskazuje štovanje Bogu. —

Viktor se starao prije svega, da njegova obuka bude mil učenicima. Učeći n. p. čitati služio se po preporuci Kvintilijanovo pokretnim slovima i davao ih učenicima, da se njima igraju i da h slažu u riječi. On nije nigda bio zadovoljan, da ga shvate samo neki učenici; tek kad su ga i najslabiji razumjeli, bio je veseo i zadovoljan. U njegovu zavodu čitali su se stari pjesnici i filozofi, i to najviše Virgil, Cicero, Homer i Demosten.

b) Erazmo Roterdamski.

I. **Život i rad.** Erazmo Roterdamski (g. 1467.—1536.), rodio se u Roterdamu u Holandiji. Stupio je u samostan i postao svećenikom; ali samostanski mu život nije godio. Bivši riješen redovničkih zavjeta proučavao je u Parizu teologiju i učio marljivo stare klasike. Proputovav zatim Francusku, Italiju, Englesku, Holandiju i sjevernu Njemačku upoznao se temeljito s humanizmom i naučio stare klasičke jezike kao malo tko od njegovih suvremenika. — Erazmo se bavio najviše privatnim obučavanjem; samo neko vrijeme bio je učiteljem grčkoga jezika u Cambridge-u. Papa Pavao III. podijeli mu predstavništvo (prepoštiju) u Deventeru s obilnim dohocima. Kao odlučni humanista vojevao je Erazmo vrlo odrešito i reći bi strasno protiv školastika, naročito pak protiv redovnika, kao glavnih zastupnika školasticizma.

Erazmo je mnogo toga pisao. Najznamenitija mu radnja bijaše izdanje grčkoga novog zavjeta s latinskim prijevodom. Nas zanimaju međutim najviše oni njegovi spisi, koji neposredno zasijecaju u pedagogiju, a ovamo valja ubrojiti ponajprije spis: „O kršćanskoj ženidbi“, zatim spis „O uljudnom vladanju“ i napokon spis „Razgovori“.

Posljednji je spis napisao Erazmo za školsku obuku vrlo lijepom latinštinom, pa su ga tadašnji humaniste u zvijezde kovali. Zadaća je bila tomu spisu, da učenici nauče i o najobičnijim stva-

rima govoriti lijepim latinskim jezikom. S toga se govori u njemu o gostionicama, lovu, trgovini konja itd.; ali se vrlo jetkim načinom napada i na redovnike, post, hodošašća itd. Knjiga je ta zabranjena u Francuskoj, spaljena u Španjolskoj i osuđena u Rimu; ali to nije mnogo pomoglo, jer su je mnogi ipak upotrebljavali u školi.

Premda je Erazmo bio humanista, to ipak nije odobravao sviju zabluda humanizma. Mnogi su naime humaniste držali, da je idejal obrazivanja to, da se govori poput Cicerona, pa su s toga slijepo podražavali tomu velikom rimskom govorniku. Erazmo oštro ustaje protiv toga u svom spisu „Ciceronianus". Među inim veli: „Ništa nije smješnije, nego slušati, kad propovijeda kakav Ciceronovac. Slušao sam u Rimu na veliku subotu, kako jedan ropski podražač naziva papu Julija II., pred kojim propovijedaše, „svemoćnim Jupiterom, koji drži u svojoj ruci trojni grom i pogledom vrši, što hoće". On je tu govorio još o mnogom koje čem, samo ne bješe ni riječi o smrti Hristovoj, a u oči Uskrsa! I ne gledeći na to svi rimski Ciceronovci hvaljahu govornika. — Manite se toga ropskog podražavanja velikomu rimskom govorniku, čitajte i proučavajte dobre pisce kršćanske i neznabožačke; prenosite zatim u svoj um njihove prave i dobre misli, koje u njih nahodite tako, da ono, što uspišete, bude vaša misao i vaš slog."

II. Uzgojna načela: U posljednjoj glavi spisa „o kršćanskoj ženidbi," govori o domaćem uzgoju upravo kršćanskim duhom, pa je doista vrijedno, da se navedu bar najglavnije misli iz njega. On uči:

1. Svrha je uzgoju četverostruka. Prije svega treba da se u srcu djeteta zasadi sjeme straha božjega. Iza toga neka prouči slobodne umjetnosti. Za tim ga valja usposobiti za praktični život. Napokon treba da se privikne na uljudno vladanje.

2. Djeca treba da se drže u stezi, ali stega neka ne bude kruta, već onakva, kako nam preporučuje evanđelje. Oceví neka dakle ne tuku i ne psuju u strasti.

3. Ozbiljna nauka treba da se počne istom sa sedmom godinom, dotle neka se uči sve samo u igri. S velikom pomnjom treba odabirati uzgajatelja. Mnogi su roditelji vrlo oprezni, kad valja da povjere nekomu konja, a sina predaju tek komugod.

4. Učitelji neka samo ono tumače, što je baš od prijeke potrebe, da se može razumjeti neki pisac. Suvišnim se tumačenjem pomućuje slika, koju učenik treba da prouči, razmotri i da joj se divi.

5. Znanje riječi (jezici) treba da dolazi prije znanja stvari; jer se stvari mogu naučiti samo jezicima. Prva nauka treba da je gramatika, i to grčka i latinska; jer je u tim jezicima obrađeno sve, što je vrijedno, da se znade. Kad se položi dobar temelj u jezicima, onda se mogu učiti stvarne nauke, a najbolje će biti da se uče iz grčkih pisaca; jer oni su pravo vrelo sviju znanosti.

6. I djevojke treba da se obučavaju. „Prosti ljudi misle," veli on, „da je djevojkama znanstvena obrazovanost suvišna, no razumni su uvjereni o tom, da se ni čim drugim ne može tako sačuvati čisto i plemenito srce, kao njome. Prije svega valja ipak nastojati, da se srce djevojaka ispuni svetim čuvstvima zatim da se čuvaju svega, što bi moglo povrijediti njihovu stidljivost, i napokon da se čuvaju lijenosti."

§. 20. Protestantske škole.

S reformacijom nastade življi pokret na polju školstva. Već glavni pokretač reformacije Martin Luther (god. 1483—1546.) zauzimao se odlučno za podizanje škola, jer je bio uvjeren, da će njegovo nastojanje oko crkvene reforme samo onda uroditi plodom, ako se za to spremi mladež uzgojem i obukom. — „Mladi su učenici sjeme i vrelo crkve. Radi crkve treba imati i uzdržavati škole. Bog uzdržava crkvu školama".

Da se što prije podignu valjane škole u Njemačkoj, razaslao je Luter vijećnicima sviju gradova poslanicu, u kojoj im toplim riječima na dušu stavlja, da podižu škole. „Treba se pobrinuti o uzgoju naše omladine, ako mislimo, da učinimo dobro narodu i svjema nama. Toliki se novci daju za putove, vodovode, nasipe i druge za narod korisne poslove, a što ne bismo tako isto trošili, da uzgojimo svoju djecu i da spremimo dobre učitelje za škole? — Nama trebaju škole i za mušku i za žensku djecu, kako bi muš-

karac mogao izići čovjek valjan za svoj poziv, a žensko spo-sobno da upravlja kućom".

U poslanici propovjednicima veli: „Opomenite ljude, da šalju svoju djecu u školu. Oblast je upravo dužna siliti podanike, da šalju svoju djecu u školu. — Ja mislim, da se dječaci mogu svaki dan po jedan ili dva sata pustiti u školu. Drugo vrijeme mogu raditi kod kuće ili se učiti kakvu zanatu. I djevojke mogu smoći toliko vremena, da svaki dan idu po jedan sat u školu, a uz to da i svoje poslove kod kuće obavljaju."

Pozivu Lutherovu počeli su se odazivati gradovi, te su podizali ne samo latinske, nego i elementarne škole. Manje se već radi pomanjkanja novaca činilo po selima. No nastojalo se ipak, da se u svakom župnom mjestu podigne škola barem za čitanje i pisanje, i tim olakša priprava za konfirmaciju, t. j. onaj svečani čin u protestantskoj crkvi, gdje mladi kršćanin (14—16 god.) javno očituje svoju vjeroispovijest. Pojedini gradovi i kneževi izdavali su i posebne „crkvene i školske redove", kojima su se uređivali odnošaji škola i određivalo, da se podižu škole ne samo za dječake, nego i za djevojke. Učilo se u nižim školama ponajviše samo katekizam s crkvenim pjevanjem, čitanje i pisanje, a gdješto i računstvo. Učitelji su ponajviše bili crkvenjaci, a metoda obučavanja skroz mekanička.

Poznato je, da je protestantstvo i u našoj domovini našlo pristaša, pa i možnih zaštitnika. A da su njegovi glavni zastupnici pomišljali i na pripomoć škole, vidi se i po tom, što su Antun Dalmatin i Stjepan Istranin izdali (g. 1561.) ćirilovicom i glagolicom svoj »Azbukvar«.

§ 21. Protestantski pedagozi.

Protestanti ovoga doba ne mogu se baš pohvaliti znamenitim pedagozima teoretičarima. Kao organizator istakao se osobito Filip Melanchton (g. 1497.—1560.), profesor vitenberškoga sveučilišta. On je sastavio »saksonsku školsku osnovu«, po kojoj su uređene saksonske više škole, a mnogi njemački gradovi, koji su prianjali uz protestantstvo, pitali su ga za savjet želeći urediti svoje škole.

a) Valentin Trotzendorf.

Od praktičnih protestantskih pedagoga ovoga doba spomenuti nam je Valentina Trotzendorfa (g. 1490—1556.), koji je u Goldbergu u Šleskoj uredio uzornu višu školu s mnogo razreda i odjela. Uredbom svojom razlikovala se ta škola, koja je bila skopčana s internatom, od drugih škola iste vrste u tom, što je Trotzendorf upravu i sudbenost u zavodu povjerio u duhu rimske republike samim učenicima.

Trotzendorf je bio majstor u obučavanju. U višim razredima obučavao je sam; poslije je uzeo u pomoć i druge učitelje. U nižim razredima obučavali su pod njegovim nadzorom stariji učenici. Obučavalo se erotematičkim oblikom. Tko bi tu metodu isključio iz škole, taj bi po Trotzendorfovu mišljenju radio kao onaj, koji bi svijetu uduzeo sunce. Osim toga postavio je Trotzendorf za obuku i ova dva znamenita načela: »Ne samo u stvarima, nego i i u riječima treba da je obuka vazda jednaka«. — »Pravila treba da su kratka i da ih je malo; primjeri neka su jasni i praktični, a vježbanje dugo i često.«

b Ivan Sturm.

Nadalje je znamenit praktični pedagog ovoga doba Ivan Sturm (g. 1507—1589.), koji je tako uzorno uredio štrasburšku gradsku školu, da je najprije podignuta na akademiju (g. 1567.), a poslije (g. 1621.) bude uvrštena u red sveučilišta.

Zanimljiv je bio način Sturmova obučavanja, naročito s toga, što se znatno udaljio od tadašnjega i prilično približio metodi realista. Pravila se podavalo malo, ali za to više primjera i vježbe. Riječi su se učile u svezi sa stvarima. Učenici su naime morali svaku stvar, koju bi im učitelj pokazao imenovati latinski, a da ne uče samo puke riječi, opisivao im je i razjašnjivao učitelj takve stvari. Djeca su smjela samo ono učiti, što su razumjela. Nove su se predodžbe spajale sa starima, da razvitak bude prirodan, postupan i organičan. Zadaci za pismene radnje uzimali su se iz onoga učiva, što su ga djeca već učila ili čitala. Tako su pismene vježbe bile i neka vrsta ponavljanja, koje po mišljenju Sturmovu ne može nigda biti suvišno; jer da više vrijedi, ako se uzdrži predašnje, nego da se steče novo. Od osme godine morao je svaki

učenik pisati dnevnik o svom napretku i iskustvu, da se privikne na marljivost, pažnju, točnost i logično mišljenje. Pisali su i rječnike sa stvarnim tumačima.

* * *

Trotzendorf i Sturm, a tako i svi drugi protestantski humaniste, išli su za tim, da se u obuci dovede u sklad humanistički elemenat s religijskim. Glavna im je zadaća bila, da obrazuju klasički obrazovane kršćane, naročito vjerne pristaše Luterove nauke. S toga se s velikom pomnjom njegovala nauka vjere, pa stari jezici, naročito latinski. Narodnim jezikom nije bilo dopušteno govoriti ni u igri. Pored gramatike osobito se njegovala retorika na osnovu Ciceronovih i Livijevih govora. Manje se učila muzika i aritmetika, a o stvarnim naukama ne bijaše ni govora.

§. 22. Katoličke škole.

O nastojanju oko napretka škole nijesu ni katolici zaostajali iza protestanta, oni su ih pače u tom doskora natkrilili. Već je tridentski crkveni sabor (g. 1545.—1563.) preporučio katoličkom svijetu, da se pobrine za uzgoj i obuku mladeži. Biskupima bude naloženo, da podižu sjemeništa za mladiće, koji su bili voljni pristupiti svećeničkom zvanju, a župnicima, da svoje vjernike, navlastito mladež upućuju u istinama sv. vjere. Ti su nalozi urodili ponajviše dobrim plodom, te su i u našoj domovini otvorena u to vrijeme sjemeništa u Zagrebu (g. 1564.), u Hvaru (g. 1579.) i u Spljetu (g. 1581.). I mnoge provincijalne, pa dijecezanske sinode zauzimale su se za razvitak školstva. Zagrebačka dijecezanska sinoda (god. 1669.) zaključila je, da se župnicima valja brinuti za pučke škole. A da se ozbiljno radilo oko napretka škola, vidi se i po tom, što je hrv. kralj Ferdinand I. povodom saborskoga zaključka (1548.) dopustio, da se dobra rasutih samostana upotrebe za uzdržavanje škola i obrazivanje učitelja. Dokazom za to, da je u ono doba u nas bilo prilično početnih škola, jest i to, što se već g. 1582. tiskala ćirilovicom u Rimu »Kratka azbukvica« po prijevodu Petra Kanizija, a zatim u Trnavi g. 1634. latinicom.

Katoličko školstvo onoga doba razvijalo se najviše zaslugom duhovničkih redova i zadruga. U nas otvoriše Pavlini (g. 1582.) u lepoglavskom samostanu prvu javnu višu školu za svjetovnjake.

Od sviju redova stekoše međutim za školstvo najviše zasluga Isusovci i Pijariste, pa Uršulinke. S toga ćemo njihov rad potanje ocrtati.

a) Isusovci.

Red Isusovaca utemeljio je sv. Ignjat Loyola god. 1534., a potvrdio papa Pavao III. g. 1540. Do skora nađe red Isusovaca odziva u cijelom obrazovanom svijetu, pa su mnogi vladari i gradovi željeli i molili, da bi se kod njih nastanili i podigli škole. I doista raširili su se doskora tako, da su već koncem šesnaestoga stoljeća imali do trista kolegija.

Dosta rano nastanili su se u našim krajevima. Nastojanjem biskupa Bratulića dođoše (god. 1607.) u Zagreb i u nekadašnjem samostanu Dominikovaca uz crkvicu sv. Katarine osnovaše školu, u koju se odmah sakupi do trista učenika. S početka je ta škola imala samo niži odio, ali poslije bi uveden i viši odio, pa i teologija. Nastojalo se pače, da se osnuje akademija ili sveučilište. Veliki predstavnik zagrebačkog kaptola Nikola Dianežević osnovao je bio naime zakladu za sveučiliste, a tadašnji je rektor zagrebačkoga isusovačkog kolegija Đuro Habdelić želio, da se u Zagrebu osnuje sveučilište u svem ravno takovim zavodima po Evropi. Kralj Leopold I. potvrdi (g. 1669.) Dianeževićevu zakladu, primi »zagrebačku akademiju pod svoju zaštitu« i podijeli joj »sve one povlasti, koje imadu sveučilišta u njemačkom carstvu i drugim njegovim zemljama«. No sveučilište ne bude ipak uvedeno, jer su Isusovci htjeli da kraljevu povelju potvrdi i njihov generalni vikar u Rimu. Na to Hrvati nijesu pristali, jer nijesu mogli dopustiti, da u njihovoj zemlji iznad kralja ima još tkogod kakvu vlast.

Osim toga uvedoše Isusovci škole u Dubrovniku, na Rijeci, Varaždinu i Požezi. Uz posljednju je školu u posljednje vrijeme također postojao i viši odio za filozofiju. — Osnutkom isusovačkih škola zadan je udarac pavlinskoj školi u Lepoglavi. Ona je naime počela sve većma padati, dok je napokon (g. 1637.) poradi slaba polaska ne zatvoriše za svjetsku mladež.

Moć Isusovaca rasla je svakim danom. To bude napokon zazorno nekim vladarima i državnicima. S toga nastojahu, da ih se riješe, a to im i pođe za rukom; jer papa Kliment XIV. dokinu

(god. 1773.) red Isusovaca. No papa Pio VII. opet ga obnovi. Slobodoumni kralj pruski Fridrik II. nije dopustio, da se u katoličkim njegovim pokrajinama proglasi papinska naredba o ukinuću isusovačkoga reda držeći Isusovce za najbolje svećenike i učitelje.

Isusovačke škole uređene su bile osnovom (ratio et institutio studiorum societatis Jesu), što ju je (god. 1588.) izradilo šest najvještijih otaca reda, a proglasi je (g. 1599.) general reda Klaudij Akvaviva. Ta se osnova mijenjala poslije samo u dva maha, i to neznatno u prvoj polovini osamnaestoga i prošastoga stoljeća.

Po osnovi isusovačkih škola dijelio se cijeli nastavni tečaj u niži (studia inferiora) i viši odio (studia superiora). — Niži odio imao je pet razreda, i to najniža dva za gramatiku, treći za sintaksu, četvrti za humanitet i peti za retoriku. Peti je razred obično trajao po dvije godine. Osim toga postojao je gdješto i pripravni razred za »principia«. — Viši odio imao je tečaj za filozofiju od dvije do tri godine i tečaj za teologiju od četiri godine.

Promotrimo li građu, koja se obrađivala u isusovačkim školama, kao i metodu, kojom se obrađivala, to ćemo se uvjeriti, da se ni Isusovci nijesu mogli oteti duhu svoga vremena, nego da su i oni zaplovili strujom humanizma. No oni su pomno pazili na to, da ih ta struja ne zanese u neznaboštvo; s toga su sve nauke obrađivali točno u duhu katoličke crkve. — Glavni nauci bijahu vjeronauk i latinski jezik. Vjeronauk je po osnovi trebao da bude temelj, sredina, sljeme i duša svakoj obuci i svakomu uzgoju. No uza sve to nije se vjeronauk napose učio u isusovačkim školama, nego se samo subotom pô sata tumačilo sv. evanđelje. Nauka vjere trebala je međutim da kao životni elemenat pronikne svu obuku i sav uzgoj. S toga je mladež svaki dan išla k službi božjoj, često se ispovijedala i vršila različne duhovne vježbe. Učiteljima valjalo je pak paziti, da kod čitanja i tumačenja starih pisaca upletu po koju rečenicu iz sv. pisma ili kakvu kršćansku rečenicu, da tako i »sami neznabožci budu heroldi Hristovi«.

Uz nauku vjere najviše se pazilo u isusovačkim školama na stare klasičke jezike, naročito pak na latinski. Tim se jezikom govorilo i obučavalo, i samo je u najnižim razredima bilo dopušteno da djeca govore svojim materinskim jezikom. Koji bi inače govorili tim jezikom, morali bi nositi neki znak poruge i još su bili kažnjeni.

Ali stare klasičke jezike nijesu Isusovci učili poradi njihove sadržine, koja je bila neznabožačka, nego samo zbog njihove poetičke i estetičke vrijednosti.

Učeći pomno stare jezike nijesu Isusovci poput protestantskih humanista posve zanemarili ni realnu obuku. Pod imenom »učenosti« (eruditio) predavali su različne nauke iz različnih grana ljudskoga znanja. Tako su n. pr. u nižem odjelu učili pitanja iz poetike, rimski i grčki ustav, ratnu umjetnost, proroštva, slavne događaje itd. Matematika učila se tek u višem filozofskom odjelu.

Da se učenici potaknu na nauku, upotrebljavali su nagrade, koje su dijelili vrlo svečano, oni su pače uveli i tako zvanu emulaciju (aemulus = takmac). Svaki je naime učenik dobio takmaca, s kojim mu se valjalo natjecati.

Da bude obuka, a i uzgoj skladniji, obučavao je u Isusovačkim školama u svakom razredu nižega odjela samo po jedan učitelj, i taj je učitelj obično pratio svoje učenike od prvoga do posljednjega (ili bar do trećega) razreda. Tako je imao zgode, da potpuno upozna njihovu ćud i sposobnosti, a učvrstila bi se tim i sveza, koja treba da spaja učitelja i učenike. Od učitelja se zahtijevalo, da ljubi svoje učenike, da im bude ugled, da ih ne sablazni i da se Bogu moli za njih.

U zavodima Isusovaca pazilo se oštro na red. Sve je bilo točno određeno propisima: i način života i vrijeme rada. Učenici bijahu vazda pod nadzorom. U tom slijedilo se načelo, da je »bolje, ako se pitomac čuva od zla, nego da se kazni radi počinjena zla«. Nadzor nad cijelim kolegijem vodio je rektor, a prefekti su pazili na disciplinu u pojedinim razredima. No osim toga bili su postavljeni zreliji i valjaniji učenici, da pomažu kod nadziranja. Oni su morali paziti na marljivost i vladanje svojih sudrugova i o tom izvješćivati poglavare.

Krivce su kaznili kaznama, koje su bile u svezi sa samim prestupkom. Tko bi n. pr. zakasnio k službi božjoj, morao bi dulje ostati u crkvi, a tko bi bio nemaran u nauci, toga bi prisilili, da uči i izvan određenoga za to vremena. Tjelesne kazni ostavljene su za najveće krivce, a nije bilo dopušteno, da ih izvrši sam učitelj, nego »korektor«, koji nije bio član reda. Udaranje šakom, ćuškanje itd. bilo je oštro zabranjeno. Kod kazna, bilo riječju, ili činom va-

ljalo je učiteljima misliti na to, da bi učenik jednom kao čovjek mogao koristiti ili škoditi redu.

Isusovci su pazili ne samo na religijsko-moralni uzgoj nego i na vanjsko vladanje ili pristojnost (urbanitet) Učenici morali su paziti na riječi i kretnje, pa na čistoću tijela i odijela. U samom zavodu pazilo se pomno na čistoću i na zdravlje. Mladeži nijesu zabranjivali prístojne igre, pače bi joj vježbali tijelo gimnastičkim vježbama.

Uspjeh isusovačkih škola bijaše sjajan. Sa sviju strana slali su djecu k njima u školu. I sami protestanti su ih hvalili i povjeravali im svoje sinove. Učenjaci, koji su inače bili protivnici njihovih načela, morali su priznati njihovu vještinu u uzgajanju i obučavanju. Sturm reče o njima: »Od sviju redovnika, kad bi redovništvo u opće zaslužilo hvalu, najveća hvala ide Isusovce. S dva me razloga veseli njihov rad; jer njeguju znanosti i jer nas potiču na veću revnost i opreznost«. Glasoviti pak učenjak Baco Verulamski veli: »Ugledaj se u primjer isusovačkih škola, jer boljih nema«.

Jedan od najznamenitijih Isusovaca i najvještijih pedagoga svoga doba bijaše Petar Kanizij (god. 1521. do 1597.). On je bio naposljetku profesor i dvorski propovjednik u Beču, pa je među inim sastavio veliki i mali katekizam, koji se sadržajem i oblikom odlikovao, te mnogo doprinio tomu, da se kršćanski nauk mogao uspješnije širiti u puku.

b) Pijariste.

Red Pijarista utemeljio je sv. Josip Kalazancij godine 1614. najprije kao duhovnu zadrugu, kojoj za tim papa Grgur XV. dopusti (god. 1622.), da se pretvori u red. Sv. Josipa sklonulo je na osnutak toga reda to, što je boraveći u Rimu opazio, da mnoga siromašna djeca samo s toga ostaju bez svake obuke, jer ne mogu plaćati školarine. Da se tomu doskoči, osnovao je zadrugu, kojoj je bila zadaća, da besplatno obučava siromašnu djecu u »pobožnim školama«. Kad se dobar glas tih škola raširio, stali su ih po svjema zemljama Evrope podizati. Najvećma su se pak raširile u našoj monarkiji naročito u Češkoj i Ugarskoj. I u našoj su domovini Pijariste osnovali škole, i to u Bjelovaru (g. 1755.) i u Karlovcu (g. 1764.). Pošto bi pak raspušten red Isusovaca, preuzeše njihovu školu u Dubrovniku (g. 1777.).

Poslije smrti sv. Josipa Kalazancija organizacija se »pobožnih škola« izmijenila i proširila. Pijariste nijesu se naime bavili samo obukom siromašne djece, nego su primali i bogatu, pače oni su osnovali i više škole, naročito gimnazije.

Potpuna škola Pijarista imala je obično po devet razreda naime tri niža (razred za čitanje, razred za pisanje i razred za računstvo) i šest viših (parva ili schola rudimentorum, schola principiorum, gramatica, sintax, schola humanitatis ili poesis i rhetorica). U nižoj školi učilo se, kao što sama imena razreda pokazuju, čitanje, pisanje i računanje U višim školama učilo se isto što i u drugim školama onoga doba. Vjeronauk i latinski jezik držali su se glavnim naukama, a učio se i grčki jezik (počevši od trećega razreda). Materinski se jezik zanemarivao. I pijarističke su dakle škole zaplovile bile strujom humanističkom, ali na podlozi kršćanskoj. No i one su svoju nastavnu osnovu prilagođivale potrebama i duhu vremena.

c) Uršulinke.

Red Uršulinaka utemeljila je (god. 1535.) pobožna djevica Anđela Merici u Bresciji. Zadaća mu je bila njegovanje bolesnika i obuka djevojaka. Doskora raširio se po cijelom katoličkom svijetu, pa dospio i u našu domovinu, naime u Varaždin, gdje se još i danas redovnice Uršulinke bave obukom ženske mladeži.

Kao što u svjema samostanima, s kojima su spojene škole, tako i kod Uršulinaka ima škola za mladež u samostanu (penzionat, internat) i za mladež vanjsku (eksternat). Po pravilima reda valja paziti na to, da se obrazuje duh i srce mladeži, i da se djevojke uzgoje u kršćanskom duhu. Religija je temelj svemu uzgoju. Osim toga uči se čitanje, pisanje, računstvo, pismeni slog, ručno djelo, povjest, zemljopis i prema potrebi francuski ili njemački jezik.

§. 23. Najznamenitiji katolički pedagozi.

a) Ljudevit Vives.

I. Život i rad. Ljudevit Vives (g. 1492.—1540.), Španjolac iz Valencije, bijaše jedan od najodrešitijih katoličkih pedagoških teoretika humanizma. Izučio je više nauke u Parizu i Luvenu, a u Oksfordu je proglašen doktorom pravnih nauka. Napisao je mnogo djela, pa i pedagoškoga sadržaja. Među inim spominjemo djela: »O obuci kršćanske žene«, zatim »O obuci djevojaka«. Ali glavno mu je djelo bilo: »O naukama«. U tom djelu pokazao se čistim, ali ne slijepim humanistom. Aristotel da nije nepogrješiv; jer od njegova se doba posmatranjem obogatila građa znanosti. U prirodnim naukama treba da mjesto Aristotela stupi vlastito ispitivanje, posmatranje i razmišljanje.

II. Uzgojna načela. Vrijedno je napomenuti načela Vivesova o uzgoju u opće. Glavni uvjet obrazovanosti jest po njegovu mišljenju, pobožnost, marljivost i poslušnost spram roditelja i učitelja. Do uzgoja je, kakav će biti život čovjeka. S toga valja djecu privikavati na to, da stvaraju sebi valjane pojmove o stvarima. Treba odabrati najbolji način života, a navika će učiniti, da bude i najmiliji Krivo misle oni, koji hoće, da se djeca upoznaju s dobrim i zlim, kako bi mogla prionuti uz dobro, a čuvati se zla. Mnogo je bolje, ako ne čine i ne poznaju zla. Nevaljali spisi ne treba da dođu u ruke djeci, da štogod zla ne prione uz njihovu dušu. Klasici su najbolje vrelo za duševno obrazivanje. Najbolje se vježbamo u govoru marljivim pisanjem. I djevojke viših staleža neka uče latinski jezik.

b) Karlo Boromejski.

I. Život i rad. Kao osobitoga promicatelja katoličkoga školstva valja nam spomenuti Karla Boromejskoga (g. 1538.-1584) nadbiskupa milanskoga. U prvoj provincijalnoj sinodi izdao je dekret, kojim se nalagalo svjema župnicima, da oko sebe sabiru djecu svojih župa, i da ih poučavaju u vjeri. Osim toga utemeljio je »društvo za škole kršćanske nauke«. Kad je nadalje u Milanu zavladala kuga, utemeljio je zavod za mnogobrojnu žensku siročad, a upravu toga zavoda povjerio je Uršulinkama. Nadalje je podigao i mnoge više uzgojne i nastavne zavode, kao »Collegium Borromaeum« za siromašne sveučilišne slušatelje, naročito teologe, zatim više dječačkih sjemeništa, veliko sjemenište u Milanu i napokon učeno društvo ili akademiju, u kojoj su se sakupljali najučeniji muževi duhovnog i svjetovnog staleža, da raspravljaju različna znanstvena, naročito teološka i filozofska pitanja.

II. Uzgojna načela. Iz naputka za učitelje, što ih je sv. Karlo Boromejski podao u pravilima »društva kršćanskih škola«, mogu se razabrati i najglavnija njegova načela o uzgoju. Evo nekoliko tih naputaka.

Učitelji treba da su svojom vjerom i vladanjem svjetlo svijeta. Nadalje treba da su puni ljubavi spram Boga i svoje službe; jer što se god radi bez ljubavi, ne može biti milo Bogu. Osim toga treba da su proniknuti i ljubavlju spram onih, koje obučavaju. Svojski neka se brinu o tom, da ne propadnu Hristovom krvlju otkupljene duše, koje su im povjerene. Neka nastoje, da svoje zvanje vrše s veseljem i neka se čuvaju, da pri tako znamenitom poslu ne budu hladni i nemarni. Po riječima sv. apostola Pavla, kojima opominje, da onaj, koji druge uči, treba najprije da bude sam podučen, nužno je, da učitelji sami sve ono znadu i vrše, u čem treba druge da upućuju. Učitelji treba da su strpljivi, da mogu mirno i blago podnijeti sve muke i terete, kao i mane i nepodopštine svojih učenika. Oni treba da se nauče snositi nestašnost i ne gledati na nju, te se radovati po primjeru apostola, što su dostojni pretrpjeti nepravdu i rug za ljubav Hristovu. Isto je tako učiteljima potrebna mudrost, da se podese s pojmovima i načinom shvaćanja pojedinih učenika, i da po savjetu apostola mogu biti s malima mali, a sa slabima slabi; riječju, da mogu biti svjema sve, kako bi ih predobili za Isusa Hrista.

c) Nikola Gučetić.

I. Život i rad. Nikola Gučetić (god. 1549.—1610) rodio se iz prastare vlasteoske porodice u Dubrovniku. Premda nije izučio nikakvih do li dubrovačkih škola, pače nije se iz Dubrovnika nigda ni udaljio, to se ipak uzdigao u znanju tako visoko, da mu je papa Kliment VIII. podijelio naslov doktora filozofije i teo-

logije, — čast, koju su rijetko primali svjetovnjaci. Gučetić je napisao mnogo djela teologijsko-moralnih, filozofskih, retoričkih, političkih i pravnih.

II. **Uzgojna načela.** Svoje misli o uzgoju razvio je Gučetić u djelu, što ga je napisao talijanskim jezikom pod natpisom: »Uprava obitelji« (Governo della famiglia).

Gučetić razlikuje u uzgoju tri perijode, od kojih svaka zauzimlje po sedam godina. Za svaku pojedinu perijodu on određuje, čim da se djeca hrane, kako da se zabave i što da uče. Kroz prvih sedam godina hoće da se više pazi na tjelesni razvitak djeteta, pa za to preporučuje umjerene i lagane vježbe. Uz to moraju djeca ove prve perijode upoznati se sa slovima i prijeći na slogovanje; ali pri tom ne valja djecu ražalostiti radi slabašna razuma; jer njima više prudi, da nauče igrajući se, nego da se pod stegom silomice na to naviknu. — Za drugu perijodu preporučuje vježbe u skakanju, plesanju i rvanju. Nauke su: gramatika, dijalektika. retorika i muzika.

Tjelesne su vježbe po mnijenju Gučetićevu djeci vrlo potrebne toliko radi zdravlja; koliko i radi duševnoga raspoloženja; jer bezposlenost je za mladića kuga i majka sviju poroka; lijenčine moraju se istjerati iz grada. Među takove vježbe pripadaju mačovanje, plesanje, igre loptom itd. No ove radnje pripadaju trećoj perijodi, gdje se uči fizika, matematika, astronomija, i klasična literatura; sve to do dvadeset i prve godine, u koje doba mladiću nije više potreban učitelj.

Muziku vrlo cijeni Gučetić. »Muziku rekao bih«, veli on, »da je Bog po svojoj vječnoj providnosti poslao na svijet, da razveseli i utješi čovječji duh. — Zato velim, da su učitelji dužni mnogo nastojati oko toga, da djeca njihovoj upravi povjerena, nauče muziku; jer ta umjetnost lako može obratiti naše duševne strasti i od zlih navika drugojačije ih raspoložiti«.

Gučetić traži od učitelja, da je vrlo uljudan toliko u razgovoru, koliko u djelovanju, da se s početka ne smije pokazati oštar spram djece, već dobrostiv i sladak, i da mu je učiti, kakva je ćud svakoga učenika, i na što je pojedinac više naklon. — Zanimljivo je napokon i to, što je Gučetić već u ono doba vrlo preporučivao, da se njeguju i krijepe osjetila, koja je nazvao vratima, na koja ulaze u dušu različne stvari.

ČETVRTI ODSJEK.

DOBA REALIZMA.

---

§. 24. Realistički pokret.

Humanistički pokret na toliko je razbudio ljubav k starim klasicima, da se u petnaestom i šesnaestom stoljeću u višim školama nije ništa drugo njegovalo, van književno blago starih Grka i i Rimljana. Vještinu u ciceronskom govoru držali su vrškom znanstvene obrazovanosti. No izučavanje starih klasika bijaše nepotpuno. Izučavao se naime samo oblik (forma), a za sadržinu se nije marilo (formalizam). Sve se znanje sastojalo samo iz pustih riječi (verbalizam). Stvarne nauke posve su bile zanemarene, ili ako su štogod učili o stvarima, učili su onako, kako su o tom pisali stari pisci, naime Aristotel, Euklid itd., a ne na temelju vlastitoga iskustva i motrenja (verbalni realizam).

U svijetu i nauci pojavili su se međutim takovi događaji, koji su i humanizmu i školasticizmu zadali teški, i ako ne smrtni udarac. Ti događaji bijahu prije svega različni izumi i otkrića, što ih je novi vijek podao svijetu. Na zemlji otkriti su novi krajevi, a na nebu novi svjetovi. U nauci pak utvrđeni su novi zakoni, naročito promaknute su matematičke i prirodne nauke.

S razvitkom matematičnih i prirodnih nauka počelo je gubiti vrijednost čitanje i učenje starih pjesnika i govornika, i rastao je sve više interes za stvarne nauke. Znanje starih jezika, naročito grčkoga, znatno je palo u cijeni i s toga, što je sv. pismo prevedeno bilo u nove jezike, i što se opet stala buditi narodna književnost. Izum štampe doprinesao je također mnogo tomu, da se knjiga mogla širiti u niže slojeve, te je nastala potreba, da se nauke njeguju i materinskim jezikom, i da prestane gospodstvo latinskoga i grčkog jezika.

Najteži udarac zadala je međutim humanizmu, i osobito školasticizmu, nova filozofska struja, poznata pod imenom skepticizma (začetnici Montaigne i Des Cartes). Umovanje svoje osnovala je ta filozofska struja na uvjerenju, da je svekoliko dotadašnje znanje nesigurno i da imamo pravo o svem

sumnjati. Hoćemo li da dođemo do bolje spoznaje, to nam se valja otresti svih poprimljenih nauka i započeti od temelja.

Gotovo u isto doba razvio se i empirizam, (glavni mu zastupnici bijahu Baco, zatim Herbert Cherburyski, Hobbes, Locke). Empirizam učaše, da je izvor svakomu znanju samo iskustvo (empirija), i po tom da u našoj duši nema ništa, što u nju ne bi došlo po osjetilima. I mišljenje da postaje samo spajanjem (kombinacijom spoznaja, koje su postale osjetnim načinom (gledanjem, slušanjem, pipanjem itd.), te može voditi k istini samo onda, ako se riješi varaka, kojima je izvrženo, i koje se u dušu često gotove unose iz vana, naročito krivom naukom. Empiriste su prema tomu zahtijevali, da se polazi vazda od iskustva ili motrenja stvari, te su s toga najviše njegovali prirodne nauke, i uveli u znanost induktivnu metodu.

Svi navedeni momenti, naročito pak spomenuti preokret u filozofiji, dopriniješe tomu, da se u pedagogiji usuprot školasticizmu, naročito pak usuprot humanizmu, pojavila nova struja, koja je poznata pod imenom realizma. Ciljevi realizma bijahu: a) da se mjesto jezika ili barem uz njih njeguju i stvarne (realne) nauke; b) da se obuka osnuje na materinskom jeziku; i c) da se znanje ne podaje učenicima pukim riječima, nego motrenjem samih stvari.

§. 25. Pokretači realizma.

a) Franjo Rabelais.

I. **Život i rad.** Franjo Rabelais (Rable) bijaše svećenikom u Francuskoj (g. 1483.—1551.), ali se bavio prirodnim naukama i medecinom, te je neko vrijeme bio i profesorom te struke u sveučilištu u Montpellieru. Najviše se Rabelais proslavio svojim satiričkim spisima, naročito satiričkim romanom: »Život velikoga orijaša Gargantue i njegova veleslavnoga i prosvijetljenog sina Pantagruela. Sadržaj tomu djelu, koje se osnivalo na jednoj francuskoj narodnoj priči, bio je u glavnom religijsko-politički, ali je Rabelais u njemu razvio i svoje pedagoške misli, naročito u pismu, što ga Gargantua piše svomu sinu Pantagruelu.

II. **Uzgojna načela.** Prije nego je Rabelais u tom pismu podao upute za uzgoj, osudio je duhovitim načinom mane tadašnjega uzgoja i obuke. Rabelais preporučuje tjelesni uzgoj kao glavni uvjet duševnomu razvitku. Glavnim sredstvima uzgoja drži obuku, primjer i iskustvo. Učiti valja religiju, jezike i stvarne nauke (povjest, zemljopis, astronomiju, geometriju, aritmetiku, prirodopis i antropologiju).

Rabelais zahtijeva nadalje, da se učenicima olakoti učenje prikladnom metodom, naročito zornim obučavanjem. Povrh toga želi, da se s njima blago i čovječno postupa. Glavna je svrha obuci po njegovu mišljenju, da se učenici nauče samosvojno misliti i da se priprave za praktičan život. Uzgoj i obrazivanje mladeži usavršuje se putovanjem.

b) Mihajlo Montaigne.

I. **Život i rad.** Mihajlo Montaigne (Montenj) rodio se u Perigordu u Francuskoj (god. 1533.—1592.). Izučivši pravo bio je neko vrijeme vijećnikom parlamenta u Bordeauxu. Po smrti očevoj ostavi tu službu, te se na svom imanju Montaigneu bavio naukom i književnošću. Proputovav Njemačku, Švicarsku i Italiju postade načelnikom u Bordeauxu. Montaigne je napisao i izdao više spisa, ali najznamenitije mu je djelo »Pokušaji« (Essais), u kojima je vrlo lakim i duhovitim načinom raspravljao o različnim socijalno-političkim pitanjima.

II. **Uzgojna načela.** U »Pokušajima« razvio je Montaigne mjestimice, naročito pak u 24. i 25. glavi, svoje misli o uzgoju i obuci, koje se u kratko mogu svesti u ovo:

1. Glavno je, da se djeca uvijek vode na put k boljim i kreposnijim stvarima, a na to se nimalo ne pazi. »Briga i troškovi oceva traže samo, da nam glavu napune znanjem; za razbor i krepost slabo se mari. — Mi rado razabiramo: zna li on latinski i grčki; piše li u stihovima ili u prozi; a je li postao bolji i razumniji, što je glavna stvar, to stoji otraga. Valja paziti, koji je bolje učen, a ne koji je više učen.«

2. Djetetu treba da se odabere takav vođ (uzgajatelj), u koga je glava bolja (razboritija), a ne punija«. Njegova je zadaća da »ima uzgajanika pred sobom, da

mogne prosuditi, dokle mu se spustiti, da se prilagodi njegovim sposobnostima«.

3. Valja se kaniti staroga načina obučavanja, »gdje neprestano trube u uši, kao onaj, što ljeva u lijevak«. — »Uzgajanik neka sam odabira i razlikuje različne stvari. — Negda neka mu uzgajatelj prokrči put, a negda treba ga ostaviti, da ga sam krči. Ne ću, da uzgajatelj sam misli i govori. — Neka ne traži od djeteta samo račun o riječima u obuci, već o smislu i jezgri«. Prema tomu treba da mu vježba više razbor, nego pamet. »Znati na pamet, ne znači znati. — Tako će paziti na sve, što bude osobita blizu njega: na zgradu, zdenac, čovjeka, starinsko bojno polje itd.

4. Nauke treba da se predaju učeniku načinom, koliko je više moguće prijatnim i veselim. »Mnogo bi pristojnije bilo, da su razredi posuti lišćem i ružicama, nego komadićima krvavih šiba«.

5. Valja se čuvati pustih riječi, u obuci, naročito učenja puste gramatike, retorike i dijalektike, kao i čitanja pjesnika, osobito lirskih. — Riječi ne smiju upravljati, već slijediti misli. — Hoću da stvari prevladaju, te da slušatelja tako obuzmu, da na riječi i zaboravi. — Ne velim, da lijepo govoriti nije krasna i dobra sposobnost, no nije baš tako dobra, kako vele, pa se ljutim da svijet za tim toliko gramzi. — Naš učenik neka samo bude dobro opskrbljen stvarnim znanjem, riječi će i onako same sobom doći«.

6. Valja najprije učiti materinski jezik. »Rad bih ponajprije znati svoj jezik, pa i onaj svojih susjeda, s kojima najviše općim. Bez sumnje velik je ures grčki i latinski jezik, no preskupo ga plaćamo«. I tuđe jezike treba da djeca uče poput materinskoga razgovorom, »bez umjetnosti, bez knjige, bez gramatike i pravila, bez ćušaka i suza«.

7. Najprije bi valjalo razložiti takve nauke, koje upravljaju ćudorednost i mišljenje učenika, koje ga uče; da sama sebe upozna, te da umije dobro živjeti i dobro umrijeti«. Na prvome mjestu valjalo bi dakle učiti učenika moralnu filozofiju. »Podučiv ga u onom, što ima tu svrhu, da ga učini mudrijim i boljim, neka mu kaže, što je logika, fizika, geometrija, retorika«. »Povjest je i bez koristi i od neprocjenjive koristi već po tom; kako se njome bave. — No neka se moj vođ (učitelj) sjeti, što je njegov posao i neka ne utuvljuje u glavu svomu učeniku godinu pada Kartage, već ćud i značaj Hanibala i Scipiona. — Neka uči događaje povjesti, da sam o njima sudi«.

8. Nije »dosta jačati dušu učenika, nego mu valja također jačati i mišiće. Ta nije duša, nije tijelo, koje valja uzgajati, već čovjek. — Valja ti uzgajanika priviknuti na trud i muku u tjelesnim vježbama, hoćeš li, da bude jak podnijeti smaknuće, koliku, ožgalinu, tamnicu, pa i istu torturu. — Neka otvrdne za znoj i studen, za vjetar i sunce, pa za pogibli, koje mu valja prezirati. Odući ga od svake mekoputnosti i razmaženosti u odijelu, u snu, u jelu i pilu. — Lijepa čest obuke bit će igre i vježbe: trčanje, rvanje, glazba, ples, lov, jahanje i borenje oružjem«.

9. Dijete se neka ne uzgaja u roditeljskom krilu. »Naravska će ljubav i najmudrijega učiniti mekušnim i raspuštenim. Roditelji nijesu vrsni kazniti pogrješke djeteta, niti ga priprosto hraniti, kako bi valjalo, niti mu usaditi smjelosti. Oni ne mogu trpjeti, da se dijete vrati znojno i prašno sa svojih vježbi, da pije sad toplo, sad mrzlo, da jaše prkosna konja, da mačuje s floretom u ruci, ili da prviput pušku opali«.

c) Franjo Baco Verulamski.

Franjo Baco (Bekon) Verulamski (g. 1561.—1626.) rodio se u Londonu. Izučivši sveučilišne nauke i proputovavši mnoge krajeve obnašao je u Engleskoj mnoge časti; ali se radi podmitljivosti morao odreći državne službe. Posljednje godine svoga života bavio se samo naukom.

Premda Baco nije pisao o pedagogiji, niti se njome bavio, to je ipak jedan od glavnih njezinih pokretača s toga, što je u središte sviju nauka postavio stvarne, naročito prirodne nauke, i što je u nauku uveo induktivnu metodu. Svoje misli o ustrojstvu i razdiobi znanosti razvio je u djelu: »Instauratio magna«, a nazore o metodi, kojom valja ispitivati znanosti, u drugom dijelu njegovu »Novum Organon«.

Nevolja u naukama potječe po Bekonu najviše otud, što su se otkinule od svoga korijena, naime od prirode i

iskustva. — Prirodu valja očima motriti, a ne proučavati iz knjiga. Izučavajući prirodu iz knjiga mi udaramo na djela božja pečat našega siromašnog oblika, mjesto da promatramo i priznajemo onaj pečat, što im ga je dao Bog. — Valja da zaboravimo ono, što znamo i da se pretvorimo u malu djecu. S prirodnim je carstvom kaogod i s carstvom nebeskim; valja postati dijete, pa da uđeš u njega. Tek neposrednim dodirom s prirodom, pažljivim razgledanjem djela i pojava njezinih, a ne s pomoću naučenih rečenica i pretpostava, treba da se uzdižemo u poznavanje reda i zakona, koji vladaju u njoj.

Valjano proučavanje prirode osniva se na pokusima (eksperimentima). Prije svega treba ustanoviti činjenice i odrediti slučaj, te tako sabrati materijal, koji podaje elementarnu građu naukama. Točnim ispoređivanjem činjenica dobije se opći zakon, osnovno načelo i aksiom, po kom se upravlja priroda. Tako se uzdiže iskustvo od eksperimenta k aksiomu. To je put indukcije, koji je ujedno pravi ključ za prirodne nauke.

Uza sve to odvraća Baco od pukoga empirizma veleći: »Radnici u znanosti ili su empirici, ili dogmatici. Empirici zgrću samo poput mravaca ono, što im treba. Racijonaliste (dogmatičari) predu poput pauka niti iz sebe. Pčela je u sredini. Ona uzima gradivo iz vrtnoga i poljskog cvijeća, ali ga vlastitom snagom probavlja i pretvara. Prema tomu je umjetna i filozofska radnja. Ona ne proizlazi iz same djelatnosti duha, a opet na prosto u pameti ne gomila gradivo crpeno iz prirode i eksperimenata, nego ga razumom pretvara i upodablja«.

Za obuku preporučuje Baco genetičku metodu, po kojoj učitelj svoje učenike u nauku uvodi onim putem, kojim je išao u nju i onaj, koji ju je otkrio. Tim se nauci presađuju u dušu naše djece, kao da su sami u njoj nikli i uzrasli. Nadalje zahtijeva, da se metoda prilagodi nauci; jer se ne može sve po jednom kalupu raditi. I nauke valja odabirati i saopćivati prema osobnostima učenika.

§. 26. Najznamenitiji pedagozi.

a) Vuk Ratke.

I. **Život i rad.** Vuk Ratke (Ratichius) rodio se u Vilsteru u Holštajnu (g. 1571.—1635.). Pošto je izučio nauke filozofske i teološke u Hamburgu i Rostoku, otputi se u Amsterdam, gdje je izučio matematiku i jezike, naročito grčki, evrejski i arapski. Putovao je i u Englesku, te su upoznao i sa spisima Bekona, i to ga je potaknulo na to, da razmišlja o boljem načinu obučavanja. Kad se (g. 1612.) u Frankfurtu sastao njemački sabor, da bira cara, podnio mu je Ratke spomenicu, u kojoj je obećavao, da će pokazati: a) kako se može svatko za vrlo kratko vrijeme naučiti evrejski, grčki, latinski i još druge jezike; b) kako se može osnovati škola, u kojoj bi se ne samo u njemačkom nego i u drugim jezicima učile sve umjetnosti i znanosti; c) kako se može u cijelom njemačkom carstvu uvesti jedan jezik, jedna vjera i jedna uprava.

Ratkeova spomenica nije ostala bez svakoga odziva, jer su mu neki njemački knezovi pritekli u pomoć novcem, a više znamenitih učenjaka povoljno je ocijenilo njegove osnove za preinaku školske obuke. Dobio je i prilike, da u nekim gradovima (u Augsburgu, Magdeburgu) praktično provede svoje nazore; ali u tom žalibože nije uspio.

Najizdašnije i najodlučnije zauzeo se za Ratkeove reforme Anhalt-köthenski knez, koji je (g. 1618.) u Köthenu utemeljio tiskaru i dao prema prijedlozima Ratkeovim tiskati potrebne knjige. Osim toga uredio je školu sa šest razreda, u koju se doskora upisalo preko 400 učenika i učenica. U prva tri razreda učilo se samo materinskim (njemačkim) jezikom, a u viša tri razreda učio se također latinski i grčki jezik. No u školi se nije pokazao onaj uspjeh, koji je Ratke obećavao. Stega bijaše slaba, a pravi se napredak nije opažao. Mnogo je tomu bila kriva Ratkeova nesnošljivost i sebeznalost. Kao odrješit Luterovac sukobio se na brzo sa svećenstvom i građanstvom köthenskim, koje je pripadalo reformovanima. Sa svojim učiteljima postupao je neiskreno, te im je pače branio, da po njegovoj metodi bez njegova dopuštenja ma igdje podučavaju; jer kako je sam ustvrdio jednom zgodom, on je išao za tim, da svoju tobožnju tajnu »kojemu vladaru proda za skup novac«.

Kad je sve to vidio knez, žao mu bi za novac, što ga je uzalud potrošio. S toga dade Ratkea baciti u tamnicu zahtijevajući, da mu pismeno obrazloži svoju metodu. Ali se Ratke ne htjede tomu pokoriti. Nakon osam mjeseci bude ipak pušten iz tamnice;

ali je morao u posebnom očitovanju priznati, da je više obećao, nego je mogao ispuniti, da je kneza bacio u velike troškove, da se pokazao nezahvalnim, da je riječju i činom uvrijedio kneza i oblasti, da je svoje suradnike napustio, da knez nije bio nepravedan spram njega, i da ga nije prisilio na to očitovanje.

Poslije je Ratke svoju osnovu školske reforme predložio i glasovitomu švedskom kancelaru Oksenstjerni; no on ju je odbio. Po njegovu je naime sudu Ratke otkrio doduše mane u školskoj obuci, ali im nije našao valjana lijeka.

II. Uzgojna načela. Ratkeovi nazori o obuci razviti su ponajviše u spomenicama, što ih je predao njemačkomu saboru, a poslije i knezu köthenskomu. Razložio ih je također i njegov učenik Renij (Rhenius) u posebnom spisu. Red je, da ih u kratko promotrimo:

1. Svaka obuka treba da se počne materinskim jezikom, i tek onda, kad se učenik u njemu uvješti, može se dopustiti, da uči i druge jezike. Potrebno je, da se ne samo u u latinskom, nego i u njemačkom i drugim jezicima obrade znanosti i umjetnosti; jer kad dijete uči materinskim jezikom, onda mora paziti samo na stvar, koju mu valja učiti, te ga jezik ne smeta u razumijevanju stvari. Osim toga, ako se korisne stvari uče njemački, onda ih može svatko naučiti, te se njima koristiti i u svom ih životu upotrebiti.

2. Sve treba da se uči na temelju iskustva i indukcije (per inductionem et experimentum omnia). Što učenik sam ne vidi i ne iskusi, to nema za njega nikakve vrijednosti.

3. Ponajprije valja podati samu stvar, a tek onda način stvari. Ne valja dakle učenicima propisivati pravila, a još manje siliti ih, da uče na pamet, već ako su prije toga stvar ili jezik sami dovoljno proučili, iz priznatoga kojeg pisca. Nijedno pravilo ne treba podavati bez gradiva, nijednoga pisca bez jezika. Pravila neka učenik sam nađe iz različnih rečenica, pa kad ih je našao, onda će ih zapamtiti; jer ih je razumio i jer su plod njegove spoznaje.

4. Sve bez sile i mržnje. Učitelj neka ne kazni učenika radi učenja, nego samo radi obijesti i zlobe, ali i tad neka kazan ovrši nadziratelj (scholarh), a ne učitelj.

5. Ništa neka se ne uči na pamet. Učenje na pamet slabi razum i ubija oštroumnost. Neka se često ponavlja jedno te jedno, pa će se doista i zapamtiti.

6. U jedno vrijeme neka se radi samo jedna stvar, t. j. mladež neka najprije uči samo jednu umjetnost ili jedan jezik, i dokle ga ne nauči, neka se ne uči drugomu. U opće ne valja preduzimati ništa nova, dok se temeljito i dovoljno ne svlada staro.

7. Sve treba da se čini prema redu i po tijeku prirode, koja u svem polazi od jednostavna i nižega k veliku i uzvišenu, a prema tomu i od poznata k nepoznatu.

8. Treba da vlada jednoličnost u svem, tako u načinu obučavanja, kako i u knjigama.

b) Ivan Komenski.

I. Život i rad. Ivan Amos Komenski rodio se (g. 1592.) u Nivnicama u Moravskoj. Djedovi mu potjecahu iz gradića Komne, a otud mu i ime Komenski, koje je po tadašnjem običaju polatinio, te se pisao Comenius. Komenski pripadaše »češkoj braći«, pa je izučio teologiju u Herbornu i Heidelbergu. Pošto je neko vrijeme boravio i u Amsterdamu, vrati se u domovinu i bude (g. 1614.) upraviteljem bratske škole u Prerovi, a zatim (g. 1618.) propovjednikom i rektorom škole u Fulneku. Već je tu stao umovati o popravku obuke, te je pisao i školske knjige. Dočuv za Ratkeovo nastojanje pisao mu je ponovno, te ga molio za uputu o novoj njegovoj metodi, no on mu nije ni odgovorio.

Kad su carskim nalogom svi nekatolici prognani iz Austrije, ode Komenski (g. 1628.) s mnogim članovima češke braće u Lešno (Lissa) u Poljskoj. Tu je bio učiteljem i rektorom latinske škole, pa je napisao najznamenitija svoja djela, naime »Veliku didaktiku« (g. 1629.), »Informatorij materinske škole« i »Otvorena vrata jezika« (g. 1631.) Na poziv engleskoga parlamenta otputova (g. 1641.) u London, da preuredi tamošnje školstvo. No nastali nemiri i građanski rat nijesu prijali njegovu naumu. S toga ode u Švedsku, gdje se na molbu kancelara Oksenstjerne obveza sastaviti za Švedsku potrebne školske knjige.

Kad se svršio tridesetogodišnji rat, vrati se u Lešno, gdje su

ga njegovi istovjernici izabrali biskupom. Na poziv kneza Rakoczija ode međutim (god. 1650.) u Šarošpatak u Ugarskoj, uredi tamo pansofijsku školu i napisa znamenito svoje djelo »Svijet u slikama« (Orbis pictus).

Crkveni ga poslovi međutim prisiliše, da se vrati u Lešno (g. 1664.), gdje je nakon nekoliko godina izgubio sav svoj imutak, svoje knjige i mnoge rukopise, kad su naime Poljaci u borbi proti Švedima zapalili grad. Na to ode u Amsterdam, gdje je umr'o g. 1671. U svem je napisao preko sto djela različna sadržaja, pa pripada među najučenije muževe svoga vremena.

II. **Uzgojna načela.** Osvrnimo se sada u kratko na misli Komenskoga o uzgoju i obuci mladeži, kako ih je izložio u svojoj »Didaktici« i »Informatoriju materinske škole«.

1. Svrha je uzgoju vječno blaženstvo; jer zemaljski ovaj život nije drugo, van priprava za vječni. Priprava ta sastoji se pak u tom, da čovjek nauči sebe i sve ostalo jasno spoznati (znanje), razborito upravljati (krepost) i k onomu izvorstudencu navraćati, od koga dolazi sve dobro (pobožnost). Znanje krepost i pobožnost tri su dakle glavna uvjeta valjana uzgoja; ali nad svjema stoji pobožnost; jer »strah Gospodnji početak je svakoj mudrosti«.

2. Da čovjek postane čovjekom (umnim, kreposnim i pobožnim), treba ga vježbati. Škola je radionica čovječje obrazovanosti; njezina je zadaća, da učini ljude ljudima. Ali škole (tadašnje) ne mogu da zadovolje toj zadaći, pa je šteta vremena, što se u njima potrati. Prva je dakle zadaća, da se škole poprave.

3. Škole ne smiju da budu samo za nekoju bogatiju i odličniju djecu, nego za svu plemenitu i neplemenitu, bogatu i siromašnu obojega spola. Vrijeme uzgoja dijeli se u četiri razdoblja, i to u djetinjstvo, dječaštvo, mladenaštvo i junaštvo. Na svako se računa po šest godina i prema tomu treba četiri škole, i to:

a) Materinska škola, koja treba da bude u svakoj kući. U njoj valja najviše vježbati osjetila i upoznati djecu s različnim stvarima iz njihove okolice. Na taj se način dobar temelj polaže za sve znanosti i umjetnosti. Učiteljica je majka.

b) Osnovna škola, koja treba da je u svakoj općini. Valja je razrediti u šest razreda i za svaki sastaviti po jednu knjigu u materinskom jeziku. Osnovna škola jest škola materinskoga jezika i stvarnih nauka.

c) Latinska škola, koja treba da bude u svakom gradu i također razdijeljena u šest razreda. U njoj se osim materinskoga jezika uči latinski potpuno, a grčki i evrejski samo za nuždu. Povrh toga valja učiti sedam slobodnih umjetnosti i uz to fiziku, kronologiju, historiju, etiku i biblijsku teologiju.

d) Velika škola ili akademija, koja treba da je u svakoj pokrajini. Njezin je cilj opća (univerzalna) obrazovanost, pa s toga treba da se u njoj uče sve nauke.

4. Neka se uče samo stvari svete, časne, prikladne i korisne. Ovamo valja ubrojiti latinski jezik, jer je taj jezik svet, naime jezik crkve, a osim toga je vez, koji veže sve narode, te je njime pisano sve ono, do čega je ljudski um došao radom od stotine i stotine godina. Grčki i evrejski jezik također su sveti i časni, jer je u tim jezicima napisano sv. pismo; ali nijesu tako korisni kao materinski ili latinski jezik. Neka se ne čitaju neznabožački pisci (klasici). Nauku i stegu treba da pronikne kršćanski duh. S toga valja neznabožačke pisce ili posve zabaciti, ili ih pomnjivije odabirati i tumačiti. — Korisno je, da se u školama uče stvarne nauke.

5. Najviše pravilo svake obuke je prirodnost. »Pravo je da svaka umjetnost slijedi prirodu, i da se po njoj upravlja. — Isto tako valja i način obučavanja uzimati iz prirode, a bit će onda i pouzdan, te ne će promašiti. — Temelj obučavanja ne može biti drugi, van prirodan, ili od prirode uzajmljen«.

6. Obuka treba da bude postupna i da se udešava prema dobi i shvaćanju djece. Prije nego se prijeđe na koju novu nauku, treba da se za nju pripravi duh učenika. Ne valja, da se obuka počinje jezikom, a završuje stvarnim naukama; jer su stvari bitnost ili tijelo, a riječi samo pojava ili haljina.

7. Svaka obuka valja da bude zorna. Prema tomu treba da se djeca upoznavaju sa stvarima, i da pri svakoj

obuci sudjeluju i osjetila. Sjenke od stvari ne djeluju na osjetila i na maštu, nego same stvari. Sa stvarima treba dakle i početi obuku, a ne s opisima stvari. Promatrajući stvari valja polaziti od općega k pojedinomu, t. j. od glavna k uzgrednu, od bitna k nebitnu, od očevidna k sakrivenu i od lakšega k težemu.

8. Primjere valja podavati prije nego pravila. Prema tomu ne valja, da se učenje jezika počne gramatikom. Najpije treba dati građu u kakvu piscu ili kakvu dobro uređenom rječniku. Oblik, t. j. gramatika, dolazi tek poslije. Svaki se jezik uči bolje običajem, slušanjem, čitanjem, pisanjem itd., nego pravilima. Pravila treba da idu za primjenom, da joj dadu snage i temelja.

8. Potrebno je, da se u mladeži probudi volja za naukom i obučavanje tako udesi, da se pričinja djeci kao igra i zabava. Neka se pazi na sve načine, kojima se može olakšati razumijevanje, t. j. neka se obrazuje najprije razum, onda pamet, a napokon jezik i ruka.

10. Valja da se obuka usavršuje svakidašnjim radom i neprekidnim vježbanjem, i da se tako udešava, da daljna nauka ne podaje ništa nova, već da se samo ono razvija do pojedinosti, što se prije učilo.

11. Neka se ništa ne uči, a da se ne bi odmah pokazalo i reklo, čemu je. Naročito kod vještina (pisanja, čitanja, pjevanja itd.) treba da bude glavno, da se učeniku pokaže, što mu valja činiti; teorijska je uputa uzgredna.

12. U isto vrijeme treba da se učenici bave samo jednom naukom, a od onoga, što se započelo, ne treba da se odustane, dok se ne svrši.

13. Neka bude jedna metoda za sve nauke, a knjige istoga sadržaja i za sva vježbanja isti red. U jednoj školi ili u jednom razredu treba da obučava samo jedan učitelj, a isti posao ili nauka neka se predaje svjema učenicima u jedan mah. Srodne nauke treba da se što više i čvršće spajaju.

14. Škola bez stege vodenica je bez vode. Ali otud ne slijedi, da se u školi mora tući i vikati, već u njoj treba da vlada brižljivost i pomnja. Kazniti se mora onaj, koji je pogriješio, ali ne za to, jer je pogriješio, već da toga poslije ne učini. S toga valja uvijek kazniti bez strasti, srdžbe i nenavisti, blago, iskreno i razborito, kako bi i sam kažnjenik spoznao, da to biva od ljubavi.

I za tjelesni uzgoj mladeži brinuo se Komenski. S toga je zahtijevao, da se majka, dok je još dijete pod pojasom, čuva od razdraženja. Sama neka doji dijete i neka mu ne daje začina ni lijekova bez potrebe. U prvo doba treba da se djeca ostave na polju, da se igraju dokle hoće. — Školske sobe treba da su prijazne i kraj njih neka je igralište za djecu. Učenike ne valja opteretiti množinom učiva, da se mogu igrati i zabavljati.

c) Ivan Locke.

I. **Život i rad.** Ivan Locke (Lok) rodio se u Engleskoj (god. 1631.—1704.). Izučivši filozofiju i medicinu bavio se proučavanjem prirodnih nauka i filozofijom, pa je bio uzgajateljem boléšljivomu sinu grofa Shaftesburya (Šeftsberia), i on se pod njegovom pomnjivom upravom tako oporavio, te je postao zdravim i krepkim čovjekom. Locke je znamenit i kao filozof i kao pedagog. Najznamenitije mu je filozofsko djelo: »Pokus o čovječjem razumu«. U tom je djelu razvio svoje misli o duši i postavio temelj empirijskoj psihologiji, koja se u današnje doba tako lijepo razvila. On je naime dokazivao, da se svakolika čovječja spoznaja osniva na tom, što osjetila razumu privode utiske vanjskoga svijeta. Ideje (pa ni ćudoredne ili religijske) da nam nijesu prirođene, nego da potječu iz iskustva. — Mnogi ljudi da drže prve utiske svoga djetinjstva prirođenima samo radi toga, jer se ne mogu više jasno sjetiti, kako su postali u njihovoj duši.

II. **Uzgojna načela.** Pedagoško djelo Lockeovo nosilo je natpis: »Neke misli o uzgoju«. To djelo nije sustavno pisano, ali je u brzo došlo na velik glas, te je prevedeno u više jezika. Glavne misli razvite u tom djelu mogu se svesti na ovo:

1. Najviše načelo uzgoja jest: »Zdrava duša u zdravu tijelu«. Ta rečenica sadržaje kratak, ali potpun opis sretna života na ovoj zemlji. Tko ima to dvoje, taj nema što željeti, a tko nema makar koje od toga dvoga, taj je loše sreće i teško mu je pomoći. Zato treba nastojati, da tijelo ojača i

otvrdne. Odijelo za djecu ne smije da bude odveć toplo ni zimi, a osobito škodi zdravlju, ako je tijesno, i ako steže oko prsiju. Osim toga treba da su djeca gologlava danju i noću, pa na svakojakom vremenu. Svako jutro treba da im se peru noge u hladnoj vodi. Dječaci neka uče plivati i neka se slobodno kreću na čistu uzduhu u svako doba godine. Rano leći i rano ustati zlatno je pravilo, po kome valja upravljati djecu. Osam je sati spavanja sasvim dosta. Postelja treba da je tvrda i nigda neka djeca ne leže na perinama, nego na strunjači. Za malu je djecu najbolja hrana mlijeko. Mesa im ne treba mnogo davati, a škode i jela preslana, ili s mnogo začina. Slaba piva mogu piti, ali ne treba da piju vina ni rakije. Ne valja radi svake malenkosti trčati po liječnika, a lijekova neka im se daje, koliko je moguće manje.

2. Svrha je duševnomu uzgoju, da se učini duša sposobnom, kako bi se u svjema prigodama opirala onomu, što je proti dostojanstvu umnoga bića. — Samo je onaj krepostan, koji je dosta jak, da se može odreći svojih požuda i ugušiti svoje strasti, te samo ono činiti, što odobrava njegov um. Valja s toga od kolijevke priučiti djecu, da ugušuju svoje požude. Ako se brinemo, da imadu sve, što im u istinu treba, i ako im usuprot nigda ne dopuštamo ono, što hoće od nas da izmame plačem, onda će se priučiti na to, da izbjegavaju suvišne i nepotrebne stvari, te ne će nigda nastojati o tom, da zapovijedaju vikom ili samovoljom.

3. U početku neka se traži slijepa poslušnost, a poslije se može popuštati i davati djeci što više slobode. Već za rana je nužno, da im se kaže, zašto je potrebno da rade ovako ili onako, a treba saslušati i njihove razloge ili sumnje. Što se prije počne postupati s djetetom kao s čovjekom, to će prije i postati čovjekom.

4. Treba se čuvati oštrih kazna. Njima se djeca ne privode tomu, da se nauče svladati zle sklonosti; one ih pače odbijaju od onoga, na što ih upućuje uzgajatelj. Samo tvrdoglavost ili prkošljivost treba kazniti šibanjem, ali tako, da više djeluje sramota nego bol.

5. Najglavnije i najuspješnije sredstvo uzgoja je pobuđivanje častoljublja hvalom i ukorom. »Od sviju povoda (motiva), kojima se može djelovati na dušu, najrazumniji su čast i sramota«. — Hvalu, što je djeca zaslužuju, valja im dijeliti pred drugima; ali ne treba javno otkrivati njihove pogrješke, jer se tim ugušuje častoljublje.

6. Neka se djeca uče pristojnosti; ali ne valja da se muče kojekakvim manirama. Više vrijedi, da se u njima jača ljubav bližnjemu, i da se priviknu na čedno vladanje. — Dobro vladanje može se steći prije u dobru društvu, nego pravilima. U opće ne treba postavljati djeci mnogo pravila za vladanje; jer pravila ne pomažu dotle, dok vježbom ne prijeđu u drugu narav.

7. Treba da se djeca odučavaju strašljivosti i da se u njima pobuđuje srčanost; ali podnipošto neka se ne dopusti, da muče životinje. Laž im treba predočiti kao najveću sramotu, kojom se kalja ime i značaj poštena čovjeka.

8. Znanosti valja cijeniti samo u toliko, u koliko se njima potpomaže krepost i mudrost. — Djeca treba da uče samo ono, što će im jednom koristiti, i što im može osigurati napredak i ugled u čovječjem društvu. Od jezika neka se prije svega uči materinji jezik, zatim francuski, kao najbliži susjedstvom, a onda tek latinski. S učenjem jezika valja spajati i stvarne nauke. Može se začeti zemljopisom na globu i kartama. Iza toga neka dođe računstvo s osobitim obzirom na knjigovodstvo i trgovačke račune, zatim opet točnije zemljopis, astronomija, geometrija, kronologija i povjest. I državne zakone treba da uči mladež. Risanje se preporučuje s praktičnih razloga, a neka se rišu okolice, zgrade, makine itd., jer to može koristiti na putovanju. Poezija i muzika se u životu malo cijene, a kradu mladeži mnogo vremena, te je uvode u zla društva. Plesu neka se uče djeca, da priviknu na lijepo držanje; i jahanje je zdravo. No mačovanje, ma da jača čovjeka, ne preporučuje se, jer zavodi na dvoboje; bolje je rvanje.

9. Valja olakšati djeci učenje. Za rana treba u njih buditi radoznalost. Na njihova pitanja valja odgovarati dragovoljno i istinski. Ne treba im ono, što im valja naučiti, zadavati kao dnevni zadatak, jer bi tad zamrzila na nauku i na rad. Ali opet dijete ne smije sjedjeti besposleno. Valja ga naučiti, da može

ostaviti ono, što mu se mili, te raditi ono, što mu se manje mili, kad ga na to zove dužnost. Hoćeš li, da popraviš dijete, koje voli da se igra, nego da radi, zapovjedi mu, da se mnogo igra i ne daj mu posla, nego samo kao za odmor. Svaka nauka djece treba da bude kao igra i zabava. Kad se dijete nauči govoriti, vrijeme je, da se počne učiti čitati, ali u igri. Neka mu se dade kocka s dvadeset i pet strana, a na svakoj strani neka je po jedno slovo. Igrajući se tim naučit će se, da kaže ime svakomu slovu. Poslije će ih slagati u slogove i čitati. Prva čitanka djeteta treba da su basne Ezopove sa slikama. — Cijela biblija nije za djecu. Pojedini izvaci iz nje mogu se upotrebiti za čitanje i pouku.

10. Obučavanje treba da bude zorno. Prva predodžba postaje u duši djeteta s pomoću stvari ili prikladnih slika, a ne s pomoću riječi. Jezike valja učiti vježbanjem (praksom), a ne pravilima. Iz gramatike se ne uči nikakav jezik. Prva gramatika treba da je gramatika materinjega jezika. U opće ne treba početi gramatiku bilo koga jezika, dok se taj jezik ne govori okretno. I latinski jezik treba da se uči kao materinji ili francuski, t. j. općenjem. Ako dijete nema učitelja, koji bi dobro govorio latinski, treba mu dati zabavnu kakvu knjigu, n. p. Ezopove basne uz valjan prijevod između redova, t. j. tako, da se nad svaku latinsku riječ postavi engleska.

11. O Bogu treba da se djeca uče samo toliko, da je on sve stvorio, da nas ljubi, da mu moramo biti zahvalni za sve, te ga štovati i ljubiti. Jutrom i večerom neka djeca mole kratku molitvu. O dusima ne treba im pripovijedati. Uz nauku o Bogu valja nadovezati i uputu o istini i ljubavi.

12. Uzgajatelj neka ispituje osobne sklonosti uzgajanikove, da mogne prema tomu postupati. Za to mu se pruža najljepša prigoda kod igre; jer onda misle djeca, da ih nitko ne motri, pa s toga najbolje otkrivaju svoju ćud. Preporučuje se domaći uzgoj proti javnomu. »Škola, u kojoj se sve radi po zvonu, djeluje zlo na značaj uzgajanika. — Pokraj velikoga broja učenika, koji se često sakupe u školi, ne može se ona dovoljno obazirati na osobnost ni dostatno nadzirati svakoga učenika«.

§. 27. Pijetiste.

Pijetizmom označuje se ona struja u protestantskoj crkvi, koja se držala načela, da religiju i kršćanstvo valja očitovati više čuvstvovanjem i djelovanjem (srcem i voljom), nego znanjem (umom). U protestantskoj je naime crkvi nakon smrti njezinih začetnika zavladala mrtva vjera u puko slovo vjerskih zasada ili tako zvana ortodoksija. Besplodne i prazne prepirke o različnim teološkim pitanjima pobuđivale su mržnju i ogorčenost, i tako je sve više iščezavala prava kršćanska ljubav i snošljivost. Proti tomu naperen je bio pijetizam, komu je bio začetnik Filip Spener (g. 1635.—1705.), predstavnik i konzistorijski savjetnik u Berlinu. Da svoja načela i praktično provede, uveo je »katehetsku obuku«. Svake je naime nedjelje poslije podne s djecom i pukom katehetički razglobio po jedno poglavlje iz katekizma. Pri tom je najviše nastojao, da djeluje na srce mladeži. S radom tadašnje škole nije bio zadovoljan, jer da iz nje izlaze mladići, kojima su »moždani puni teološke filozofije, ali im je srce prazno svake nebeske milosti«.

Spenerov rad našao je odziva na mnogo strana, i doskora se našlo pristaša, koji su njegova načela širili i praktično izvodili u obuci mladeži. Najznamenitiji pijetistički pedagog bijaše Francke; zaslužni su također Semller i Hecker. Rad posljednjih pada u osamnaesto stoljeće; ali ćemo ga ocrtati već na ovome mjestu, da bude cjelovitija slika o radu i zaslugama pijetista.

a) August Francke.

I. Život i rad. August Herman Francke (g. 1663.—1727.) rodio se u Libeku. Izučivši teologiju, bavio se proučavanjem jezikâ, naročito evrejskoga, engleskog, francuskog i talijanskog. Bivši (od g. 1692.) profesorom grčkoga i istočnih jezika u sveučilištu u Hali i ujedno župnikom (pastorom) u predgrađu Glauhi stekao je veliku zaslugu tim, što je podigao silne zavode za uzgoj i obuku mladeži. Evo, kako se to dogodilo.

K Franckeu bi često dolazili prosjaci, pa i mladi, da im štogod udijeli. On ih nije odbijao, ali mjesto da im dade samo hljeba na vratima, pozivao bi ih u svoj stan i poučavao ih u vjeri. Da mogne

što bolje pomagati sirotinju, stade sabirati darove za njih, i malo po malo sabrao je toliko, da je mogao sagraditi školu za siromašnu djecu. K toj školi pridružile su se međutim i druge, kao pedagogij za uzgoj plemićkih sinova, zatim latinska škola, njemačka građanska škola, sirotište, utočište za djecu, sjemenište za učitelje itd. Za te zavode, kao i za knjižaru, tiskaru, ljekarnicu i gospodarstvene zavode podigao je Francke, najviše od milodara, ogromna zdanja, koja su još danas živi svjedok njegove ustrajnosti, ljubavi i požrtvovnosti. Kad je umr'o, bijaše na njegovim zavodima preko 2200 učenika i 200 učitelja.

II. Uzgojna načela. Jedino djelo, u kom je Francke sustavnije razvio svoje misli o uzgoju, jest: »Kratak i prost nauk, kako treba djecu privoditi k pravoj pobožnosti i kršćanskoj mudrosti«. Nadalje je k njemačkomu prijevodu Fenelonova spisa: »O uzgoju djevojaka« (§. 28. a.) napisao predgovor, u kom je također razvio neke misli o uzgoju u opće. Znamenit je i njegov naputak učiteljima, a natpis mu je: »Uputa učiteljima, na što da paze kod stege«. Evo u kratko njegovih misli o uzgoju:

1. Glavna svrha uzgoja je »pobožnost«, a zatim »kršćanska mudrost«. — »Samo pravo pobožan čovjek može biti valjan član čovječjega društva. Bez iskrene pobožnosti škodi sve znanje, sva mudrost i svjetska obrazovanost«. — Djecu valja dakle privesti »k živoj spoznaji Boga i Hrista, te k pravomu kršćanstvu«.

2. Prava se pobožnost može uliti u dušu nježne mladeži najbolje valjanim primjerom učitelja. »Ne treba ipak očekivati blagoslov od čovječje mudrosti ili radljivosti, nego od neizmjerne milosti božje, radi čega ništa nije potrebno učitelju toliko, koliko molitva. — Na molitve i pobožne vježbe mnogo se pazilo u Franckeovim zavodima. Jutarnjom pobožnošću započeo se dnevni rad. Školska se obuka započela i svršila molitvom. Uz to se svaki dan u stanovite sate molilo u crkvi. Nedjeljom išlo se dva puta k službi božjoj. Učitelji su pri tom neprestano pratili i nadzirali mladež, pače i na šetnji valjalo im je nastojati o tom, da »s djecom pod vedrim nebom pjevaju koju pobožnu pjesmu, ili da se mole Bogu«.

3. U tim zavodima bila je nadalje oštra stega. Igru su djeci branili u svjema školama; jer da se »njom srce odvraća od Boga«. I polazak godišnjih sajmova zabranjivahu, da se tako djeca sačuvaju od osjetnih žudnja. Glazbu držahu također škodljivom igrarijom; jer da podaje prilike razuzdanu životu, i da više služi raskošnoj nasladi, nego u slavu božju. — Djeci ne treba po mišljenju Franckeovu kratiti zabave ni odmora, no to da se može postići gibanjem tijela, pa ugodnim, a ujedno i korisnim kakvim mehaničnim radom i napokon motrenjem zanimljivih stvari iz prirode i umjetnosti.

4. Francke se u načelu protivio onima, koji hoće, da samo prijaznim opomenama uzgajaju djecu. Kazne su potrebne u školi, a i sam Bog je zapovjedio, da se kazne nevaljala djeca. No pri tom valja postupati kršćanski, mudro i oprezno, da se ne bi učinilo odveć ili premalo. Radi neznatnih stvari, koje su možda kod djece »pogrješke dobi« (vitia aetatis), ako se naime koje ogledava ili smije itd., ne treba odmah tući. Neka učitelj nastoji o tom, da upozna njihovu ćud i da ne kazni one, koji su nježne ćudi isto tako, kao i surove i drzovite.

5. Kod obuke pazilo se najviše na vjeronauk. Svaki dan učio se po nekoliko sati katekizam, knjiga poslovica i biblija. Osim toga svaki se dan treći sat poslije podne katehizovalo. Za čitanje, pisanje, računstvo i pjevanje trošilo se u građanskoj školi ukupno jedva toliko vremena, koliko za vjeronauk. Mnogo su vježbali djecu i u sastavljanju pisamu. Iz računstva se učilo malo. Pjevanju crkvenih pjesama učila se mladež dva puta na nedjelju. Djevojke su se učile ženskomu ručnom radu.

6. U svjema zavodima Franckeovim učile su se stvarne nauke. U pedagogiju pače, gdje su se uzgajali plemićki sinovi, stvarni su nauci bili glavna građa obuke; jer se osim jezika i računstva učila povjest, kronologija, astronomija, glavna načela medicine, muzika itd. Da obuka bude uspješna i praktična, pobrinuo se Francke i za nužna sredstva. Uredio je naime botanički vrt, prirodopisni i prirodoslovni kabinet, kemijski laboratorij, radionicu za točenje i glađenje stakla, za crtanje i slikanje itd. U tom je natkrilio sve dotadašnje pedagoge; jer mu se pružila prilika, da praktično provede ono, što su drugi samo teoretično zagovarali.

7. Pokraj materinskoga jezika učili su se poglavito moderni jezici. Od starih klasika učilo se tek nešto i samo radi toga, da se učenici spreme za sveučilišne nauke. Nijesu se mnogo bavili ni školastičkim naukama, naime retorikom, dijalektikom, dogmatikom itd.

8. Francke je u svojim zavodima uveo uz razredne učitelje i stručne, a to je bilo nužno, jer jedan čovjek, ma da je toliko učeni ne bi mogao sam valjano učiti tako mnogo sasvim različnih nauka. Još je jedna zanimljiva ustanova postojala u Franckeovim školama. Učenici viših zavoda mogli su naime prema napretku u pojedinim strukama biti podijeljeni u različne razrede. Prema tomu događalo se, da je stanoviti učenik jednu nauku učio u najvišem razredu, dok je drugu slušao u nižem, ili pače u najnižem razredu.

Najveća pogrješka u Franckeovu obučnom sustavu bijaše, što je mladež odveć opteretio ne samo učivom, nego i brojem školskih sati. Svaki dan učilo se naime sedam sati; samo mala djeca učila su jedan sat manje. I u nedjelju je prije i poslije propovijedi bila škola. Školskih praznika nije bilo.

b) Krištof Semler.

Krištof Semler bio je propovjednik u Hali. On je s pomoću gradske općine u svom stanu (g. 1706.) osnovao školu, koju je nazvao matematičkom i mehaničkom realkom, a učilo se u njoj nešto iz fizike i rudstva, poznavanje različnoga drveća i boja, risanje, ratarstvo, vrtljarstvo, pčelarstvo, nešto iz anatomije i nauke o zdravlju, nešto iz policajnoga reda i iz povjesti domovine i zemljopisa Njemačke. Semler se dakle može držati začetnikom realki.

c) Ivan Hecker.

Ivan Hecker (g. 1716.—1758.) propovjednik u Berlinu, osnovao je tri škole: njemačku, latinsku i realnu školu. No realku je najviše njegovao, te je (g. 1748) ishodio, da ju je pruska vlada priznala i odobrila. S istom je školom spojio i neku vrstu učiteljske škole. Heckerova realka bijaše namijenjena takvim učenicima, koji su se htjeli dati na praktični rad. S toga se u

njoj učila aritmetika, geometrija, graditeljstvo, risanje, prirodoznanstvo, tjeloslovlje, svilarstvo, gospodarstvo itd. Djecu su vodili u radionice različnih obrtnika, a imali su i bogate zbirke različnih modela za zgrade, lađe, namještaj, gospodarske sprave, zbirku različne robe, koža itd. Osim toga bili su i posebni odjeli za obrtništvo, graditeljstvo, gospodarstvo, rudarstvo, računarstvo. Mladež je bila tako opterećena, da je imala jedva jednu uru na dan mira, i to ne za odmor, nego za jelo.

§. 28. Katolički pedagozi.

Pedagozi ovoga doba, s kojima smo se dosele upoznali, bili su nekatolici. No ima to doba i zaslužnih muževa katolika, koji su radili na pedagoškom polju praktično i teoretično, i koji su umjeli napredne zahtjeve vremena složiti sa zahtjevima svoje vjere i crkve. Takvim muževima pripadaju naročito Franjo Fénelon i Ivan de la Salle. S toga ćemo prikazati u kratko njihov rad.

a) Franjo Fènelon.

I. **Život i rad.** Franjo Fénelon rodio se (g. 1651.) u Perigordu u Francuskoj. Pošto je izučio teologiju u Parizu i obavljao neko vrijeme dušobrižničke dužnosti, bude imenovan upraviteljem zavoda, u kom su se uzgajale one kćeri plemićkih obitelji, koje su se odrekle bile reformovane vjere i prešle u krilo katoličke crkve. Poslije mu je kralj Ljudevit XIV. povjerio uzgoj svoga unuka, vojvode burgundskoga Fénelon je umiljatim, ali ipak ozbiljnim postupkom, pa nježnom uputom svoga uzgajanika izliječio od mnogih mana, naročito od oholosti, nesnošljivosti, tvrdokornosti i pohlepe za igrom i zabavom. Za njega je napisao i više djela. Najznamenitija su: »Razgovori pokojnika« i »Zgode Telemaka sina Ulisova«.

II. **Uzgojna načela.** Gotovo u svjema Fénelonovim djelima ima pedagoških misli. No od opće pedagoške vrijednosti mu je samo spis: »O uzgoju djevojaka«. S toga ćemo se na misli razvite u tom spisu potanje osvrnuti.

1. Djevojke treba da se uzgajaju s istom brigom, s kojom i dječaci. »Utvrđeno je, da rđav uzgoj žena više zla donosi, nego rđav uzgoj muževa«.

*

2. Rano treba da se počne s uzgojem djevojaka. Prije nego što umiju govoriti, može se pobuđivati njihova pažnja i nastojati, da im se odvezuje jezik. Isto im se tako može još iz rana zadahnuti, da vole dobre i poštene ljude, i da se klone od rđavih i opakih. Zdravlje im treba čuvati izborom hrane, pa prostim i urednim življenjem.

3. Često valja u uzgoju upotrebiti neizravnu uputu, koja nije tako dosadna kao lekcije i opomene, a nuka djecu da paze na primjere, koji im se podaju. — Mnogo puta ne treba im kazati ni riječi, već samo pred njima činiti ono, što ona treba da čine. — Kazni neka su što lakše; ali uvijek spojene s onim, što može u djece da pobudi stid i grižnju savjesti.

4. Treba se čuvati, da se djevojke ne uzgajaju u mekoputnosti i bojažljivosti, radi čega ne mogu biti stalne i uredne u svojem vladanju. Treba ukratiti među njima prenježna prijateljstva, sitne ljubomornosti, prekomjerno udvaranje i laskanje, lukavštinu, praznorječje, krivu sramežljivost i nevaljalu domišljatost. — »No ni od čega se ne plašite toliko, koliko od taštine djevojačke. — One upravo čeznu za ljepotom i spoljašnjim dražestima. Kapica, okrajak vrpce niža ili viša kopča u kosama, izbor boje, to su za njih veoma znameniti poslovi«. Ta čežnja za raskoši propast je obitelji, a propast roditelja propast je ćudorednosti.

5. Glavna je dužnost žene uzgoj djece i kućno gospodarstvo. Za to se hoće mnogo znanja, mudrosti i iskustva. Da bi se djevojke spremile za svoj poziv, treba ih još iz malena navikavati na kućnu upravu dajući im neke domaće poslove prema njihovoj snazi i znanju. — Majka porodice treba da potpuno bude podučena u vjeri. Nadalje je nužno, da umije čitati i pisati pravilno, pa da nauči četiri vrste računa. Trebalo bi također da znade gramatiku. Materinji jezik ne valja učiti po pravilima onako, kao što se uči latinština u školi. — Dobro bi bilo, kad bi djevojka znala štogod o glavnim pravilima prava. Neka nadalje čita povjest grčku i rimsku, pa povjest svoje domovine i susjednih država. Mnoge djevojke uče talijanski i španjolski, no to je suvišno, pače i opasno. Razložnije bi bilo učiti latinski; jer je to jezik crkve. Ako se oduzme poeziji i muzici sve, što ne vodi k pravoj svrsi, onda se mogu upotrebiti za to, da se u duši uzbude živa i uzvišena čuvstva za krepost. Slikarstvo, naročito risanje, korisno je ženama kod njihova ručnoga posla.

6. U obuci valja slijediti i potpomagati prirodu. Djeca vole, da razmatraju. Valja im dakle i dati priliku, da razgledaju različne stvari (mlinove, radionice, dućane itd.). Nigda ne smiju uzgajatelju dosaditi njihova pitanja. — Neka se dijete igra, a s igrom valja miješati i obuku. — Nauk treba učiniti ugodnim, da dijete od njega ne odmame zabave.

7. Svako dijete voli priče. Treba se koristiti tom sklonošću. No pričati valja samo po izbor priče i s malo riječi. Dobre su basne iz životinjstva, ali neka budu umne i nevine. Neznabožačke su basne nečiste i pune bezbožnih ludorija, te će djevojka biti sretna, ako ih nigda ne čuje. Valja nastojati, da djeca većma zavole svete pripovijesti nego ostale. One će pobuditi ne samo njihovu radoznalost, nego će u njihov duh usaditi i temelje vjere. Riječima mogu se dodati bakrorezi ili slike, koje zgodno prikazuju svete pripovijesti i silno utječu na maštu.

8. Samostanski uzgoj preporučuje se samo u nuždi, kad je naime majka iskvarena, pa bi mogla kćerku izopačiti zlim primjerom, ili kad joj ne dopuštaju kućni i vanjski poslovi, da uvijek upire oči u svoje dijete.

b) Ivan de la Salle.

Ivan de la Salle (Lasal) rodio se u Reimsu (g. 1651.—1719.). Svršivši teološke nauke (s Fenelonom) u Parizu postade svećenikom i kanonikom u rodnom mjestu. Tu se dao na to, da se brine za uzgoj i obuku siromašne i zanemarene mladeži. Da mogne u tom smjeru što uspješnije raditi, odreče se kanoničke časti i osnuje samostansku zadrugu »školske braće«, koja se doskora raširila ne samo po Francuskoj, nego i po ostalim zemljama Evrope.

»Školska braća« bavila su se u prvom redu uzgojem siromašne djece. S toga je i obuka u njihovim školama proti tadašnjemu običaju bila besplatna. No osim osnovnih škola mogli su oni po svojim pravilima otvoriti i šegrtske škole, sirotišta, popravilišta itd. Ali obuka u srednjim i visokim školama bijaše im zakraćena. S toga nijedan član reda nije smio učiti latinski, a ako je znao taj jezik, kad je stupio u red, valjalo je, da se vlada tako, kao da ga ne zna.

Otuda im također ime »braća neznalice« (frères ignoratins). Svećenika nijesu primali u svoju zadrugu.

Dok se u mnogim školama tadašnjega doba obučavalo individualno, uvela su školska braća posvuda već od početka skupnu obuku. Svaka je škola razdijeljena bila na dva glavna razreda, i u svakom je razredu po jedan brat bio učitelj. Stariji je brat bio savjetnik i zaštitnik mlađemu, pa ga nadzirao u školi i izvan škole. S toga su i školske sobe bile jedna uz drugu, pa su ih razdvajala samo staklena vrata, a stol je u razredu starijega brata bio smješten tako, da je sa svoga mjesta mogao da pregleda cijeli razred mlađega svog druga. Time se htjelo, da se uzdrži duh zajedinstva u radu i da se predajom (tradicijom) sačuva uzakonjeni način uzgajanja i obučavanja u školama zadruge.

Obuka je obuhvatala čitanje, gramatiku i pravopis, krasnopis, risanje, zemljopis, računstvo i nauku vjere. Metoda bijaše točno određena pravilima i napucima zadruge, te pojedini učitelji nijesu smjeli u tom ništa mijenjati.

PETI ODSJEK.

DOBA NATURALIZMA.

---

§. 29. Naturalistički pokret.

U polovici sedamnaestoga stoljeća pojavi se u Engleskoj struja, koja je sadržajem religije priznavala samo ono, što je svjema vjerama zajedničko, i što se umom može da dokuči. Objava da je samo za veliku masu, a filozofi da je ne trebaju. Budući da su pristaše te nauke vjeru u Boga (deus) držali glavnom stvari, a objavu kroz sv. pismo uzgrednom, to su ih prozvali d e i s t e, a jerbo su vjerovali samo ono, što je prema shvaćanju uma (ratio) r a t i o n a l i s t e, pa i n a t u r a l i s t e s toga, što su nijekali svaku vrhunaravnost u religiji, te čudesa dovodili na čisto prirodne uzroke. Engleski deizam raširio se doskora i po drugim zemljama. U Njemačkoj mu je krčio put Leibnitz i njegov učenik Kristian Wolf, a u Francuskoj Voltaire, koji je upravo nedostojnim načinom pogrđivao kršćanstvo i bibliju.

No u Francuskoj je deizam na brzo zabrazdio u a t e i z a m i m a t e r i j a l i z a m. Tako zvani enciklopediste (Diderot, d'Alembert, Helvetij, barun Holbach itd.) stali su naime nijekakati i isto božanstvo, kao i opstanak duše. Rousseau nije doduše bio ateista n materijalista, ali je prianjao uz deizam i naturalizam, pa je mrzio na tadašnju državu i crkvu. Budući da je on svojim djelima odlučno utjecao na razvitak podagogije, to ćemo potanje razmotriti njegov život i nazore.

§. 30. Ivan Rousseau.

I. Život i rad. I v a n J a k o v R o u s s e a u (g. 1712.—1778.) rodio se u Ženevi. Prvi mu je uzgoj bio veoma zanemaren. Otac udovac nije se za nj mnogo brinuo. Probavivši neko vrijeme kao pisar kod nekoga odvjetnika, zatim u nauci kod nekoga bakroresca, dospio je po preporuci gospođe Varensove u turinski hospital za katehumene, gdje je prešao u krilo katoličke crkve. Poslije toga bavio se preko deset godina kod gospođe Varensove bez osobita zanimanja proučavajući stare jezike, matematiku, filozofiju, risanje i glazbu. Ostavivši gospođu Varensovu ode u Lion i bude kućnim učiteljem u odličnoj nekoj kuči. No tu ostade samo godinu dana, jer su mu manjkala glavna svojstva za učitelja. Sam je priznao, da je upotrebljavao samo tri sredstva kod uzgoja, koja su vazda beskorisna, a često i opasna, naime ganuće, mudrovanje (raisonovanje) i srditost.

Iz Liona ode Rousseau u Pariz, gdje se upoznao s »enciklopedistima«, te je za enciklopediju napisao i članke o glazbi. Živio je međutim dosta kukavno, dok ne postade tajnikom kod francuskoga poslanika u Mlecima; no tu se odade sablažnjivu životu. — Vrativši se u Pariz upozna se s nekakvom konobaricom Terezijom Levaserom. Imali su petoro nezakonite djece. Proti volji majčinoj dao je Rousseau sve u nahodište, i to posljednje četvoro bez ikakva biljega.

U to vrijeme (g. 1749.) objavi dižonska akademija natječaj na pitanje: »Dali je napredak u znanostima i umjetnostima pomogao popraviti ili pokvariti ćudorednost?« Rousseau napisa raspravu i dobi nagradu. U toj je raspravi s osobitom dialektičkom i stilističkom vještinom dokazivao, da je razvitak znanosti i umjetnosti poguban po ćudorednost. Pozivao se pak na Rimljane, Špartance i Atenjane,

koji da su bili to gori, što su više napredovali u prosvjeti. Tvrdio je nadalje, da sve znanosti i umjetnosti potječu iz nečistoga vrela, n. pr. astronomija iz praznovjerja, govorništvo iz taštine, fizika iz radoznalosti, etika iz oholosti itd. Prema tomu da mora biti nečisto i njihovo djelovanje i s toga da privode čovječanstvo k lijenosti, taštini, mekoputnosti, kukavštini, raskoši itd.

Naskoro za tim otvori dižonska akademija novi natječaj na pitanje: »O uzrocima nejednakosti među ljudima«. Rousseau dade opet raspravu, ali mu ne bi nagrađena, premda se u bitnosti slagala s prvom. On je naime svu krivnju radi nejednakosti među ljudima svalio na prosvjetu (civilizaciju). »U početku«, veli on, »bili su svi ljudi jednako slobodni i sretni; življahu tako u prirodi kao i životinje; oni nemahu ni odijela, ni kuća, ni porodice, ni jezika, ni običaja. — Dijete ne bijaše majci već ništa, kako mogaše biti bez nje. U tom stanju čovjek bješe zdrav, jak i srećan. — Nejednakost je nastala tim, što su pojedinci stanovit komad zemlje nazvali svojim i ogradili sebi polje. S pojmom vlasništva nastao je prijepor među ljudima, a otud i potreba, da se postavi oblast, koja će rješavati takove prijepore. Tako se stvorila razlika između bogatoga i siromašnoga, jakoga i slaboga, gospodara i sluge«.

Pošto se Rousseau poslije toga bavio neko vrijeme u rodnom svom mjestu Ženevi, gdje se vratio u krilo protestantske crkve, da mogne tamo uživati građanska prava, dođe na skoro opet u Pariz i napisa najznamenitija svoja djela: »Društveni ugovor« i »Emil ili o uzgoju«. U prvom djelu brani prirođena prava čovjeka kao pojedinca. Među inim veli: »Čovjek se rodio slobodan; ne biti slobodan, znači odreći se sviju prava i dužnosti čovječanstva. — Suveren nije vladar, nego narod, od koga je vladar primio neopozivu svoju moć. — Narod se ne može prevariti«. Vladar je dakle samo punomoćnik državljana, u čije ime vlada, a ustav i zakoni samo su društveni ugovori, kojima se zajamčuju svakomu njegova prava. — To djelo bijaše evanđeljem velikoj francuskoj revoluciji.

U »Emilu« razvio je Rousseau svoja načela o tom, kako bi mladež valjalo uzgajati za slobodnu »njegovu državu«. On je dakle u neku ruku samo nastavak »Društvenoga ugovora«. Kad se to djelo javilo (god. 1762.) podigla se silna buka na pisca, i to ponajviše radi naturalističkih nazora, što ih je sadržavala ona čest djela, kojoj je

bio natpis: »Vjeroispovijest savojskoga vikara«. Pariski nadbiskup osudi ga posebnom okružnicom, a francuski parlamenat zaključi, da se spali, a da se pisac zatvori, i da mu se zaplijeni sav imutak.

Doznavši za vremena o čem se radi pobježe Rousseau u Švicarsku. Djelo mu doista spališe ne samo u Parizu, nego i u rodnom mu gradu Ženevi. Nije dugo ostao u Švicarskoj. Prijatelji mu isposlovaše, da se smio vratiti u Francusku, što on i učini, te na dobru svoga prijatelja Girardina blizu Pariza umrije naglom smrću. Sumnjalo se, da se otrovao, ali prijatelj mu Girardin nastojao je, da rasprši tu sumnju. Za revolucije prenesene su mu kosti u Pariz i sahranjene u panteonu.

Pod stare dane napisao je Rousseau i svoje: »Ispovijesti« (Confessiones), koje su se bitno razlikovale od onih sv. Augustina tim, što se on ni najmanje nije kajao radi nekadašnjih svojih zloća, već ih s ponositom nekom iskrenošću otkrivao.

II. **Uzgojna načela.** Nazore svoje o uzgoju razvio je Rousseau poglavito u »Emilu«. To nije bilo sustavno pisano djelo o uzgoju, nego neke vrste pripovijetka, u kojoj se pokazuje, kako se idejalni (izumljeni) uzgajanik Emil uzgajao. Rousseau sam veli o tom djelu, da je »zbirka razmatranja i opažanja bez reda i gotovo bez sklada«, Poradi mnogih neispravnosti, pretjeranosti i protivurječja treba da to djelo čitaju samo zreli ljudi s osobitom opreznošću. Glavne misli u njemu nanizane mogu se u kratko svesti u ovo:

1. *Čovječanstvo treba da se vrati k prirodi, a po tom i uzgoj valja da bude prirodan.* To će biti, ako se od njega odstrani svaki čovječji utjecaj i *ako se narav čovjeka slobodno razvije.* »Sve je dobro, kad iziđe iz ruku Stvoriteljevih, a sve se izopači u rukama ljudi«.

2. *Uzgoj prema tomu treba da bude čisto negativan,* t. j. njemu se valja brinuti samo tim, da se sve ukloni, što bi moglo prirodni razvitak uzgajanika spriječiti, ili ga krivim putem navrnuti. »Što nam valja dakle činiti?« pita Rousseau, pa odgovara: »Jamačno mnogo, ne dati naime, da se išta učini«.

3. *Prirodno je zvanje čovjeka u prvom redu, da bude čovjek, i zato treba da se uzgaja samo čovjek.* »U prirodnom redu svi su ljudi jednaki, s toga je njihov opći poziv da budu ljudi i tko je god dobro uzgojen za taj poziv, taj može

valjano vršiti sve ostale, koji se dadu s njim spojiti. Uzgajate li dakle svoga uzgajanika samo za jedan stalež, to ga činite nesposobnim za svaki drugi. Dali je moj uzgajanik određen za vojničku, crkvenu ili sudbenu službu, to je meni svejedno. Život je onaj zanat, komu hoću da ga učim. Kad iziđe iz mojih ruku, ne će biti ni pravnik, ni vojnik, ni svećenik, već čovjek«.

4. Tjelesne sile čovjeka treba da se što bolje usavrše. S toga neka se osobito pazi na to, kako se ničim ne bi spriječio razvitak tijela. Prema tomu treba da se dijete od poroda slobodno giblje. Najviše pak valja nastojati o tom, da mu otvrdne tijelo. »Emil neka ide i zimi gologlav i u ljetnim haljinama. Mrzlu vodu neka pije, ma da je i uznojen i neka spava na vlažnoj zemlji«. Hrana treba da mu je prosta, ali neka je bude dovoljno Vina neka ne pije. Treba ga priučiti na to, da nosi terete, da trči, puza i pliva. U opće treba da se »posmatra priroda i sliedi put, što nam ga propisuje; ona otvrđuje osjetljivost svakojakim prokušanim sredstvima«.

5. Uzgajatelj ne smije da obučava dječaka; on sam treba da se obučava. — Pustite, da dugo vremena djeluje sama priroda prije, nego se umiješate, pa mjesto nje djelujete; jer bi se moglo dogoditi, da uzmete raditi protiv njezina djelovanja. — Emil za rana dobije veliko iskustvo; svoje pouke prima od prirode, a ne od ljudi; uči se to radije, što ni u koga ne vidi nakane, da ga u čem pouči«.

6. Najbolja knjiga je svijet, a najbolja obuka činjenice. — Neka učenik zna malo, ali ono, što zna, neka je sam čuo, vidio i doživio. Iz knjiga nauči čovjek govoriti o stvarima, kojih ne razumije. — Čitanje je najnesretnije zanimanje djece. Emil će u dvanaestoj godini jedva znati, što je knjiga. Upravo s toga, što slabo marim zato, da li će moj dječak do petnaeste godine znati čitati i pisati, naučit će to možda već do desete. — Robinzon Kruzoe treba da je dugo vremena jedina knjiga uzgajanikova«.

7. Uzgajanik neka ništa ne uči na pamet, a ma ni basana, kojih ni jedno dijete ne može razumjeti, a kad bi ih razumjelo, bilo bi još i gore. »Sve pouke daj mladiću radije u činima, nego u riječima. — Bilo u kojem mu drago nauku, znakovi, kojima se predočuje, nijesu ništa bez stvari, koje se njima predočuju. — U opće nemoj nigda mjesto stvari stavljati znaka, osim ako je nemoguće, da se pokaže ona sama«.

8. Prije svega treba da se vježbaju osjetila. »Mi ne znamo ni pipati, ni gledati, ni slušati, već kako smo naučili. — Nemoj dakle vježbati samo sposobnosti, već vježbaj i sva osjetila, koja njima upravljaju. — Mjeri, broj, važi, poređuj!«

9. »Djeca ne smiju ništa učiti, od čega ne vide pravi i neposredni probitak«. Malo ima nauka, »koje u istinu doprinose našemu blagostanju, i koje su vrijedne, da ih steče mudar čovjek«. Najviše se preporučuju prirodne nauke. »Emil nema drugoga znanja osim zgoljno fizičkoga i prirodnog. On ne zna ni imena povjesti; ni što je metafizika i moralka«. Tek u osamnaestoj godini može Emil da čita Plutarka. Učenje jezika pripada onim naukama, koje su čovjeku, a osobito djetetu tako tuđe, da je čudo, ako mu sve to može samo jednom koristiti. Ne valja da djeca za rana počnu učiti više jezika. Po dva jezika ne može nijedno dijete naučiti prije dvanaeste ili petnaeste godine, izvan da je kakvo čudovište. Uz materinski jezik preporučuje se da dijete uči, kad bude za to sposobno, i stare klasičke jezike, a nove jezike valjalo bi učiti samo s praktičnih razloga i tek nakon svršenoga školskog doba. — Od vještina neka se uči samo risanje i glazba, ali jedino radi toga, što se time vježbaju osjetila, naime vid i sluh.

10. Uzgajanik treba da nauči kakav zanat. Volim, da »bude postolar, nego pjesnik; volim da ploča ceste nego da pravi cvijeće od porculana«. Zlatari, vajari, pozlatari, vezioci puke su dangube, »koje se zabavljaju posve beskorisnim igrarijama«. Da se upozna uzgajanik s korišću pojedinih zanata, valja ga voditi u radionice, ali ne samo da gleda, nego i da radi. Ovdje kuje, tamo struže, a onamo gladi kamenje

11. Jedini zakon komu treba da se dijete pokori, jest zakon potrebe. Zato valja nastojati, da se ne navikne na takove navike, kojima bi poslije bilo rob. Želje se skraćuju, kad ih ne podmirujemo, a snaga se krijepi, kad djetetu ostavljamo slobodu i nezavisnost. Međutim valja biti na oprezu, da ne postane samovoljno i ćudljivo. Proti ćudljivosti najbolji je lijek sloboda. — Nigda nemoj djetetu zapovijedati. — Neka zna, da je slabo, a ti da si jak; i da je nužno, da je u tvojim rukama.

Dijete ne smije ništa činiti zato, jer mora slušati, već zato, jer mu je to nužno. S toga riječi poslušati i zapovijedati valja brisati iz njegova rječnika«.

12. Moralna pouka treba da se počne što se god može kasnije. Može se odgovoriti djeci na pitanje; ali ne treba poučavati i nagoniti, moralizovati ni opominjati. »Sa svakom preranom poukom, koju hoćeš da djetetu utuviš u glavu, zasađuješ jednu opačinu u dno njegova srca«. — »Čudo je, da ljudi još nijesu izumjeli drugo kakvo sredstvo, da upravljaju djecom, nego »natjecanje, zavist, taštinu, gramženje i strah, upravo najopasnije strasti, koje mogu najbrže da buknu i najlakše da pokvare dušu«.

13. Kazni treba da vazda budu samo posljedice zla čina. Ako dijete slaže, valja nastojati, da sve zle posljedice padnu na njegovu glavu. Razbije li okno na prozoru, ne treba ga popraviti, dok se ne nahladi, i tako ne oćuti zle posljedice svoga čina. Učini li to drugiput, valja ga zatvoriti u komoru bez prozora, dok ne obreče, da više ne će lupati prozora.

14. I u religijskom pogledu treba da se uzgajanik slobodno razvija. S toga ne treba da mu se prije navršene osamnaeste godine podaje u opće ikakva religijska pouka. »Nemojmo naviještati istine onima, koji je ne mogu da razumiju, jer bi to značilo mjesto istine usađivati bludnju«. No ni u osamnaestoj godini ne smije se uzgajanik uzgajati u pozitivnoj kojoj religiji, nego ga valja osposobiti, da izabere onu, za koju se mora zakaniti, kad bude umio valjano upotrebiti svoj razum«.

15. Žena treba da se uzgaja sasvim drugojačije nego čovjek, ne samo s toga, što je u nje drugojačija donekle narav, nego poglavito radi toga, što joj je druga zadaća u životu. Žena je samo radi čovjeka i sav ženski uzgoj treba da je udešen prema tomu. »Da se ljudima umile, da im budu korisne, da zasluže njihovu ljubav i poštovanje, da ih njeguju male, da ih dvore velike, da ih svjetuju, da ih tješe, da im život slade, eto to su ženske dužnosti bile i bit će kroz sva vremena. Dokle se god ne dosegne do toga, sve dotle ne će se postići cilj«. Otud slijedi, da žena sasvim protivno čovjeku treba da navikne na poslušnost i ovisnost; ona treba da se u svakoj prilici drži stranke i vjere svoga muža. S toga baš žene treba da se vježbaju u tom, kako će omiljeti.

§. 31. Filantropizam.

Naturalistička načela Rousseauová našla su odziva naročito u Njemačkoj, gdje su uz njih u bitnosti prionuli filantropiste ili čovjekoljubi. Ime to nadjeli su sebi s toga, jer da im je u uzgoju pred očima samo čovjekoljubiva svrha, koju hoće da postignu samo čovjekoljubivim sredstvima.

Prema tomu učili su filantropiste poput Rousseaua, da su djeca od naravi dobra i čovjekoljubiva, ali siljenjem da se izopačuju, i sami ljudi da ih nauče mrziti na bližnjega svoga. Društvo čovječansko da je posve iskvareno i trulež da je zavladao državom i crkvom, porodicom i školom.

Nadalje su filantropiste htjeli, kao i Rousseau, da se uzgaja samo čovjek, a da se ne gleda na narodnost, vjeru ili stalež. Svijetu da treba ljudi kozmopolita, a ne učenjaka, plemića, obrtnika itd.

Filantropiste su zatim zahtijevali, da se u uzgoju upotrebljavaju samo blaga sredstva. Nijesu zabacivali pozitivnih sredstava poput Rousseaua, ali su htjeli da obuka bude prirodna i laka, pače išli su za tim, da je pretvore u pustu igru. Štujući naravni nagon djece za slobodom tražili su ipak, da se ona pokoravaju, pa su ih i kaznili, ali su mislili, da je najbolje, ako se častoljubljem pobuđuju na dobro.

Budući da filantropiste u naravi čovjeka nijesu nazrijevali nikakva zla, to nijesu ni tijelo držali teretom duše; usuprot držali su, da samo u zdravu tijelu može biti zdrava duša. S toga su i vrlo pomnjivo nastojali oko uzgoja tijela krijepeći ga gimnastikom i otvrđivanjem.

§. 32. Najznamenitiji filantropiste.

a) Ivan Basedow.

I. Život i rad. Ivan Bernard Basedow (g. 1723.—1790.) rodio se u Hamburgu. Nauke je svršio u rodnome mjestu i u Lipiskoj. Pošto je neko vrijeme bio kućnim učiteljem u Holšteinu, postade profesorom morala i lijepih umjetnosti na viteškoj akademiji u Soroeu. Radi osobitih religijskih nazora, što ih je razvio u spisu »praktična filozofija« premjestili su ga u gimnaziju u Altonu. No ni sada nije prestao navaljivati na crkvu i njezine nauke. S toga ga je danska

vlada maknula s profesorske stolice, ali mu je ostavila potpunu plaću kao doživotnu mirovinu. Potaknut Rousseauovim »Emilom« stade sada umovati o reformi cjelokupnoga školstva. Izdade s toga spis, u kom je razvio svoje nazore o popravku škola i molio čovjekoljube za pripomoć, da može izdati pedagogijsko svoje djelo »Elementarwerk«. Vrijeme je bilo povoljno za njegov naum. S toga je na brzo sakupio do 15000 talira. Među prinosnicima bijaše dostojanstvenika svake vrste, pa i vladara, pače i svećenika. »Elementarwerk« bijaše djelo slično spisu »Svijet u slikama« od Komenskoga. Obasezalo je naime svekoliko znanje potrebno mladeži, koja uči, a bilo je urešeno lijepim slikama od Chlodowickoga. Sadržinom je međutim po sudu učenih i nepristranih ljudi onoga doba zaostajalo za djelom Komenskoga. Basedow je nadalje izdao „metodiku za oceve i majke«; »Agthokrator, ili o uzgoju vladara« i više manjih spisa, u kojima je razvio svoje pedagogijske misli.

Na poziv desavskoga kneza Leopolda Fridrika Franje ode u Desavu, da osnuje i preustroji škole i sjemeništa. Tu pregnu da podigne uzgojni zavod, pa umoli opet čovjekoljube za pripomoć. Desavski se knez prvi odazva molbi i pokloni potrebne zgrade i vrtove, pa 12.000 talira. Premda je od drugud slabo pritjecala pomoć, Basedow je ipak otvorio zavod (god. 1774.) pa mu nadio ime »filantropin«. Nakon pôdruge godine pozva sve znalčnike k svečanomu ispitu, da se uvjere o duhu zavoda i napretku uzgajanika. Tim je ispitom stekao zavod mnogo prijatelja, ali je bilo i nezadovoljnika, koji su ga osuđivali. Basedow u istinu nije dorastao bio svojoj zadaći. Žestok i opor od naravi nije mogao podnijeti nikakva prigovora, a uz to je bio odan pijanstvu. Radi toga morao je odstupiti od uprave zavoda. Skoro za tim (g. 1793.) nestade i njegova zavoda.

II. **Uzgojna načela** Basedow je svoja pedagoška načela izložio i u svojim spisima. No najjasnije se ona mogu razabrati iz njegova praktičnoga rada u desavskom filantropinu. S toga ih evo u kratko navodimo:

1. Osobito pomnjivo pazilo se na tjelesni uzgoj. Odijelo uzgajanika bijaše sve jednako, lako i prosto. Kosu su šišali na kratko a vrata nijesu zamatali ni zimi. Hranili su se sasvim prostom i više biljevnom, nego životinjskom hranom. U podne su dobivali po dva, a na večer samo jedno jelo. Svakoga su mjeseca jedan dan postili do dva sata poslije podne, a onda su do večere živjeli samo o suhu hljebu i o vodi, pa spavali u hladnoj sobi ili pod vedrim nebom na zemlji ili na slami. — Tijelo su vježbali gimnastikom i ručnim radom, a često su i putovali pješke. Kod obuke nijesu sjedjeli, osim ako su pisali, risali ili čitali, nego su stojali, hodali ili se ma kako gibali. A igrali su se različne igre.

2. Do dvanaeste godine zahtijevala se od uzgajanika slijepa pokornost. Stariji uzgajanici mogli su pitati za razlog ovoj ili onoj zapovijedi i očitovati svoje želje i proturazloge. Nagrađivalo se »točkama za zasluge« (Meritenpunkte). Tko je na »tablici za zasluge« imao najviše točaka, taj je bio najviše odlikovan. — Kaznilo se gubitkom »točaka za zasluge«, ili tim, da se ura za nauku pretvorila u uru za ručni rad, a ako to nije pomoglo, zatvvrom u praznoj sobi, gdje su se pod prozorom, na koji se nije moglo vidjeti napolje, veselila i igrala djeca. Mnogo se pazilo i na pristojnost, uljudnost i čednost, premda su filantropiste u opće držali, da su uglađene navike i svjetski običaji ponajviše neprirodni proizvodi i da nijesu za manju djecu.

3. Kod obuke prevlađivalo je načelo korisnosti, t. j. najviše se gledalo na ono, što u životu može biti od materijalne koristi. S toga su stvarne nauke bile glavne u obuci. Jezike su držali samo sredstvom, koje pomaže, da se lakše prouče druge korisne znanosti. Mnogo se nastojalo o tom, da obuka bude laka poput igre, pače u tom se i pretjerivalo. Da naime djeca lakše nauče slova, dao ih je Basedow peći kod pekara i dijelio onima, koji su učili čitati i pisati.

4 Prije dvanaeste godine nije se ništa učilo na pamet. Sve se obučavanje osnivalo na zrenju, a u tom je dosta pomagao i spomenuti »Elementarwerk«. No žalibože pokazivali su djeci i takove stvari, o kojima u svojoj dobi ne bi trebala ništa da znadu.

5. Kod obuke u jeziku držali su se induktivne ili analitičke metode. Najprije su naime vježbali djecu u govoru, zatim su čitali i napokon učili gramatiku. Pri tom su upotrebljavali svakojake igre, šale i doskočice. Najviše se pazilo u obuci na materinski jezik.

6· O b u k a u r e l i g i j i o b a z i r a l a s e s a m o n a o n o, š t o j e z a j e d n i č k o s v j e m a k o n f e s i j a m a, s e k t a m a i p a r t a j a m a. Jedan je od učitelja bio »liturg«, a služba se božja obavljala u posebnoj sobi, koja je bila na osobit način za to priređena.

b) Joakim Campe.

I. **Život i rad.** Joakim Campe (god. 1746.—1818.) bijaše suradnikom, a kad je odstupio Basedow i upraviteljem desavskoga filantropina. U posljednje vrijeme bavio se književnim i knjižarskim poslom. Napisao je mnogo pedagogijskih djela i spisa za mladež. Najvrsnije mu je pedagogijsko djelo: »Revisionswerk«, što ga je idavao u društvu s drugim nekim filantropima (Trappom, Bahrdtom, Stuveom itd.). To je djelo zbirka rasprava, u kojima se svestrano i veoma praktično razglabaju znamenita pedagogijska pitanja. Od spisa za mladež najviše su poznata: «Robinzon mlađi« i »Otkriće Amerike».

II. **Uzgojna načela.** Stanovište Campeovo bijaše isto, koje i Basedovljevo. Premda je bio svećenik, to ipak nije mario za pozitivno kršćanstvo. Ćudoredna i religijska obuka bijaše kod njega čisto naturalistička. Iz Defoeva Robinzona ispustio je sve, što je u njemu bilo poetičnoga i što se ticalo religije, ma i naravne, te je nastojao samo o tom, da pokaže, kako se čovjek sam od sebe razvijao i pribavio sebi svakojakih ugodnosti. U opće je Campe odveć jednostrano shvatio načelo korisnosti i odmetavao svako idejalnije zanimanje čovječanstva. Po njegovu »stekao je onaj, koji je kod nas uveo sađenje koruna i obreo kolovrat mnogo većih zasluga za čovječanstvo, nego pjesnik Ilijade i Odiseje«.

c) Kristian Salzmann.

I. **Život i rad.** Kristian Gotthilf Salzmann (g. 1744.—1811.) bio je najprije vjeroučitelj u desavskom filantropinu, a zatim je osnovao uz pripomoć gothskoga kneza vlastiti uzgojni zavod u Schnepfenthalu. Napisao je više pedagogijskih spisa. Najzanimljiviji su: »Krebsbüchlein«, u kom pokazuje, kako ne valja uzgajati i »Ameisenbüchlein«, u kom razlaže, kako treba uzgajati uzgajatelje, pa »Konrad Kiefer», u kom predočuje uzor razumna nzgoja.

II. **Uzgojna načela.** Poput ostalih filantropa držao je i Salzmann, da valja uzgojiti zdrave, razumne, dobre i vesele ljude. S toga se i u njegovu zavodu osobita pomnja svraćala tjelesnomu uzgoju. Gimnastičke vježbe stajale su na prvome mjestu. Uz to su uzgajanici radili svakojake domaće poslove, njegovali voćke, gojili pčele itd. Sve to zaslađivali su različnim svečanostima i putovanjem, kojim se krijepilo zdravlje i širilo znanje, naročito zemljopisno i prirodopisno.

I u Salzmannovu zavodu učilo se sve, što je potrebno za praktični život, naime vjeronauk i moral, prirodopis i fizika, astronomija, zemljopis i povjest, matematika s geometrijom i trigonometrijom, građansko i trgovačko računstvo s knjigovodstvom, njemački, francuski, latinski, grčki, a poslije i engleski, pa talijanski jezik, zatim krasnopis, risanje, glazba, gimnastika i ručni rad. Očito su dakle učenici bili preopterećeni.

Religija se učila naturalistička. Salzmann je htio, da se najprije uči opći moral, onda opća religija i napokon kršćanska religija, ali bez obzira na pojedinu konfesiju. Način običavanja bijaše u svjema naukama prirodan. Sve se učilo zorno, a mladež je morala samosvojno posmatrati različne stvari i pojave pa misliti o svem, što se uči. Ništa nijesu djeca učila, a da im se nije prije protumačilo. Na marljivost su ih poticali različnim sredstvima, najviše pohvalnicama. Tjelesnom kazni nije se smjelo kazniti. Do šesnaeste godine učili su se svi učenici ne gledeći na to, dali će biti trgovci, vojnici, učenjaci itd., iste nauke.

d) Ivan Guts-Muths.

Ivan Guths-Muths (godine 1754.—1839.) bio je učitelj u Salzmannovu zavodu u Schnepfenthalu, pa mu je doveo i prvoga uzgajanika, znamenitoga poslije geografa Rittera. Napisao je više obučnih knjiga za geografiju, zatim pedagogijski zbornik: «Knjižnica za pedagogiju« i različna djela o gimnastici. On je u školu uveo gimnastiku i ručni rad, i to mu je jedna od najznamenitijih zasluga.

§. 33. Katolički pedagozi.

a) Ivan Felbiger.

I. Život i rad. Najznamenitiji organizator katoličkoga školstva ovoga doba bijaše Ivan Ignat Felbiger (godine 1724.—1788.). Bivši župnikom u Saganu u pruskoj Šleskoj, a kao podarciđakon i nadzornikom škola u području svoga kotara, stao je s osobitom ravnošću i okretnošću preuređivati obuku. Po primjeru Hähna, učitelja na Heckerovoj školi u Berlinu, uvodio je tako zvanu tabelarnu i literarnu metodu. Da naime nauka bude što preglednija, razvrstao je učivo potrebnim redom, jasnoćom i temeljitošću u tabele, koje su učenici prepisivali i naizust učili. No to je bilo prilično teško, osobito kod opsežnijih odlomaka. S toga je, da se prištedi vremena i prostora, a ujedno i što više pobudi pažnja kod djece, u tabele napisivao samo početna slova (literae). Ta su slova bila kao natuknice, koje su pomagale u svijest djece dozivati cijele riječi, i tako su im olakšavale učenje. Poticanjem Felbigerovim podigla je pruska vlada u Šleziji sjemeništa za učitelje, te je izdala i »školski red« za katoličke šleske škole.

U isto doba začelo se bilo i u Austriji nastojati oko uređenja školstva. Carica Marija Terezija bijaše uvjerena, da škola jest i ostaje »politicum«, pa je nastojala, da je što bolje uredi, i da je učini granom državne uprave. Čuvši za blagoslovno djelovanje Felbigerovo, pozove ga (g. 1774.) u Beč i povjeri mu kao vrhovnomu ravnatelju škola cjelokupnu upravu pučkoga školstva. Prije svega nastojao je Felbiger, da sastavi potrebne školske knjige i da točno upozna učitelje sa svojim načinom obučavanja. S toga je uz pripomoć dvojice saganskih učitelja upućivao učitelje Beča i bečkih podgrađa u novoj metodi, a osobitu je brigu posvetio normalnoj školi u Beču, u kojoj su se obrazivali učitelji, i koja je sad od škole sv. Stjepana premještena k sv. Ani u negdašnji samostan Isusovaca.

Najznamenitije djelo Felbigerovo bijaše međutim osnova, kojom je valjalo preurediti cjelokupno školstvo u austrijskim nasljednim zemljama. Carica je tu osnovu odobrila i proglasila (godine 1774.) s natpisom: »Opći školski red« (Allgemeine Schulordnung) za njemačke normalne, glavne i trivijalne škole u svjema c. kr. nasljednim zemljama«. Glavne ustanove toga reda jesu:

1. Uzgoj mladeži obojega spola najbitniji je temelj pravoj sreći naroda. — Niže i više, javne i privatne škole valja shodno urediti, pa podvrći državnomu nadzoru.

2. U svakome manjem gradu, trgovištu i župi valja podići trivijalnu školu, u kojoj treba da se uči: vjeronauk, čitanje, pisanje i računstvo, pa uputa u ćudorednosti i u gospodarstvu.

3. U svakom okružnom gradu treba da je glavna škola, a u njoj neka se osim prije navedenih nauka uče i počeci latinskoga jezika, pismeni sastavci, risanje, mjerstvo, glavna načela kućanstva, poljsko gospodarstvo i zemljopis s osobitim obzirom na domovinu.

4. U glavnom gradu svake pokrajine, valja podići normalnu školu. Osim spomenutih nauka za trivijalne i glavne škole treba da se u njoj uči povjest umjetnosti i obrta, mehanika, prostoručno risanje i risanje šestilom i ravnalom. Sve osobe svjetovnoga i duhovnog staleža, koje se žele posvetiti učiteljstvu ili duhovnomu pastirstvu, treba da pohađaju normalnu školu, gdje ih valja upućivati u dužnostima i svojstvima valjana učitelja, u metodi obučavanja, upravljanju školske stege, vođenju kataloga itd.

5. Školska se dužnost počinje s navršenom šestom godinom, i traje šest do sedam godina. Na selima može se polazak škole za manju djecu ograničiti samo na ljeto, a za veću samo na zimu. — U gradovima treba da školske sposobnjake popiše gradsko poglavarstvo, a po selima učitelj. — Sve učenike valja prema njihovu znanju i sposobnostima podijeliti u razrede i odjele.

6. Obučavati treba samo po propisanoj metodi, a upotrebljavati se mogu samo dopuštene školske knjige. — Obuka u vjeri stvar je svećenika. — Svake godine valja držati javni školski ispit i marljivim učenicima dijeliti nagrade.

7. Trivijalne škole nadzire neposredno mjesni župnik i jedan svjetovni školski nadzornik, a normalne i glavne škole ravnatelj. Trivijalne škole cijeloga okružja treba da nadzire školski nadzornik, (a to je bio ponajviše podarciđakon). Školstvo cijele pokrajine pripada pod nadzor i upravu školskoga povjerenstva, u kom su tri savjetnika, punomoćnik biskupov, ravnatelj normalne škole i tajnik.

*

Najviša uprava cijeloga školstva povjerava se vrhovnomu ravnateljstvu u Beču.

Revnost i djelatnost Felbigerova bijaše carici veoma mila i ona ga je opsipala mnogim milostima, te ga imenovala i velikim predstavnikom u Požunu. Svakoga mjeseca morao ju je usmeno izvijestiti o napretku i stanju škola, a osim toga morao je to učiniti svakiput, kadgod je to zahtijevala vanredna kakova potreba. No smrću carice (godine 1780.) nestade mu glavne zaštitnice. Car Josip II. oduzme mu (g. 1782.) upravu pučkoga školstva u nasljednim zemljama, te ga uputi na njegovo predstavništvo u Požunu uz poziv, da se zauzme za popravak škola u Ugarskoj. Felbiger je i nadalje ostao vjeran svojoj zadaći, no nemajući one pomoći, koja ga je dotle badrila i oživljavala, nije mu trud rađao pravim plodom. Umr'o je u Požunu.

Od spisa, što ih je napisao Felbiger, spominjemo samo ove: »Svojstva, znanje i vladanje čestitih učitelja«. — »Pravi saganski način obučavanja u nižim školama«. Osim toga napisao je katekizme za niže, srednje i više škole, čitanku za niže škole i više drugih školskih knjiga.

II. **Uzgojna načela.** Načela, što ih je u tim spisima, kao i u »Školskom redu» razvio o obuci i stezi veoma su zanimljiva, pa ćemo ih s toga u kratko navesti:

»U školama i s pomoću učitelja treba da se djeca usp sobe za to, da budu korisni članovi države, umni ljudi, i pošteni kršćani, t. j. dionici vremenitoga i vječnog blaženstva«. Nije dovoljno, da učitelj pri obuci djeluje samo na pamćenje, nego treba da još većma razvija razum i volju i pazi na praktičnu primjenu stečenog znanja.

Da se obuka učini što praktičnijom i korisnijom valja nastojati o tom: 1. da se mladež u javnim školama ne uči pojedince, nego skupno; 2. da se marljivim ispitivanjem (katehizovanjem) neprestano istražuje, dali je učenik obuku pravo shvatio; 3. da se kod stvari, koje valja zapamtiti upotrebljava literarna metoda; 4. da se upotrebljavaju i tabele, u koje valja sve ono, što treba naučiti, razvrstati potrebnim redom, jasnoćom i temeljitošću.

Sva će djeca istodobno moći učiti jednu stvar samo onda, ako se bude nastojalo: 1. da imadu iste knjige; 2. da kod čitanja ili odgovaranja govore istim tonom i u isti mah iste riječi; 3. da se prema sposobnostima i napretku u znanju podijele u razrede, koji se opet mogu podijeliti u podrazrede ili pododjele; 4. da se na stanovi znak, n pr. na udarac ključem spreme za ono, što se zahtijeva od njih; 5. da se, kad koji učenik pogriješi, najave dizanjem ruku oni, koji mogu popraviti pogriješku.

Kod stege preporučuje Felbiger čovjekoljublje, te zabranjuje sve pogrde i psovke, kojima se povređuje častoljublje, kao n. pr. magareća ušesa, vijence od slame itd. Tjelesnu kazan šibom pridržao je. Najviše se kaznilo tim, da se neposlušno dijete premjestilo na stanovito za kazan određeno mjesto. Prigodom javnih ispita valjalo je dijeliti nagrade.

b) Ferdinand Kindermann.

Ferdinand Kindermann (g. 1740.—1801.) rodio se u Königswaldu u sjevernoj Češkoj. Postavši župnikom u gradiću Kaplicu brinuo se za školu tako, kao i za crkvu. Saznavši za Felbigerov rad u Saganu pođe onamo, da prouči novu metodu. Kad se vratio u Kaplic, sabrao je u župnom svom dvoru nešto djece, pa ih obučavao, a ujedno upućivao župnoga učttelja u metodičkom obučavanju. Učio je djecu i glazbi, a osobito je pazio na to, da lijepo pišu. S toga su doskora školu zavoljela i djeca i roditelji, a i učitelja je veselio uspjeh nove metode. Kindermannu pođe napokon za rukom, da u Kaplicu osnuje neke vrste uzornu školu, koja je doskora stekla tako lijep glas, da su je sa sviju strana pohađali svjetski i duhovni učitelji, a i drugi prijatelji škole.

Kindermanov trud nađe priznanja, jer ga imenovaše savjetnikom u školskom povjerenstvu Češke i vrhovnim nadzornikom njemačkih škola u toj kraljevini (god. 1775.), a poslije (g. 1779.) opatom i vitezom s pridjevkom »Schulstein«. I nove svoje dužnosti vršio je Kindermann vrlo revno, pa se osobito brinuo za normalnu školu u Pragu, a na malostranskoj je gimnaziji neko vrijeme predavao o pedagogiji. U to je vrijeme pohodio i bečku normalnu školu, a za tim i školske radionice u Franckeovim zavodima u Halli.

Put u Halle bijaše u savezu s nastojanjem Kindermanovim, da se u školu uvede obuka u ručnom radu (industrijalna obuka), a to mu je i pošlo za rukom. U kapličkoj se školi (od g. 1773.)

učilo pletenje, šijenje, predenje, čupanje vune, čipkanje, voćarstvo, vrtlarstvo, svilarstvo, itd., a ta se uredba tako raširila njegovim marom, da je za nekoliko godina (god. 1780.) u Češkoj bilo do dvjesta škola, u kojima se obučavalo u ručnom radu.

Kindermann umrije kao biskup litomjerički.

ŠESTI ODSJEK.

NOVO DOBA.

§. 34. Ivan Pestalozzi.

I. Život i rad. Ivan Henrik Pestalozzi (1746.—1827.) rodio se u Zürichu. Svršivši niže škole i gimnaziju stupi u »collegium humanitatis«, t. j. u viši neki znanstveni zavod, gdje su se uzgajanici obrazivali ponajviše za teologiju. Pestalozzi je naime čvrsto bio pregnuo, da bude svećenik, ali je odustao od toga, kad kod pokusne neke propovijedi nije uspio. Nakon toga dao se na učenje prava, ali se i toga doskoro okanio, te se kod seoskoga nekog gospodara, koji se u veliko bavio gojidbom broća, vježbao u gospodarstvu.

Uz pripomoć bogatoga nekog trgovca u Zürichu kupio je za tim Pestalozzi do sto švicarskih jutara lošega zemljišta, pa sagradio (g. 1768.) lijep dvorac, i nadjenuo mu ime »Neuhof«. Na to se oženio s Ankom Schultesovom, kćerkom nekoga trgovca u Zürichu. Gospodarstvo Pestalozzijevo stalo je propadati. Zle godine, loše zemljište, nevaljala služinčad, njegova nespretnost, dobroćudnost i neodlučnost bijahu uzrokom brzoj propasti lijepo zasnovanoga pothvata. Züriški trgovac, koji mu je predujmio bio novaca, videći da ne napreduje povuče svoju glavnicu.

Tako osta Pestalozzi u najvećoj neprilici. No on zasnova novu misao. Pregnu naime nastaviti svoje gospodarstvo i s njim spojiti uzgajalište za siromašnu djecu, u kom bi imala stan i hranu, pa se obrazivala ne samo u gospodarstvu i kućnom obrtu, nego i u drugim naukama. Nadao se pak, da će se zavod uz malu pripomoć moći uzdržavati privredom djece. Osnovu mu posvud radosno primiše, a neki mu gradovi pružiše pače i novčanu pomoć. On dakle otvori (g. 1775.) zavod s pedesetoro veoma siromašne i zanemarene djece. Ljeti su radila na polju, a zimi i za ružna vremena bavila su se ručnim radom, naime predenjem, tkanjem, pletenjem itd. Uz to ih je Pestalozzi učio govoriti, pjevati, računati, moliti se Bogu, vježbao im je osjetila i obrazivao razum i srce. Posao ga je taj veoma veselio, ali nije ni u tom bio sretan Nedostajalo mu je tehničke vještine. Djeci, koja nijesu umjela još ni debelih konaca presti, dao je raditi konce za damast, i tako su mu skupocjenu pređu kvarila. Uz to su mnoga od njih bila nevaljala i razmažena, a kvarili su ih često i roditelji pohađajući ih nedjeljom i praznikom. Doskora mu nesta novaca, hrane i drva, a nesmiljeni vjerovnici navaljivahu sa svojim tražbinama. Uzgajanici mu se ponajviše razbježaše. S toga zatvori zavod (g. 1780.) i iznajmi zemljišta.

U to vrijeme puno žalosti i brige, gdje su ga prijatelji ostavili, a neprijatelji mu se rugali, zače književni svoj rad, i izdade prvi svoj spis: »Večernji časovi nekoga pustinjaka«. To je niz aforizama, u kojima je razvio svoj program i položio temelj daljnomu svom radu. Već u tom spisu govori o potrebi proučavanja čovječje naravi. Nadalje preporučuje opću čovječju obrazovanost i slavi obiteljski uzgoj. Po nagovoru nekoga knjižara u Zürichu sastavio je zatim krasnu i oveliku moralnu pučku pripovijetku: »Leonardo i Gertruda«. U tom spisu pripovijeda, kako je brižna Gertruda svoga muža odvratila od pijanstva, i kako je savjesno i neumorno u svojoj kući uzgajala i obučavala svoju djecu. Njezino uzgajanje bilo je udešeno strogo prema prirodi. Djecu je učila samo ono, što vrijedi da znadu. Biblija joj je bila glavna knjiga, a inače je učila više iz života, nego iz knjiga. Povrh svega vježbala je djecu u primjerenu radu. Njezina je škola bila više radionica, nego učionica. Odsele bavio se Pestalozzi ponajviše književnim radom, pa je uređivao pučke novine i izdao više pučkih spisa.

Međutim buknula je i francuska revolucija. Francuzi se umješahu u švicarske poslove i nametnuše im novi ustav i novu upravu. U unterwaldenskom kantonu stadoše se tomu opirati. Na to provališe francuske čete u Švicarsku, da upokore otpornike. Te čete

opustošiše cio unterwaldenski kraj, a gradić Štanc spališe. Nužda i nevolja bijaše ogromna. Bezbrojna siročad, kojoj su ocevi umrli s oružjem u ruci, bludila je bez svake pomoći tražeći milostinju. Švicarska vlada odredi za tu djecu novi napušteni samostan Uršulinki u Štancu i pozva Pestalozzija, da bude ocem i učiteljem ubogoj toj siročadi. Radosno prihvati on taj poziv i sakupi oko sebe do osamdesetero posve zanemarene djece u dobi od četvrte do desete godine.

I u Štancu valjalo se Pestalozziju boriti s najvećim neprilikama, koje je mogla svladati samo velika njegova ljubav i požrtvovnost. On je bio ne samo učitelj djeci, nego i upravitelj zavoda, knjigovođ, pače i sluga i sluškinja, jer mu gotovo nikoga nijesu dali u pomoć. Od rana jutra do kasne noći bijaše na nogama. Sve što je pitomcima trebalo za dušu i za tijelo, morao je on učiniti. Vazda je on bio uz njih i s njima je ijo i spavao. I u postelji se još s njima molio i učio ih, dok ne bi zaspali. Samostan, u kom su smjestili zavod, bijoše nov i nedograđen, te veoma vlažan. S toga su mu se djeca kroz zimu razboljela; no on ih je izliječio dobrom, ali prostom hranom (najviše ječmovom kašom u mlijeku kuhanom), pa čestim gibanjem na svježu i zdravu uzduhu. I moralno su se doskora popravila. Premda ih je kadšto i oštrije kaznio, ipak su ga ljubila kao svoga oca.

U obučavanju je Pestalozzi išao skroz prirodnim putem i nasljedovao postupak doma. Soba, zidovi, hodnici, oruđe, haljine, polje, njiva, to bijahu njegove školske knjige i učila. Budući da je u zavodu bilo djece različnih vjeroispovijesti, to ih nije napose učio religiju, ali im je svakom zgodom podavao moralne pouke.

U početku je Pestalozzi kušao, da s obukom spoji i ručni rad; ali se domala uvjerio, da ta dva posla ne će moći obavljati usporedno, nego ih valja vršiti posebice. U rnčnom radu, kao i u obuci u opće, Pestalozzi je manje mario za dobitak pozitivnoga znanja, a više za razvitak organa i sposobnosti. Formalna je strana obuke prevlađivala materijalnu, i to je karakternu crta Pestalozzijeve pedagogije.

Nemajući nikakva saučitelja uzimao bi Pestalozzi stariju i razumniju djecu, da mu pomažu obučavati mlađu i slabiju. To izazva veliko nadmetanje u zavodu i olakša rad Pestalozziju. Želeći u jedan mah sve zabavljati upotrebljavao je osobito tri sredstva, naime tihoću, čvrsto držanje tijela (mir) i skupno odgovaranje po taktu.

Silan napor i mnoge neprijatnosti, što ih je Pestalozzi morao pretrpjeti u Štancu, oslabiše mu napokon zdravlje, i bila je sva sreća za nj, što su samostan, u kom je bio smješten njegov zavod, upotrebili za vojničku bolnicu. Istina on se s teškim srcem odijelio od svojih učenika, a oni od njega; ali mu je odmor bio potreban, koji i potraži u jednom kupatilu (Gurnigeln).

Kad se Pestalozzi ponešto oporavio, zaželi, da nastavi svoj učiteljski rad. Za to zatraži i dobije dopuštenje, da može u početnoj školi u Burgdorfu podučavati djecu najnižih razreda. Obučavao je pak istim načinom kao i u Štancu. Ali to ne bijaše s voljom tamošnjemu učitelju, koji je radio s njim u istoj sobi, i koji se osim toga bojao, da mu Pestalozzi ne preotme mjesto. Da otkloni opasnost, stade o njemu raznositi svakojake glasove, naročito da ne zna valjano čitati, pisati, računati, pa ni hajdelberškoga katekizma da ne poštuje. Na sreću nijesu mu zlobni ti glasovi nimalo škodili. Ispit obavljen pred burgdorfskim školskim odborom ispade sasvim povoljno i on bi stalno namješten na jednoj dječačkoj školi, ali ne ostade na njoj dugo, premda je službovao na potpuno zadovoljstvo oblasti. Radi prsobolje morade ostaviti to mjesto, pa je tada živio u velikoj bijedi i nevolji.

Po nagovoru visokoga nekog činovnika došao je međutim neki Krüsi, mlad učitelj iz Apenzella, s dvadeset i četvoro djece u Burgdorf i u tomošnjem gradu (zamku) osnovao uzgojni zavod No spomenuti činovnik umrije na brzo za tim, a Krüsi ostade sa svojom djecom bez savjeta i bez pomoći. Pestalozzi se sad združi s njime i oni urede (g. 1800.) zavod na svoju ruku. Vlada im odstupi za to burgdorfski grad i pruži neku pomoć u novcu. Doskora sabralo se u tom zavodu dosta ne samo siromašnih učenika, nego i takovih, koji su plaćali.

U to je Pestalozzi napisao vrlo znamenito djelo: »Kako Gertuda uči svoju djecu« (Wie Gertrud ihre Kinder lehrt). To djelo ne sadržaje podnipošto uputu za majke, kako bi se moglo misliti po natpisu, i kako je možda i sam Pestalozzi s početka namjeravao da učini, dok ga je nazvao »pokusom, da se poda majkama uputa, kako da same uzgajaju djecu«. U listo-

vima prijatelju i pjesniku Gessneru razvija tu Pestalozzi svoje misli o nevolji i pokvarenosti puka, pa spominje, što bi sve valjalo učiniti, da se tomu doskoči. Najviše govori se o tom, kako bi valjalo urediti obuku, da bude uspješnija i korisnija. Gertruda, kao živa slika materinje ljubavi i požrtvovnosti, Pestalozzijev je idejal, u koji bi trebalo da se po njegovu mišljenju ugleda svaki uzgajatelj i učitelj.

Burgdorfski je zavod lijepo napredovao. Mnogi su ga stranci polazili, a i vlada ga je dala pregledati, pa pošto se povjerenstvo o njemu veoma povoljno izjavilo, proglasila ga javnim i odlučila, da se upravitelju i najstarijim učiteljima dade stalna plaća. No u to nadođoše opet politički zamršaji. Poslanicima Švicarske, a među njima i Pestalozziju valjalo je raspravljati (god. 1803.) u Parizu o promjeni ustava. Svojim vladanjem kod te prigode pao je Pestalozzi u nemilost kod mnogih Švicara, naročito onih, koji su bili za stari ustav. Čim je dakle pređašnja vlada pala i stari kantonski sustav u Švicarskoj opet uspostavljen (g. 1804.), odrediše burgdorfski grad za vrhovni ured, a Pestalozziju odstupiše samostan u Münchenbuchseeu, kamo se umah i odselio. Vadlandska vlada ponudi mu međutim, da osnuje zavod u Iverdunu, što on dragovoljno prihvati, te se (g. 1805.) preseli onamo s nekoliko učitelja i učenika. Sada se tek započinje prava slava Pestalozzijeva. Sa sviju strana stadoše dolaziti učenjaci, da proučavaju njegovu metodu. Dvžavnici, pače i vladari polazili su njegov zavod, zahvaljivali mu u ime čovječanstva i sjajno ga odlikovali. Ruski car Aleksandar I. govoreći s njim u Bazelu, zagrlio ga i poslao mu je poslije red sv. Vladimira.

No slava zavoda nije prijala njegovu napretku. U zavodu se gubio obiteljski život, o kojem je Pestalozzi u svojim spisima toliko govorio. Neprestani pohodi zavođahu učitelje, da drže po čitave sate paradne ispite, čim se tratilo samo vrijeme, koje bi se bilo moglo korisnije upotrebiti. Učitelji su povrh toga bili opterećeni silnim poslom. Počevši od tri sata ujutru, radili su neumorno do kasne noći. Na daljno usavršivanje u naucima nije se po tom moglo ni pomišljati. U prosto vrijeme morali su raditi u vrtu, drva cijepati, ložiti, prepisivati itd. Temeljito i pravilno obrazovan nije bio nijedan od njih. Pestalozzi bijaše doduše duhovit i pun krasnih pomisli, no manjkalo mu je znanja, premda je bio akademijski obrazovan. Sam je priznavao, a i ponosio se tim, da kroz trideset

godina nije čitao nikakve knjige. Osim Rousseauova »Emila« nije poznavao nikakova pedagoškoga spisa. Najveća rana zavoda bijaše nesloga među učiteljima. Međutim stiže Pestalozzija velika žalost. Umrije mu naime vjerna žena, koja je kao prava majka cijelim kućanstvom zavoda upravljala. Četrdeset i pet godina dijelila je ona s Pestalozzijem i zlo i dobro, svaku nevolju i oskudicu; u svem mu je bila pomoćnica, savjetnica i učiteljica.

Da se poprave gospodarske prilike zavoda, izdana su ukupna djela Pestalozzijeva, a to je uz neke darove uneslo čistih 50.000 fran. Tim je Pestalozzi osnovao zavod za siromašnu djecu u Klindiu blizu Iverduna. Ali ni u tom ne bijaše sretan radi poznate nepraktičnosti. Sve mu to napokon dozlogrdi i on zatvori oba zavoda, pa se (g. 1825.) preseli u Neuhof k svomu unuku. Tu je napisao jošte spise: »Moji doživljaji« i »Labudova pjesma«. Ovaj je spis njegova pedagoška oporuka, jer je u njemu u kratko sabrao sve svoje misli o uzgoju. Nakon kratke bolesti umrije. Ukopaše ga po njegovoj želji pokraj škole u Biru. Na spomeniku mu uklesane su ove riječi: »Ovdje počiva Henrik Pestalozzi, spasitelj siromaha u Neuhofu, pučki propovjednik u Leonardu i Gertrudi, u Štancu otac sirotinje, u Burgdorfu i Minhenbuchseu začetnik pučke škole, u Iverdunu uzgajatelj čovječanstva, — čovjek, kršćanin, građanin, sve za druge, za sebe ništa. Pokoj njegovu pepelu! Svomu ocu Pestalozziju zahvalni Aargau«.

II. **Uzgojna načela.** Ocrtavši potanje život i rad Pestalozzijev valja nam sustavno poređati načela, što ih je razvio o uzgoju i obuci:

1. Svrha je uzgoju čovječnost. »Opća čovječja obrazovanost treba da bude temeljem svakoj staleškoj obrazovanosti«.

2. Načela uzgoja sakrivena su u čovječjoj prirodi, u kojoj je zasađen i nagon za razvitkom. Tu se također taje sile, koje vrše razvitak sposobnosti. — »Čovjek, koji se razvija po zakonima svoje prirode, doista je na putu k sreći«.

3. Priroda razvija u jedno vrijeme sve naše sposobnosti. Umjetnost, koja pomaže prirodi, treba dakle da ih razvija harmonijski, kako bi uvijek njihova snaga bila jedna prema drugoj.

4. »Ne valja ništa unositi u djecu, nego nastojati, da sila djeluje iz nutra i da se duševni život razvija sam iz sebe, iz svoje unutrašnjosti. — Uzgajatelj ne treba ni da susteže, ni da odveć žuri razvitak prirodnih sposobnosti, već da im daje prikladnu slobodu«.

5. Najprirodniji faktor uzgoja je dom, naročito majka. »Kućne su prilike čovječanstva prve i najodličnije prilike prirode. S toga si ti, očinska kućo, temelj svakoj čistoj i prirodnoj obrazovanosti čovječanstva. Očinska kućo, ti školo ćudorednosti i države!«

6. Kao što kod cjelokupnoga uzgoja, tako treba i kod obuke slijediti put prirode. Sredstvo ili prilika za razvitak prirodnih sposobnosti jest vježbanje. Svim onim, što je oko nas, priroda vježba naše sposobnosti i razvija ih. Uzgajatelj, koji je samo pomagač prirode, treba da traži među stvarima, koje su oko djeteta, i koje ono shvaća, takva vježbanja, koja mogu da ga razvijaju.

7. Zrenje ili razmatranje stvari izvor je svakomu našem znanju. Ne valja s toga obuku zečeti imenima ili slovima, nego stvarima.

8. Svojstva stvari neka se izučavaju postupno naime jedno po jedno. Ne treba se međutim u početku zadržavati kod sporednih svojstava.

9. U svake su stvari tri glavna svojstva, naime broj, oblik i ime. Prema tomu trebalo bi da to troje čini tri osnovne grane početne obuke. Izučavanje broja obaseže računstvo, a izučavanje oblika geometrijsko oblikoslovlje s crtanjem i pisanjem.

U pogledu oblika obuke zahtijevao je Pestalozzi, da učitelj najprije pred djecom govori ono, što im valja naučiti, a ona da to za njim po taktu tako dugo ponavljaju, dok potpuno ne zapamte. Katehizovanje i sokratizovanje skroz je osuđivao, jer da je nesigurno i bez pravoga temelja. Tim da se u dušu djece prenose tuđe misli, koje su, kad ih ona izriču, kao plod, što ne otpada radi zrelosti, nego radi crvljivosti. Kadšto valja učenike i pitati, ali samo za ono, što im se prije kazalo.

§. 35. Ivan Herbart.

I. **Život i rad.** Ivan Fridrik Herbart (godine 1776.—1841.) rodio se u Oldenburgu. Neko vrijeme bijaše kućnim učiteljem u Bernu. Tom zgodom pohodio je i Pestalozzija u Burgdorfu, pa se živo zanimao za njegove pedagoške nazore. Nakon toga bude profesorom filozofije i pedagogije, najprije u sveučilištu u Kraljevcu (Königsbergu), gdje je osnovao pedagoški seminar, a za tim u sveučilištu u Götingenu.

Ne možemo ovdje navesti mnogobrojnih njegovih djela filozofskoga sadržaja. S toga ćemo spomenuti samo najznamenitije pedagoške spise, a to su: »Opća pedagogija«. »Pestalozzijeva ideja o ABC zoru«. O odnošaju idejalizma spram pedagogije«. »Nacrt pedagoških predavanja«. »Listovi o primjeni psihologije na pedagogiju«.

Premda je Herbart pedagogiju dovodio u savez s cjelokupnom filozofijom (metafizikom, estetikom, filozofijom, povjesti itd), to ju je ipak ponajviše osnovao na etici i psihologiji. Etika mu označuje svrhu, a psihologija sredstva i načine uzgoja. Ako je prvoj čisto spekulativno vrelo, to se drugoj valja osvrtati i na iskustvo. Prema tomu je pedagogija znanost i umjetnost.

No Herbart nije osnovao svoju pedagogiju na staroj etici i psihologiji, koje su bile pune predsuda i zabluda. On je nastojao, da temeljna načela njihova svede na proste i prirodne zakone, te se može držati upravo reformatorom tih znanosti. Najbitnije promjene izveo je u psihologiji. Duša mu je skroz prosto biće bez posebnih moći i sila. Sile, koje djeluju u njoj, jesu predodžbe, što no su postale od spoljašnjih utisaka, bolje reći djelovanjem kvalitativno oprečnih bića (reala), protiv kojih se ona nastoji da održi. Iz znamenitoga djelovanja predodžbi, koje se također jedna protiv druge nastoje da održe, rađaju se nadalje različni duševni pojavi, što ih u običnom govoru zovemo mašta, pamet, razum, um, čuvstvo, volja itd. Ti su dakle pojavi puki proizvodi različnih odnošaja među predodžbama. Nijesu ih po tom proizvele ni pomogle proizvesti nikakve posebne sile ili moći, koje bi u duši postojale izvan predodžbi

»Nauka o takovim moćima posve je suvišna; ona je puka obmana, psihološka bajka«.

II. Uzgojna načela. Herbartova načela o uzgoju jesu u bitnosti ova:

Svrhom uzgoja je ćudorednost ili značajnost, t. j. volju treba uzgojem tako obrazivati, da se potpuno i bez uvjetno podvrgava ćudorednim idejama dobrostivosti, pravičnosti, pravednosti, savršenosti i ćudoredne slobode. Posve je krivo, ako se svrha uzgoja traži izvan individuja, i ako se uzgajanik uzgaja za državu, crkvu, porodicu itd.

Značajnost ili krepost apsolutna je ili nužna svrha uzgoju, koja se pravo postići može tek na koncu uzgoja. Uz tu krajnju svrhu imamo i bližu ili moguću, a to je mnogostručnost mara (interesa). Uzgojem, naročito obukom, valja naime kod djeteta razviti takvu duševnu radnju, koja je upravljena na različne stvari, ali tako da nijedna težnja, koja potječe otud, ne prevladuje, nego da su po mogućnosti sve jednake. Mnogostručnost mara zahtijeva Herbart mjesto suglasnoga razvitka duševnih sila i moći, što no ih je njegova psihologija zabacila.

Uzgojno djelovanje raspada se po Herbartu u troje, naime u stegu, obuku i upravljanje. Stegom treba da se skrši neobuzdanost i divljost (uzgajanika. Glavna su sredstva stege: nadzor, zabava, zapovijed, zabrana, prijetnja i kazan. No u koliko je samo moguće valja nastojati o tom, da se prisilna ta sredstva zamijene ugledom i ljubavlju.

Obuka je najznamenitiji dio uzgoja, jer se njom usavršuje mišljenje, iz koga potječe volja, koju uzgojem valja privesti kreposti. Obukom se dakle posredno utječe na razvitak volje, no da se to što zgodnije i uspješnije postigne, treba da se njom duševna radnja ne samo jača, nego i oplemenjuje. t. j. ona mora da bude uzgojna. Pažljivost je najznamenitiji pedagoški momenat kod obuke, jer se iz nje rađa mar.

Upravljanje je neposredno djelovanje uzgajatelja na volju uzgajanikovu. Njim treba da se uzgajanik oplemeni i privede kreposti ili ćudorednoj značajnosti. To se uzgojno djelovanje ne može u cijelom svom opsegu pravo ni uspješno upotrebiti odmah na početku uzgoja. Glavna su mu sredstva: primjer, uputa, štivo, drugovanje itd.

§. 36. Fridrik Fröbel.

I. Život i rad. Fridrik Fröbel (g. 1782.—1852.) znamenit je s toga, što je zasnovao zabavišta, naime zavode za obrazivanje djece od 3—6. godine. Prvo zabavište otvorio je (god. 1840.) u Blankenburgu. Najznamenitije mu je pedagogijsko djelo »Čovječji uzgoj«. Njegove misli o uzgoju djeteta u prvo doba veoma su zanimljive, a jerbo se na njima i osniva ustrojstvo zabavišta, to ćemo ih u kratko navesti.

II. Uzgojna načela. Fröbelova načela o uzgoju mogu se na kratko svesti u ovo:

1. U svakom je djetetu klica za sve, što je dobro, lijepo i istinito. Tu klicu treba samo pomnjivo njegovati, pa će se razviti i donijeti obilno ploda.

2. Razvitak čovjeka vrši se po zakonima, koji su svojstveni njegovoj prirodi.

3. Težnja za radom prirodno je sredstvo za razvitak kako duševnih, tako i tjelesnih sposobnosti čovjekovih. Zdravo dijete želi da radi. To je zahtjev njegove naravi. Sve, što je oko njega, mora pomagati toj njegovoj prirodnoj težnji. Razvitak tjelesnih i duševnih sposobnosti mora ići uporedo.

Težnju za radom očituje dijete tim, što nastoji:

a) Da spozna stvari. Zbog toga treba mu predočivati različne stvari stanovitim redom. Najprije neka mu se dade lopta, zatim kugla, kocka itd.

b) Da mijenja stvari i gradi. Čim se dijete počne samostalno da kreće, hoće da vlada nad materijom, da je razlaže i slaže. Od toga trenutka treba u njemu vidjeti tvoračko biće i razvijati u njemu tvorački rad. Za građenje mogu poslužiti kocke, stupići, šipčice, daščice, kolutići itd.

c) Da se kreće. Toj potrebi zadovoljavaju donekle djeca i građenjem, ali su potrebne i pokretne igre. Cio duševni život djece očituje se u igrama. Igre su u njihovu razvoju mnogo znamenitije od samoga učenja; one upravo i jesu najbolje, najpravilnije i najprirodnije učenje; jer potpuno zanimaju djecu, daju im novo znanje, potiču ih na mišljenje i sile na to, da u njima neprestano sama rade i stvaraju. Prema tomu razvija se u igri u isti mah um, srce

i volja, t. j. cijela duša, — a s njom uporedo i tijelo, dakle cio čovjek,

Upoznavanje sa stvarima, građenje i igre (kretanje) ne smije se vršiti odvojeno jedno od drugoga, no moraju sačinjavati jedan zajednički, nerazdvojni rad. Jedan isti rad služi djeci za igru, upoznaje ih sa stvarima i uči ih građenju.

5. Osim težnje za radom opaža se kod djece i težnja da njeguju životinje i biljke. Toj potrebi treba zadovoljiti i podati im prilike, da goje u bašči povrće i cvijeće, pa ako je moguće da paze koju životinju.

6. I težnja za društvom vrlo je jaka i živa kod djece; ona vole da se zabavljaju i igraju s drugima, naročito sa svojim vršnjacima. Zato treba da se uzgajaju zajednički, u »zabavištima«. Tako će se u njima razviti i moralna čuvstva kao i dobro vladanje.

7. Uz igru ljube djeca i pjesmu i priču. Zato treba da to dvoje bude bitnim dijelom u uzgoju male djece i glavnim zabavnim sredstvom u zabavištu.

§. 37. Školstvo u našoj domovini (g. 1738 – 1888.).

U našoj se domovini školstvo znatnije razvijati počelo istom za kraljice Marije Terezije. Zagrebačka akademija cvjetala je doduše već i prije. Rektor Galjuff osnovao je (god. 1738.) tiskaru i knjižaru, te je priredio shodne školske knjige, koje je dotle valjalo dobavljati iz tuđih zemalja. No pošto je red Isusovaca (g. 1773.) dokinut, odredila je kraljica, da se od znatnoga njihova imutka i u Hrvatskoj i Slavoniji osnuju školske zaklade, koje još i danas postoje.

Latinske škole postojale su dotle u Zagrebu, Osijeku, Rijeci, Požezi i Varaždinu. No za vlade Marije Terezije uvedene su i u Petrovaradinu, Bjelovaru i Karlovcu. Po osnovi (od godine 1775.) bijaše u njima glavna nauka latinski jezik, a učilo se i nešto matematike i povjesti. Stvarnim naukama ne bijaše ni traga. U Karlovcu se učilo njemački.

Uz više škole bijaše gdješto i nižih ili pučkih škola, no te su u početku bile veoma zanemarene. Same županije kažu (godine

1668.) u svojim izvještajima, da je žalosno, pače nikakvo stanje škola. Kraljica je opominjala vlastelu i biskupe (god. 1770.), neka osnuju pučke škole; jer da će i njima biti bolje, ako bude narod prosvjetljeniji. No sve to bijaše uzalud. Hrvatski su se velmože i dostojanstvenici slabo otimali za to, da se proslave osnivanjem pučkih škola. Najviše je u tom stekao zasluga veliki župan zagrebački i savjetnik banskoga vijeća Nikola Škrlec.

Da se mognu što uspješnije osnivati pučke škole, bude sva zemlja razdijeljena (god. 1785.) u kotare pod nadzorom banskoga vijeća. Uređene su pak naredbom kraljičinom (»ratio educationis«), a ne, kako bi dolikovalo ustavnoj zemlji, zakonom stvorenim na saboru hrvatskom, koji nije u tom pogledu ništa činio, jer je naše plemstvo bilo slab prijatelj pučkomu školstvu. Po naročitoj volji kraljičinoj bude ustrojena glavna škola u Bakru i na Rijeci, a normalna (god. 1875.) u Zagrebu, gdje su se obrazivali i učitelji za pučke škole. Ta je škola imala uz ravnatelja i tri stručna učitelja: jednoga za literarne predmete, jednoga za glazbu i jednoga za risanje, a uz to dva učitelja i dvije učiteljice za početne nauke. Ravnatelju je valjalo učiteljskim pripravnicima predavati didaktiku i metodiku. Plaće su dobivali iz školske zaklade.

Hrvatima, kao ni Ugrima ne bijahu s voljom školske reforme kraljice Marije Terezije, a još manje kralja Josipa II., i to ponajviše s toga, što su ih izvodili neustavnim putem, i što se njima namjeravalo širiti germanštinu i slobodnjačke nazore. S toga su odašiljući poslanike na krunidbeni sabor (god. 1790.) ovima živo naložili, neka zahtijevaju, da se nastavni sustav vrati na stare stege. U isto vrijeme upravili su i učitelji zagrebačke akademije molbu na hrvatski sabor, neka bi se zauzeo, da se zagrebačkoj akademiji ne možda istom dopusti, nego u život privede povlast sveučilišna, koju su joj podijelili nekadašnji slavni ugarski kraljevi osobitom poveljom. Uz to dodavahu više razloga, da dokažu potrebu te povlasti, a i to, da će služiti za Bosnu i Srbiju, koje se namjeravaju osloboditi tuđinskoga jarma. Sabor zaključi, da poslanici potaknu tu stvar na ugarsko-hrvatskom saboru. No nije se ništa isposlovalo. Doskora (g. 1792.) bude na akademiji osnovana i stolica madžarskoga jezika, a već iduće godine uvedoše taj jezik i u latinske škole.

S osobitom brigom širila je kraljica Marija Terezija pučke škole u hrvatskoj krajini. Po njezinoj odredbi (g. 1764.) valjalo je u svjema štopskim mjestima i batalijunskim kotarima, od kojih su u svakoj regimenti bila po dva, ustrojiti najmanje jednu njemačku školu na trošak države i uz pripomoć krajiškoga pučanstva Takve su škole podignute i u nekim slobodnim vojnim općinama. — I Felbigerov »školski red« začeli su izvoditi u krajini (god. 1774.), a da se to što uspješnije mogne učiniti, zapovjedila je kraljica, da svaka krajiška regimenta pošalje po jednoga učitelja u Beč, da se tamo pouči u novoj metodi, i da poslije u njoj druge krajiške učitelje upućuje. Dotle su pak na mnogim školama namjestili tuđince, koji materinskoga jezika djece nijesu ni razumjeli. — U štopskim mjestima i u nekim većim slobodnim vojnim općinama postojale su glavne, a u ostalim mjestima trivijalne škole.

Kralj Josip II. odredio je (g. 1780.), da njemačku školu valja ustrojiti u svakoj satniji, i da mjesni župnici moraju vjeronauk predavati besplatno. No doskora su opazili, da njemačkih škola ima odveć, i da se ne mogu uzdržavati na državne troškove. S toga je odredio kralj Franjo II. (g. 1799.), da se umanje tako, da svake dvije satnije, koje su za onda sačinjavale jednu diviziju, dobiju po jednu takovu školu. Prema tomu su ih nazvali i divizijonalnim školama.

Osim državnih njemačkih škola bilo je i općinskih; ali su slabo napredovale, i to ponajviše radi nesposobnosti učitelja, koji su kao isluženi podčasnici, umjeli kadšto čitati, pisati i računati, ali nijesu ništa učili ni čuli o zadaći škole ili o svrsi uzgoja i obuke. Uz to su ih i veoma slabo plaćali. — Neke su općine više silom, nego milom uvodile u svoje škole i njemački jezik; jer im se utuvilo, da je u vojništvu od prijeke potrebe i da može njihovim sinovima osigurati ljepšu budućnost.

Cjelokupna uprava krajiških škola bijaše usredotočena u školskom dvorskom povjerenstvu u Beču, komu je bio članom i krajiški izvjestitelj kod dvorskoga ratnog vijeća. Osim toga postojala su i u središtu svake brigade i svake regimente školska povjerenstva.

Mjesni nadzor nad školama pripadao je obično upravnomu časniku kod satnije, a daljni su nadzor vršili školski ravnatelji (namješteni obično u središtu brigadskoga zapovjedništva). Izvještaji o

stanju i napretku škola slali su se dvorskomu vojnom vijeću, a ono ih je predlagalo školskomu dvorskom povjerenstvu.

Reakcija, koja je početkom ovoga stoljeća zavladala bila u cijeloj monarkiji, nije nigdje tako nepovoljno djelovala, kao u našoj domovini, koja se još nije bila ni probudila iz duševnoga mrtvila. Pučke škole bijahu veoma rijetke. Jedva se koja naći mogla po gradovima i trgovištima. Ako je u kojem selu i bila škola, nije se u njoj učilo ništa, osim nešto čitati i pisati, jer su orguljaši, koji su uzgredno obavljali i učiteljsku službu, bili ljudi bez ikakva znanja. Ponajviše su se tomu zvanju posvećivali propali zanatlije (brijači, krojači, čizmari itd.) ili isluženi podčasnici. Vlada se malo brinula za škole, te je napuštala i ono, što je osnovala bila blage uspomene kraljica Marija Terezija i njezin sin Josip II. Tako je n. p. (god. 1822.) grad Zagreb morao preuzeti plaćanje učiteljâ na normalnoj školi. Samo ravnatelj, koji je ujedno bio i učiteljem učiteljske škole, pa učitelj glazbe dobivahu i nadalje plaću iz naukovne zaklade

Čim se naš narod začeo buditi iz duševnoga mrtvila, spoznao je, da mu nema spasa bez pučke prosvjete. Pojedini rodoljubi stali su s toga osnivati škole i po selima. Mnogi su u njima s nedostatka valjanih učitelja i sami obučavali mladež. U tom su se odlikovali osobito neki mlađi i gorljiviji svećenici (Havliček u Brckovljanima i Gajdek u Selima). Uređeno je bilo školstvo donekle zajedničkim zakonom: »Sistema scholarum elementarium«. Začelo se bilo snovati i o tom (god. 1848.), kako da se naše školstvo posebnim zakonom uredi, no burni događaji onoga doba spriječili su sve lijepe namjere i osnove, a pučka škola, ako i nije ostala, kakva je bila, morala se ravnati po tuđem kalupu.

Iza dovršena rata s Ugarskom začelo je naime bečko ministarstvo uređivati i preustrajati naše škole po naredbama, koje su bile izdane za austrijske krunovine. Prema tomu raširena je zagrebačka učiteljska škola najprije na godišnji, a zatim na dvogodišnji tečaj. U Zagrebu (god. 1855.), Varaždinu i u Rijeci podignute su male nesamosvojne realke. Osobito se u to doba pazilo na konfesijski značaj škola, te je u ruku crkvenih oblasti bio najveći dio školske uprave. Kod namjesništva u Zagrebu imenovan je zemaljski školski savjetnik, koji je kao izvjestitelj u školskim poslovima imao dosta velik djelokrug. Za kratko vrijeme podignute su školske

knjižnice, uvedene kotarske učiteljske skupštine, produžni obučni tečaji za učitelje, uređene su učiteljske plaće, način uškolovanja itd. Jednom riječju domovina naša nije u revnosti oko unapređivanja školstva ni najmaaje zaostala za ostalim zemljama monarkije.

Premda je absolutistička uprava (god. 1850.—1860.) mnogo učinila za razvitak našega školstva, to ipak njezino djelovanje nije bilo posve uharno za našu domovinu, jer je nastojala, da školom germanizuje naš narod, pa s toga je već i u seoske pučke škole uvodila njemački jezik. U djeci valjalo je pobuditi njemačko-austrijski duh, a hrvatstvo se svjema mogućim načinima potiskivalo. Kad je s toga (god. 1860.) proglašen ustav i svjema narodima monarkije pružena prilika, da se mogu slobodno razvijati, stadoše i Hrvati nastojati o tom, da školstvo urede prema svojim potrebama. Prvi sabor (g. 1861.), koji se iza toga sastao, raspravljao je i zakonsku osnovu za pučke škole. No ta osnova nije zadobila previšnje sankcije, i tako nije nigda postala zakonom, te se hrvatsko školstvo i nadalje upravljalo prema raznovrsnim naredbama apsolutističkoga doba.

Iza sklopljene nagode s Ugarskom stalo se opet (god. 1869.) ozbiljnije snovati o preustrojstvu pučke škole, pa je (god. 1873.) za vlade bana Ivana Mažuranića došlo i pitanje o preustrojstvu pučkih škola konačno ipak na dnevni red. Zakonsku osnovu, o kojoj je najprije viječalo enketno povjerenstvo pod predsjedanjem samoga bana, i kojoj je Njegovo Veličanstvo uz osobito priznanje podijelilo prethodnu sankciju, primio je sabor (god. 1874.) gotovo jednodušno, i ona je 14. listopada 1874. postala zakonom.

Glavna načela školskoga zakona od god. 1874. bijahu: Svukoliku upravu školsku vrši kr. zemaljska vlada s pomoću stručnih organa. Uz nju je zemaljski školski odbor kao savjetujući organ. Obuku u nauci vjere rukovode i nadziru crkvene oblasti. One imadu pravo obavješćivati se o religijskom i ćudorednom stanju škole i prema opaženim nedostacima tražiti lijeka kod zemaljske vlade. Škole, koje podiže i uzdržava zemlja ili političke općine, jesu javne, te ih mogu polaziti pripadnici sviju vjeroispovijesti. Bogoštovne općine mogu o svom trvšku podizati konfesijske pučke škole. U javnoj školi mora učitelj biti one vjere, kojoj pripada većina učenika. Obuka je besplatna, te se ne plaća ni primarina ni školarina.

Obvezanost na polazak svakidašnje škole traje pet godina. Opetovna obuka traje dvije godine. Učiteljske škole podiže i uzdržava zemlja, a imadu tri godišnja tečaja. Za daljno obrazivanje učitelja određuju se školske knjižnice, za koje svaka školska općina treba da doprinese deset for. na godinu, nadalje školski časopisi, učiteljski sastanci i izvanredni produžni učevni tečaji. Učitelji su javni činovnici, pa im nakon trideset godina pripada potpuna mirovina. U svakoj školskoj općini treba da bude općinski školski odbor. Jedan od njegovih članova jest mjesni školski nadzornik. Za županijsku upravu imenuje zemaljska vlada županijske školske nadzornike, kojima valja nadzirati sve javne i privatne pučke škole, savjetovati i upućivati učitelje, brinuti se za znanstveno i moralno stanje pučkih škola itd. Uz to postoje i podžupanijski školski odbori, koji su druga molba u disciplinarnim poslovima, te im se valja brinuti osobito za ekonomičko stanje škola u njihovu području.

I u hrvatskoj krajini začelo je bilo školstvo početkom ovoga stoljeća nazadovati. Carskom naredbom (god. 1810.) preporučivalo se naime, da se općinske škole dokidaju, po svoj prilici radi toga, jer se u njima učilo sve materinskim jezikom. Da se pak uzgoje što bolji vojnici, određeno je (god. 1828.) da se školska mladež vojnički vježba, te je svaka državna škola dobila dovoljno drvenih pušaka. U isto je vrijeme određeno, da se u općinske škole primaju i ženska djeca. — Budući da je obrazivanje učitelja u tromjesečnim pedagoškim tečajima, koji su postojali uz školska ravnateljstva, bilo veoma manjkavo, to je određeno (god. 1841.), da se spoje s normalnim školama u Rakovcu i Mitrovici, pa raširе na šest mjeseci, a za tim i na jednu godinu. Poslije su dokinute normalne škole, pa su uvedene nesamosvojne male realke, i to (god. 1851.) u Mitrovici i Rakovcu, (god. 1858.) u Zemunu i Bjelovaru, pa (god. 1860.) u Gospiću i Petrinji. Uz nekoje od tih realki otvoreni su dvogodišnji pedagoški tečaji. Učiteljski su kandidati morali učiti kao i drugi učenici sve realne nauke, a uz to su im u posebnim satima tumačili nauku o uzgoju i metodiku.

Nadzor nad školama obavljali su, kao što spomenusmo, školski ravnatelji. No u novije vrijeme (god. 1868.) dokinuta je ta inštitucija, pa su nadzor škola povjerili bili nadučiteljima, koji su službovali kod glavnih škola u štopskim mjestima. Za sve škole u

krajini bio je kod glavnoga zapovjedništva u Zagrebu namješten školski savjetnik. U krajiškim se školama od vajkada njegovala njemština, a hrvatski se jezik posve zanemario, no godine 1868. izdana je naredba, da hrvatski jezik valja u školama držati ravnopravnim njemačkomu.

Budući da krajina nije bila ustavno uređena, to su se njezine škole uređivale naredbama ratnoga ministarstva. Godine 1861. dobi krajina nove zakonske propise za pučke škole. Po tim je propisima vrhovna uprava škola bila u ruku vojnoga zapovjedništva kao krajiške zemaljske oblasti. Savjetujući organ zemaljske uprave bilo je zemaljsko školsko vijeće. Kod okružnih oblasti postojala su okružna školska vijeća i okružni školski nadzornici, a u pojedinim političkim općinama općinska školska vijeća s mjesnim školskim nadzornicima. Pučke škole, koje je uzdržavala zemlja ili općine, bile su javne, pa ih je mogla polaziti mladež sviju vjeroispovijesti. Nastavne osnove, kao što i sve, što pripada na unutrašnji red škole, određivalo je glavno vojno zapovjedništvo. Nauk vjere obavljale su crkvene oblasti, te s ga one u prvom redu i nadzirale. Školska dužnost trajala je po selima sedam, a po gradovima osam godina. Uzdržavanje škola bio je zajednički posao svakoga školskog kotara. Trošak za škole pokrivao se desetpostotnim prirezom na izravni porez. Manjak namirivala je zemlja. Za obrazivanje učitelja osnovana je bila učiteljska škola u Petrinji s tri godišnja tečaja. Daljno usavršivanje učitelja pospješivalo se školskim časopisima, knjižnicama, učiteljskim skupštinama i obrazovnim tečajima. Učitelji su bili javni činovnici, te su imali nakon četrdesetogodišnjega službovanja pravo na mirovinu. — Spomenuti školski propisi preinačeni su ponešto naredbom (god. 1879.) o pravnim odnošajima učitelja i naredbom (god. 1880.) o povišenju učiteljskih plaća.

Napokon se ispuni davna želja hrvatskoga naroda, te bi (g. 1881.) krajina sjedinjena s materom zemljom. Sada se već stalo raspravljati o tom, da se za cijelu domovinu (provincijal i krajinu) stvori jedan zakon, i to bi izvedeno zakonom od 31. listopada g. 1888. Načela zakona od 14. listopada 1874. nijesu novim zakom u bitnosti promijenjena; ali ipak sadržaje on neke zamašnije promjene, koje ćemo ovdje u kratko da spomenemo.

Najznatnije ustanove školskoga zakona od 31. listopada g. 1888. jesu: Javni ispiti u pučkim školama drže se samo svršetkom školske godine. Za petu školsku godinu može se prema prilikama ustrojiti poseban peti razred. Opetovna obuka traje dvije do tri godine. Konfesijskim, naročito srpskim autonomnim školama, daju se veće povlasti, nego zakonom od 14. listopada g. 1874. Svi učitelji imadu jednu temeljnu plaću od 400 for. i stan u naravi ili stanarinu od godišnjih 100 for. s petogodišnjim doplacima od 50 for., dok su prije toga i u provincijalu i u krajini podijeljeni bili u više plaćevnih razreda. Pravo na potpunu mirovinu stječu učitelji po novom zakonu tek nakon četrdesetogodišnjega službovanja, dok su po starom zakonu to pravo imali već nakon trideset godina službe.

Najblagotvornija promjena izvedena je novim školskim zakonom u načinu, kako da se obrazuju učitelji. Učiteljske škole raširene su na četiri godine. Kandidati ne prave nakon svršenih nauka učiteljski ispit kao prije, nego ispit zrelosti, a tek nakon dvogodišnjega povoljnog službovanja dopušta im se, da polažu učiteljski ispit pred posebnim ispitnim povjerenstvom. Učitelji učiteljskih škola izpoređeni su u svem učiteljima srednjih škola.

§. 38. Naši najznamenitiji pedagozi.

(Hrvati, Srbi i Slovenci).

a) Dositej Obradović.

Dositej Obradović (god. 1739.—1811.) rodio se u Čakovu u Banatu. Stupio je bio u manastir Opovo, da bude kaluđerom, ali žudnja za znanjem odvede ga u bijeli svijet. Proputovao je mnoge krajeve (sve južnoslavenske zemlje, Tursku, Grčku, Malu Aziju, Rumunjsku, Italiju, Njemačku, Poljsku, Francusku i Englesku). Neko je vrijeme bio učiteljem u Dalmaciji. Na posljetku je prešao u Srbiju, bio uzgajateljem Karađorđevu sinu i najposlije postao član državnoga savjeta i ministar prosvjete.

Za svoga bavljenja u Srbiji Dositej je (god. 1808.) otvorio veliku školu u Biogradu. Najviše je ipak svomu narodu dobra učinio mnogobrojnim svojim djelima. Njima je postao pravi učitelj svomu narodu. On se prvi uzdigao nad različne predrasude svojih

učenih sunarodnika, te je počeo pisati živim jezikom svoga naroda. S toga je narod i prigrlio njegove knjige, kao ničije druge.

Tako je Dositej ne samo prokrčio put, kojim je poslije stupao Vuk, nego je omilio narodu knjigu i školu. O samom uzgoju nije napose pisao; ali u njegovim spisima ima i o tom krasnih misli, koje odaju ne samo vrlo iskusna, nego i učena čovjeka. Mi smo te misli sabrali i sustavno poređali, te ih evo priopćujemo.

O potrebi uzgoja dužni smo neprestano misliti. Nesretan dar dali bi roditelji djeci, kad bi im dali samo život, a ne bi se pobrinuli i za uzgoj. Cijeli narodi stradaju bijedno poradi zla uzgoja. Uzgoj mladosti stvar je dakle najnužnija i najkorisnija, jer o uzgoju ovisi sva naša dobrota ili zloća, a po tom i sreća ili nesreća.

Uzgoj treba da se počne u mladosti. Vrijeme mladosti blaženo je doba života, u koje se sije i sadi. Mi već stariji sami sebe ne možemo tako lako poboljšati, kao svoju djecu. Mladež se dade lako savinuti. Njezina je duša čista, te pripravno prima ljubav, ali i mržnju spram kreposti i istine. Zato od djece valja počinjati dobrotu. Kod njih se to može učiniti bez svakoga čudotvorstva, pravim prirodnim načinom.

Uzgajati valja sve članove naroda. Blag i dobar uzgoj može se dati cijelim narodima, t. j. svakomu po njegovim prilikama i nastojanju, a ne sastoji se u tom, da tko ima dosta novaca i da može steći visoke nauke. Cijeli narod jednoga roda i jezika nalik je na jedno tijelo. Ako u njemu nema nauke, onda je tijelo bez vida, rađa se, živi i umire u slijeposti uma, kakogod mu djedovi i pradjedovi. Ali tko će narodu dati dobar uzgoj? Nitko, nego narodni upravitelji i poglavari. A kad će oni to dati? Onda, kad sami budu učeni, razumni, domovini pravi prijatelji, i ne samo riječju, nego i djelom dobročinitelji i vjerni služitelji.

Svrha je uzgoju u čežnji za savršenstvom. Savršenstvo je ono, za što valja da se najvećma staramo. Tim se upravo i razlikujemo od drugih živih stvorova, i tim ih natkriljujemo. Da se to savršenstvo postigne, valja se brinuti i za zdravlje tijela, jer na zdravoj je mladosti osnovana i zdrava starost, no još više valja nastojati oko duševnoga razvitka, naročito oko razvitka uma i volje. Što čovjeka privodi k savršenstvu, to je znanje i krepost. Znati, što je dobro i pravedno, pa to i činiti, to je najviše savršenstvo. Istinita i prava sreća rađa se i proishodi iz prosvijetljenja uma i kreposti.

Načelnu skrb valja posvetiti ćudorednomu uzgoju mladeži. Tražiti nauku samo za to, da se izoštri um i umnoži znanje, a ne ispravi ćud i ne poboljša srce i duša, to je pozlaćivati sud pun smrada. Najveća mudrost bez poštenja i kreposti nije drugo, nego najveća i skrajnja sljepoća i ludost. Često može onaj, koji malo zna s dobrim srcem, bolji biti, nego onaj, koji mnogo zna bez dobra srca. Koja korist biti učenu i vrijednu, a imati srce pokvareno, lukavo, preko mjere interesovano i zlobno. Pakosna i zla srca čovjek, koliko je vredniji i učeniji, toliko bi više zla učinio, da mu građanski zakoni ne smetaju i ruke ne vežu. Ako je čovjek učen, a zao, nenaravan, pakostan, lukav i zloban, onda se upravo krsti od njega i viči: Gospodi pomiluj!

Ne valja podnipošto zanemariti ni umni razvitak. Kad je s kreposnim životom spojena nauka, onda se čovjek može nazvati koliko je moguće savršenim. Bez nauke ne bi čovjek mogao spoznati svoje svrhe, za koju ga je nebeska mudrost na ovaj svijet proizvela. Tkogod veli, da je Isus za njega svoju krv prolio, a boji se istine, te je progoni, licemjerac je i laža, trbuh i slasti svoje pravdi i kreposti pretpostavlja, te u glupom praznovjerju, u ludom tvrdoglavstvu i samovoljnom neznanju leži i ostaje. Naukom su se svi prosvijetljeni narodi oslobodili od krajnjega barbarstva i nečovječnosti. Niti je ijedan narod bio, niti će biti bez nauke slavan i krepostan. Samo zvjersko srce i marvinska narav može na nauku i prosvjetu razuma mrziti i koješta nesmišljeno i ludo proti najljepšemu božjem daru medvjedskom pameću i jezikom mumljati.

Naukom valja pobuditi neposredni interes ili zanimanje, t. j. za njom valja čeznuti radi nje same. Oni koji traže nauku, da njom dođu do nekakva gospodstva, a ne da budu razumni, prosvijetljeni, bolji i savršeniji, misle krivo, mračno i zlo, kako o nauci, tako i o svojoj duši, i podobni su orlu u basni, koji se visoko penje samo, da gdjegod ugleda zečića ili kornjaču. — Sva slava nauka sastoji se u prosvjetljenju uma i razumnom upravljanju srca. Razuman čovjek nigda isprazno ili tašto ne poka-

zuje svoga znanja. Oholiti se naukom, to znači u domu mudrosti budalom biti. Prava je nauka uvijek spojena s umjerenošću i smjernošću. Razumnik se uvijek uči, i vazda zna, da još malo zna, i za to mu i ne pada na um, da o svom znanju visoko umstvuje.

Ćudoredni uzgoj treba da se osniva na religijskom. Po tom čim počne dijete razumijevati, valja mu dati laku i prostu nauku o Bogu, koji budući blag i pravedan, iziskuje od čovjeka, da je i on takav, a želi, da bude u životu sretan i čestit. Kazivati valja djetetu, da je Bog po svojoj naravi pravedan i dobar, i zato mrzi na svaku nepravdu i zloću; da je premudar i toga radi da se odvraća od svačega, što je ludo i nerazumno; da o svačem premilostivo promišlja i providа, i u tom daje čovjeku primjer, da bude trudoljubiv, dobar, poduzetan, i da se brine za sebe, ako želi, da mu je dobro u životu.

Kod ćudorednoga uzgoja djeluje najviše primjer. Čovjek od naravi rado podražava tuđe čine; malo mari za ono, što mu se kaže, a rado stupa onim putem, kojim vidi, da idu mnogi. Što dijete čuje, to i prima; što vidi, da se pred njim svaki dan čini, na to se mora naviknuti. — I najgore od naravi dijete može se shodnim postupkom popraviti, a najbolje neshodnim pokvariti. Neki se rado ljute, svađaju, prepiru itd., a neki su naproti od naravi skloni na krotkost, mirnoću, ljubav, prijateljstvo, umjerenost i svaku krepost. One prve sklonosti, ako se razumnim uzgojem na dobro okrenu, nastave i upute, rađaju i proizvode viteške kreposti, a one druge, koje su same u sebi lijepe, prijatne i dostojne ljubavi, ako se ostave bez uzgoja, ne rađaju ništa drugo, nego nevaljalštinu, u svačem nemarnost i nebrigu, malodušnost, strastvenost, ropsku u svačem pohlepnost, prostačko i sasvim nerazumno lakovjerje itd.

Djecu valja privikavati na poslušnost. Iz poslušnosti i pokornosti rađa se trudoljubivost i ispunjenje svake dužnosti, a odatle proizlazi i izvire kao iz živoga izvora sve, što je pošteno, razumno, pravedno, Bogu i ljudima ugodno. Samovolja prva je dječja strast. Čim im se ne dopusti ono, što bi rado, plaču i kriče, a kad odrastu i ojačaju, zahtijevaju silom ono, što im se hoće.

Roditelji su prvi upravitelji, voditelji i učitelji djece. Oni su im najljubazniji prijatelji, najsrdačniji dobroželjitelji, najveći dobročinitelji i vladatelji. — Iz ljubopitljivosti rađa se znanje, a kako je ono prirođeno čovjeku, vidi se već kod male djece, koja svuda trče, hoće sve da vide i da znadu. Razumni ljudi pobuđuju tu težnju, pa se s malenom djecom vazda razgovaraju i pitaju ih za sve, što su vidjela, čula, govorila, naučila činila itd. — Malu djecu valja čuvati od svake laži i u šali i bez šale, te od svakoga govora sa zlom i lukavom namjerom, a ipak često i najbolji roditelji iz pukoga običaja djecu svoju lažju napajaju i truju.

Za odrasliju djecu najbolja su uzgajališta opća učilišta, gdje je natjecanje s drugima veoma korisno, samo ako je Bog darovao dobra, savjesna i pomnjiva učitelja. Do desete godine mogu se djeca obučavati i kod roditelja. U nauci pak valja da učenici izabiru ono, čemu ih narav zove i poteže. Rijetki su, koji mogu u mnogom da budu sposobni. — Odveć duge lekcije i čitanje preko mjere utruđuje moždane.

Gradivo i oblik obuke treba izmjenjivati. Od starih pisaca valja prelaziti k novima, duboku materiju treba izmijeniti plitkom, ozbiljnu šaljivom i veselom, mjesto knjige uzeti pero itd. Kratka povjesna priča lako se upamti. Ona može vrlinu, koja je u njoj, s većom snagom ukorijeniti u mlado srce, nego dugački, ma i lijepo o tom napisani govor, pri kom valja dugo i duboko misliti. Za učenje preporučuje se: aritmetika, matematika, geografija, metafizika, retorika i naravna filozofija.

b) Teodor Janković.

Teodor Janković (g. 1741.—1814.) rodio se u Kamenici kod Petrovaradina. Gimnaziju je izučio u Karlovcima, te je o trošku vladike Jovanovića Vidaka pošao u Beč, i tamo slušao filozofiju i prava, a zatim novu metodu obučavanja kod Felbigera. Vrativši se iz Beča bijaše neko vrijeme tajnikom vladici Jovanoviću, a zatim vrhovnim upraviteljem narodnih srpskih škola u Temišvaru. On je mnogo i revno nastojao oko napretka pučkih škola u Bačkoj i Banatu. Prije svega pobrinuo se, da dobiju svega, što im za uspješno obučavanje treba, a za tim je nastojao, da učitelje upozna s novom metodom, i da ih u njoj što bolje uputi. S toga je (god. 1776.) učiteljima i učiteljskim kandidatima u nekoliko praktičnih preda-

vanja razvio načela te metode, i pokazao, kako valja po njoj obučavati, a uz to je napisao i posebnu uputu za učitelje s natpisom: »Ručna knjiga potrebna magistrima iliričeskih neunitskih škola«.

Kad su (g. 1782.) navalili na ćirilovicu, on ju je srčano branio, no slabo je uspio. To ga je vrlo žalostilo. S toga je on dragovoljno prihvatio poziv ruske vlade, pa je uz dobre uvjete prešao u Rusku, gdje je veoma blagotvorno djelovao uređujući pučke škole po Felbigerovu sustavu. Za opću »školsku osnovu« sastavio je prvi »naučni dio«, pa je priređivao i potrebne školske knjige i učila. Na njegov je prijedlog (g. 1783.) o državnom trošku otvorena prva normalna škola u Petrogradu, na kojoj su se pripravljali i učitelji za pučke škole. Carica Katarina II. bijaše mu veoma sklona, te ga je imenovala članom »školskoga povjerenstva«, i podijelila mu rusko plemićstvo. I carica Marija Terezija učinila ga je plemićem s pridjevkom »Mirijevski«. — Janković je izradio i rječnik Palasov (Сравнит. Словар), te je bio članom i ruske akademije znanosti. Kad se (god. 1802.) »školsko povjerenstvo« pretvorilo u ministarstvo narodne prosvjete, bijaše Janković i u njemu odlična i djelotvorna ličnost.

c) Antun Slomšek.

Antun Slomšek (g. 1800. – 1862.) rodio se u župi Ponkvi mariborske (lavantinske) biskupije, a općine Slom, otkud mu i ime »Slomšek«. Roditelji su mu bili seljaci. Neko vrijeme učio je i u Senju, odakle je otišao u cjelovačko sjemenište. Opaziv tu da za slovenski jezik nitko i ne pita, ponudi se, da će teologe badava poučavati u slovenštini. I to mu bude dopušteno, te je postigao vanredan uspjeh, a slušatelji ne mogahu se dosta nadiviti njegovu lijepu, okretnu i razumljivu tumačenju. God. 1824. primio je Antun Slomšek svećeničke redove, te je postao duhovnim pomoćnikom kod sv. Lovre u Bizelju. God. 1829. postade spiritualom u cjelovačkom sjemeništu. U tom zvanju napisao je dva djela: »Kršćansko djevičanstvo« i »Sretan put života za mladiće«. Kao spiritual nastojao je osobito, da ucijepi budućim svećenicima u srce ljubav spram učiteljskoga zvanja. Rekao je: »Svaki slovenski svećenik treba da bude i učitelj. U mjestima gdje nema škole, sveta je dužnost svećenikova, da podučava mladež, dok se ne otvori škola. U mjestima, gdje ne može biti škole, neka drže svećenici bar nedjeljnu školu«. Nedjeljnu školu isticao je Slomšek svakom zgodom. Školske praznike upotrebio je svake godine za to, da pohađa škole i učitelje, a to je obično činio pješice. Uz učitelje cijenio se najsretnijim.

Djelo, koje će Slomšeka ovjekovječiti, jest: »Blaže in Nežica« (Blaž i Nežica u nedjeljnjoj školi). To je djelo sastavio kao kot. školski nadzornik dijaloškim oblikom, a čitava je knjiga jedna pripovijest. Blaž i Nežica, brat i sestrica, kao uzor marljivosti i ćudoređa, pripovijedaju kod kuće roditeljima, što su čuli u školi. Knjiga je razdijeljena u pedeset i dvije lekcije. Tu imade sve, što valja seljaku znati, tako n. pr. nauka o astronomiji; iz prirodoslovlja: o grmljavini, munji, vjetru, kiši, snijegu, tuči, potresu; o praznovjerstvu i o njegovim zlim posljedicama, o domaćem lječništvu; iz pravoslovne struke: o poznavanju naredaba; o vojničkoj dužnosti; o kazni bjegunaca, o biljegovnom zakonu; iz sastavoslovlja: oporuke, zadužnice, namire, svjedodžbe, molbenice, listovi itd., nadalje nauci o uljudnom vladanju i o kućnoj čistoći, što valja kod požara činiti, o osigurateljnim društvima proti požaru itd.

Slomšek je izdavao i godišnjak »Drobtinice«, gdje u prvom tečaju veli, da ga izdaje, neka se u njemu »bratski savjetuju učitelji i svećenici«. Čisti dohodak te knjige namijenio je učiteljskoj školi u Celju. Evo samo nekoliko natpisa njegovih moralno-pedagoških spisa iz tih godišnjaka: Petnaest glavnih grijeha kod uzgoja djece. Sedam molba na svekolike oce i matere. Zla djeca, krvavi bič slabih roditelja. Sada istom znamo, što je škola. Brižljiva mati u subotu na večer. Šibom se postigne čast. Djeca na paši bez pastira. Živa škola za domovinu. U školi se uči, kako postanemo stari. Znatan račun, na koji rijetko tko misli. Svakidašnji račun. Rakija i duhan. Otvoreno pismo općinskomu poglavarstvu. Poštuj oca i mater. Šiba je za djecu plemenita mast. Školsko gradivo za diktovanje i pretpise. Zlatna kapljica za tvrdu glavu. Mlad prosjak, star tat. Gradivo za učenike; mala vrećica puna školskih stvari za odraslu mladež. Ječmova kaša i objesna družina. Deset dobrih savjeta kao

školsko gradivo. Najbolji račun. Sv. krst u školi. Kratak naputak za veliku i malu čitanku. Najbolje vrno za djecu itd.

Osim toga imade iz pera Slomšekova sijaset basana, pripoviječica za mladež u poeziji i prozi. Izdao je također nekoliko pjesmarica i čitanku za opetovnice s natpisom: »Ponovilo«, koju je tadašnje ministarstvo preporučilo ne samo opetovnicama nego i puku.

Društvo za izdavanje pučkih spisa u Cjelovcu pod imenom «Društvo sv. Mohora«, slično našemu sv. jeronimskomu društvu, pomogao je Slomšek oživotvoriti, te mu je bio sve do smrti vjernim pomoćnikom tako u materijalnom, kako i u duševnom pogledu.

Radi tolikih zasluga i revnosti postade Slomšek biskupom lavantinskim u Mariboru, no ni kao biskup nije popustio u svom književno-školskom radu. Učitelji dolazeći u Maribor bili su vazda njegovi gosti, te se je mnogi vratio od njega s punom torbom knjiga za ubogu školsku mladež.

d) Imbro Antolić.

Imbro Antolić (god. 1801. —1853.) rodio se u Nevincu kod Bjelovara. Učiteljovao je u Bjelovaru, Otočcu i Rakovcu kod Karlovca. Svršivši zatim pedagoški tečaj kod sv. Ane u Beču postade učiteljem u rakovačkoj realci, a poslije i ravnateljem škola.

Antolić je mnogo radio na polju školske književnosti. Izdao je ove spise: »Mali njemačko-hrvatski rječnik«; »Slovnicu njemačkoga jezika«; »Male pripovijesti»; »Mali katekizam«; »Abecedar za potrebu narodnih učionica«; »Manja knjiga čtenja«.

e) Nikola Hadžić.

Nikola Hadžić (g. 1791.—1871.) rodio se u Mitrovici. Učiteljovao je pak kao općinski pučki učitelj u Vojci, Martincima i Hrtkovcima. Revnošću i sposobnošću natkrilio je gotovo sve tadašnje učitelje n krajini, a osobito je bio vješt i okretan u usmenom računstvu, slovnici i krasnopisu. Radi toga bude na brzo imenovan državnim pučkim učiteljem u Novoj Gradiški, a zatim nadučiteljem najprije u Bijeloj Crkvi, a onda u Zemunu. Zabrinut za napredak narodnoga školstva predložio je Hadžić (g. 1828.) visokim oblastima, da uz njemačke škole podignu u krajini i narodne pučke, a naznačio je i način, kojim bi se mogle uzdržavati takove škole. Preporučio je naime, da se siju pusta općinska zemljišta, i da se dohodak od toga upotrebi za školsku zakladu. Tim da bi se pomoglo ne samo narodnoj prosvjeti, nego i narodnomu gospodarstvu. Taj je prijedlog prihvaćen, te je za šesnaest godina sijanjem općinskih zemljišta samo u brodskoj i gradiškoj regimenti narasla zaklada za narodne škole na svotu od preko 109.000 fr. Za toliku revnost bude Hadžić imenovan (g. 1833.) školskim ravnateljem za slavonsku krajinu sa sjedištem u Vinkovcima. Poslije (g. 1852.) su ga dodijelili glavnomu zapovjedništvu u Zagrebu kao izvjestitelja u školskim poslovima, te su ga i odlikovali zlatnim krstom za zasluge.

Hadžić nije mnogo pisao, niti je ono, što je napisao, velike znanstvene vrijednosti, ali je znamenito već radi toga, što pada u ono vrijeme, kad je kod nas jošte sve drijemalo, i kad se još nije ni mislilo na pedagošku književnost. Napisao je: »Uputnu knjižicu za usmeno računstvo«, Slovoznanje«, »Cvitje istine za oplemeniti razum i popraviti srce mladeži«, »Pripoviječice« itd.

f) Franjo Volarić.

Franjo Volarić (g. 1805.—1877.) rodio se u Vrbniku na otoku Krku. Bogoslovne nauke svršio je u Senju, a jer je bio premlad za ređenje, sakupio je u rodnom svom mjestu djecu oko sebe, te ih je besplatno obučavao. Čuteći u sebi volje i sposobnosti za učiteljstvo zakanio se posve odati toj struci. S toga je u Piranu uz vjeronauk besplatno učio djecu i drugim naukama. Malo za tim učiteljovao je i u Barbani. Kad je zaređen, postao je vjeroučiteljem najprije pri ženskoj školi u Trstu, a za tim pri krčkoj normalci. Tu je službovao deset godina, na što su ga imenovali kanonikom i vrhovnim nadzornikom škola u krčkoj biskupiji. Razborito i savjesno obnašao je tu čast, pa je veoma mnogo učinio za to, da su se umnožile i valjano uredile škole. Najviše se pak brinuo za zgodne školske knjige, bez kojih ne može biti nikakova napretka. Za svoje zasluge bude odlikovan viteškim redom Franje Josipa, te imenovan predstavnikom stolnoga kaptola krčkoga. Napisao je i preveo mnogo školskih knjiga. Najznamenitija mu je »Slovnica ilirskoga jezika«, koja se dugo upotrebljavala

u našim školama. Preveo je i »Dobro gojenje kršćansko« od Bernarda Galure.

g) Stjepan Novotny.

Stjepan Novotny (g. 1833.—1867.) rodio se u Rakovcu kod Karlovca. Nauke je izučio ponajviše u Zagrebu. Posvetivši se svećeničkomu staležu postade vjeroučiteljem pučkih škola u Zagrebu, pošto je neko vrijeme probavio kao kapelan na različnim mjestima. Poslije bi imenovan učiteljem vjere i pedagogije u zagrebačkoj muškoj učiteljskoj školi.

Svoje učiteljske dužnosti obavljao je Novotny s neumornom revnošću i osobitom vještinom. Bio je veoma oštar u nauci i držanju stege; ali su ga ipak njegovi učenici štovali i ljubili, jer ih je živahnim svojim, a kadšto i dosjetljivim načinom obučavanja znao zanijeti za stvar. Rado je pomagao svakomu siromahu, a osobito đaku. Škola mu je bila najmilije boravište, i ne bi je možda nigda ostavio, da ga nije prisililа bolest, da potraži drugo manje tegotno zanimanje. Postao je naime župnikom (god. 1865.) u Feričancima; ali nije tamo dugo boravio. Jedva minu godina dana, i on umrije.

Novotny je pisao mnogo pedagoških članaka i knjiga različne struke. Najznamenitije mu je pedagoško djelo: »Gojidba i udžba«, koja se više godina upotrebljavala kao naučna knjiga u učiteljskim školama. Najveću je ipak zaslugu stekao tim, što je u društvu s nekoliko zagrebačkih učitelja (Ferdom Mlinarićem, Ferdom Vuksanovićem i Vjenceslavom Mařikom) osnovao (g. 1859.) najstariji hrvatski školski časopis »Napredak«, pa mu bio više godina (do g. 1866.) urednikom.

g) Mijat Stojanović.

Mijat Stojanović (god. 1816.—1881.) rodio se u Babinojgredi. Već u petnaestoj svojoj godini postade učiteljem »općinske ili narodne škole«. Prije toga nije mnogo učio; jer se u ono doba od učitelja nije tražila velika priprava. Ali je za to s najvećom revnosti kao učitelj pregnuo, da se usavrši i opskrbi znanjem potrebnim svakomu učitelju. Prionuo je dakle uz knjigu i marljivo učio. Nije se međutim zadovoljio samo tim. Znajući da onomu, koji hoće obrazivati narod, treba narod poznavati, zađe po narodu i stade sabirati narodno blago: poslovice, pjesme, pripovijetke, običaje itd. Sabrano blago izdao je poslije u više knjiga.

Prvo mu djelo namijenjeno mladeži bijaše »Uprava za dobro i kriposno vladanje«. (g. 1844). I od to doba ne bijaše u našem narodu časopisa ni novina, kojih ne bi bio Stojanović potpomagao svojim perom. Hrvatsko ga je učiteljstvo s toga vazda u velike cijenilo i držalo jednim od svojih prvaka, a hrvatski ga je narod vrlo štovao. Dokazom je tomu i to, što je god. 1848. bio izabran zastupnikom u hrvatski sabor. Da su trud njegov i školske oblasti priznavale, vidi se po tom, što se na ljestvici školskih časti vazda uspinjao. Tako se od časti »općinskoga učitelja« popeo na čast trivijalnoga učitelja u Karlovcima, zatim je postao nadučiteljem u Zemunu i napokon okružnim školskim nadzornikom najprije u Karlovcu, zatim u Ogulinu i onda u Gospiću. Kad je pak navršivši potpuno četrdeset godina svoga teškog i uspješnog službovanja polazio u mir, odlikova ga Njegovo Veličanstvo zlatnim krstom za zasluge s krunom.

»Napretku« je Stojanović bio revan suradnik, te je napisao vrlo mnogo pedagoških rasprava i članaka. Osim toga priredio je: »Zablude uzgoja« (po Salzmannovu Krebsbüchleinu), »Milan Dragojević« (po Salzmannovu Kieferu) i »Crtice iz povjesti uzgojstva« (izišle najprije u »Napretku«, a zatim u »Predavanjima«, što ih je izdao hrv. pedagoško-književni zbor). U svem, što je pisao Mijat Stojanović, zrcali se, kao i u cijelom njegovu životu: ljubav prama Bogu i narodu.

i) Antun Truchelka.

Antun Truchelka (g. 1834.—1877.) rodio se u Zbraslavu u Češkoj. Učiteljem bijaše u Virovitici, Koški, Valpovu i Osijeku. Svuda se odlikovao marljivošću i spretnošću, a uza to bijaše vjeran i otvoren branitelj školskoga napretka. Mnogo je pisao u različne časopise, osobito za mladež. Od pedagoških njegovih spisa valja spomenuti: »Rukovodstvo za jezikoslovno-sustavnu obuku u pučkih učionah« i »Domoslovje«. Uređivao je i zabavnik za učitelje s natpisom: »Zora« (g. 1862.—1863.).

j) Andrija Hajdinjak.

Andrija Hajdinjak rodio se u Preloščici. Izučivši učiteljsku školu u Zagrebu bijaše više godina privatnim učiteljem u Zagrebu, dok prigodom preustrojstva pučkih škola (g. 1875.) ne bude imenovan učiteljem vježbaonice u Zagrebu. Revno je nastojao oko obuke u gimnastici još u ono doba, kad se za tu struku slabo marilo u našoj domovini, pa je izdao i nekoliko djela o gimnastici, naročito: »Tjelovježba u pučkoj školi«, zatim »Hrvatsko-njemačko nazivlje za tjelovježbu« i »Djetinje sigre«. Posljednje je djelo znamenito i radi toga, jer je u njemu priopćeno i nekoliko narodnih igara. Neko vrijeme uređivao je Hajdinjak u društvu s Hochmanom »Hrvatski Sokol«, list za gimnastičku obuku. Pisao je i za mladež. Umr'o je g. 1885.

k) Franjo Klaić.

Franjo Klaić rodio se u Garčinu, te je bio najprije pomoćnik, a za tim »općinski učitelj« u svom rodnom mjestu. Poslije bi imenovan podučiteljem trivijalnih škola, pa je službovao najprije u Otoku, a za tim u Kapeli (kod Gradiške). Izučivši međutim učiteljsku školu kod sv. Ane u Beču službovao je kao trivijalni učitelj u Staroj Pazovi, Garčinu i Vinkovcima. G. 1852. bude pozvan u Varaždin, da tamo osnuje prvu za onda malu realku u provincijalu hrvatskom, pa je tu i veoma uspješno radio, dok ne bude (g. 1860.) imenovan ravnateljem pučkih škola i učiteljske škole u Zagrebu. Njegovim nastojanjem usavršila se učiteljska škola, koliko je to bilo moguće prema tadašnjim prilikama i ustrojstvu te vrste zavoda u našoj monarkiji. Prigodom preustrojstva pučkih škola (g. 1875.) bude Klaić kao ravnatelj umirovljen, ali ujedno pridijeljen nastavnomu odjelu zem. vlade na službovanje. Za revni svoj rad odlikovan je zlatnim krstom za zasluge s krunom i naslovom zemaljskoga školskog nadzornika. G 1887. umrije.

Od obilnoga njegova rada na polju školske književnosti spomenut ćemo samo: »Rukovodstvo za početnicu« po Hermanu; »Učitelj u školi« (više svezaka); »Pedagoško-didaktički kažiput«; »Školski vrt« po Švabu; »Zdravstvoslovje čovjeka« po Bocku; »Čitanka za opetovnice«; »Njemačka čitanka« za pučke škole; »Slovnica njemačkoga jezika« za niže realke. Osim toga izdao je nekoliko popularnih spisa o različnim granama gospodarstva i uređivao više godišta pedagoškoga časopisa »Školski prijatelj«. U tom je listu zastupao konzervativno stanovište u pitanju o ustrojstvu pučkih škola.

l) Đuro Natošević.

Đuro Natošević (god 1821. –1887.) rodio se u Slankamenu. Izučivši medicinske nauke bio je kratko vrijeme praktičnim liječnikom u Novomsadu, zatim upraviteljem gimnazije u istome mjestu. Poslije toga bude (god. 1857.) imenovan školskim savjetnikom u Temišvaru, a kad je uprava srpske vojvodine dokinuta, bi pridijeljen ugarskomu namjesničkom vijeću. Na poziv srpskoga kneza Mihajla otiđe međutim (g. 1867.) u Srbiju, i bude privremenim referentom u ministarstvu prosvjete, ali se naskoro (g. 1869.) vrati u Novi sad. Izabran je po više puta za poslanika u srpski crkveni sabor, koji ga izabra i glavnim referentom sviju srpskih konfesijskih škola u karlovačkoj mitropoliji.

Najvećih zasluga stekao je Natošević kao organizator srpskoga školstva, ali je zaslužan i za narodnu knjigu. Mnogo je pisao u različne časopise i izdao više knjiga o gospodarstvu za narod. Od pedagoških njegovih spisa valja spomenuti: »Uputsvo za predavanje bukvarskih nauka« (veliko i malo izdanje); »Biser i drago kamenje za ukrašenje dečije duše«; »Nekoliko narodnih pesama naizust učenje«. Sastavio je i više čitanaka, koje se još i danas upotrebljavaju u srpskim osnovnim školama.

m) Ivan Filipović.

Ivan Filipović (g. 1823.–1895.) rodio se u Kopanici od oca učitelja. Svršivši u Vinkovcima gimnazijske i pedagoške nauke, učiteljovao je najprije u Vinkovcima i Novoj Gradiški, zatim u Zagrebu (od g. 1850.) na jednoj privatnoj pučkoj školi; onda (od g 1854.) na glavnoj školi u Požezi, nadalje (od g. 1862.) na kaptolskoj glavnoj školi i (od g. 1873.) na višoj djevojačkoj školi u Zagrebu. Povodom preustrojstva pučkoga školstva bude (g. 1875.) imenovan županijskim školskim nadzornikom u Zagrebu.

*

Već g. 1845. počeo je Filipović raditi na književnom polju. Prve su mu radnje bile pjesme i pripovijesti, što ih je pisao u beletrističke časopise onoga doba: »Danieu« i »Neven«. Nekoje od njegovih pjesama uvrštene su bile i u tadašnje čitanke za pučke škole. Njegovim nastojanjem počela se izdavati i »Zabavna čitaonica«, za koju je preveo dva u ono doba priznata romana: »Elizabeta, ili prognanici u Sjeveriji« i »Župnik Vakefildski«. Svoj beletristički rad nastavljao je Filipović i onda, kad se bio dao posve na rad oko pedagoške knjige i organizovanja hrvatskoga pučkog učiteljstva. U Požezi je (od g. 1858.—1861.) izdavao i uređivao koledar »Narodna knjiga«, koji je u ono doba bio najveći i najbolji naš koledar, a u Zagrebu je neko vrijeme uređivao beletristički list »Sokol«, što ga je g. 1870. započela bila izdavati Hartmanova knjižara.

Mnogo većih zasluga stekao je Filipović za našu narodnu prosvjetu svojim radom na polju omladinske knjige. Prvi (g. 1850.) njegov spis za mladež bijaše: »Mali tobolac raznoga cvijeća za dobru i pomnjivu mladež naroda srpsko-ilirskoga«. Poslije je napisao i izdao čitav niz spisa za mladež, i to: »Franje Hoffmanna sto i pedeset ćudorednih pripovijedaka za mladež obojega spola« — »Igrokazi za mladež« — »Jagodnjak, zbirka pjesama i pripovijedaka za mladež« — »Sto malih pripovijedaka za mladež od Krste Šmida«. — »Ezopove basne«. Osim toga uređivao je i izdavao dulje vremena (od g. 1865.) vrlo lijep časopis za mladež s natpisom: »Bosiljak«.

Filipovićev je rad obilan i na polju pedagoške književnosti. Već g. 1851. bio je pozvan u povjerenstvo, komu je bila zadaća, da se pobrine za nove školske knjige, te mu je bilo povjereno, da izradi »Prvu slovničku čitanku«; a on je tu zadaću časno izvršio. Osim toga napisao je »Početnicu« (g. 1876.), a za građanske i više djevojačke škole: »Kratku povjest književnosti hrvatske i srpske« i »Kratku stilistiku«. Od čisto pedagoških radnja znamenite su njegove »Bečke pedagogijske slike«; jer je u njima hrvatsko učiteljstvo upoznao s naprednim duhom njemačkoga školstva i učiteljstva. Pisao je i više pedagoških članaka u pedagoške listove, pa je neko vrijeme izdavao i uređivao pedagoški list »Prosvjeta«, a priličan niz godina (12) »Književnu smotru«, što je izlazila kao prilog školskomu listu »Napretku«. Vrijedni su spomena i »Listovi za naš krasni spol«, što ih je priopćio u beletrističkom časopisu »Nevenu«. U njima govori o zadaći žene kao supruge, majke i domaćice, a osobito o tom, kako treba da majka uzgaja svoju djecu.

Lijepih zasluga stekao je Filipović za našu književnost i tim, što je prikupio sve pjesme o Kraljeviću Marku, pa ih s tumačem izdao pod natpisom: »Kraljević Marko u narodnim pjesmama«. Isto je tako zaslužan i s toga, što je uz pripomoć svojih prijatelja (Deželića, Modca i Šimončića) izdao »Novi rječnik hrvatskoga i njemačkoga jezika«, zatim »Hrvatsko-njemački rječnik« i »Žepni rječnik hrvatskoga i njemačkoga jezika«, pa »Hrvatsko-njemačku besjedovnicu«.

No nije glavna zasluga Filipovićeva rada na književnom polju. Mnogo većih zasluga stekao je za hrvatsko školstvo tim, što je umio oko sebe pribrati marne i napredne učitelje, te se u slozi s njima borio za boljak hrv. pučke škole i pučkoga učiteljstva. Njegovom su inicijativom i brigom održane velike »opće učiteljske skupštine« u Zagrebu (g. 1871.), u Petrinji (g. 1874.) i Osijeku (g. 1878.), u kojima se hrv. pučko učiteljstvo jednodušno izjavilo za napredno uređenje škola. Njegovim su nadalje nastojanjem i trudom osnovana mnoga učiteljska društva, koja danas tako blagotvorno djeluju u prosvjetnom i humanitarnom smjeru. Ta su društva: »Učiteljska zadruga« — »Hrvatski pedagoško-književni zbor« i »Savez hrvatskih učiteljskih društava«. I »Hrvatski učiteljski dom«, u kom ta društva imadu svoje stjecište sagrađen je od prinosa hrv. pučkoga učiteljstva i hrv. naroda marom Ivana Filipovića.

n) Ljudevit Modec.

Ljudevit Modec (g. 1844.—1897.) rodio se u Križevcima. Izučivši nauke u pučkoj školi u Križevcima i maloj realci u Varaždinu pođe u Prag, da se u tamošnjoj učiteljskoj školi spremi za učiteljsko zvanje. Položivši s izvrsnim uspjehom u Pragu učiteljski ispit vrati se u domovinu i bude (g. 1862.) imenovan učiteljem kaptolske glavne škole u Zagrebu, pa je kao takav dvije godine (1863/4. i 1864/5.) zamjenjivao obrazovnoga učitelja u učitelj-

skoj školi zagrebačkoj. I poslije toga ostao je Modec pomoćnim učiteljem risanja u učiteljskoj školi. Doskora međutim (g. 1873.) bude imenovan učiteljem više djevojačke škole, gdje je službovao, dok povodom preustrojstva pučkih i učiteljskih škola (g. 1875.) ne postade privremenim ravnateljem učiteljske škole u Zagrebu, od kud bi kao pravi ravnatelj (g. 1890.) premješten u učiteljsku školu u Petrinji, gdje je službovao do svoga umirovljenja (g. 1893.)

Modec je stekao osobitih zasluga ne samo svojim radom u školi, nego i radom na polju školske književnosti kao i vrlo živim sudjelovanjem oko podupiranja učiteljskih društvenih inštitucija, koje danas rode tako obilatim plodom. Kao jedan od najpouzdanijih drugova i prijatelja Filipovićevih i kao vrlo spreman i odlučan muž stajao je vazda u prvim redovima, kad je trebalo, da se radi za dobro škole i učiteljstva.

Modec je napisao više članaka za školski list »Napredak«, komu je bio mnogo godina (22) urednikom, i to upravo u ono doba, kad se valjalo najviše boriti za prava škole i učiteljstva. Ostali pedagoški njegov rad namijenjen je ponajviše školskim knjigama. Bio je jednim od glavnih suradnika kod izrađivanja školskih knjiga, što su izdane odmah iza preustrojstva škola od g. 1875. Najznamenitije mu je pedagoško djelo: »Rukovodnik za početnicu i bukvar.« Osim toga je napisao i izdao: »Domaći prirodopis u pučkoj školi.« — »Prirodopis sisara i ptica.« — »Geometrijsko oblikoslovlje za porabu u građanskim i pučkim školama.« — »Rukovodnik za risanje zemljovida.« — »Razvitak metoda za obuku u čitanju i pisanju.« Uredio je nadalje zabavnik za mladež, što je izišao pod imenom »Ljiljan«, a u posljednje je vrijeme radio i za »Pedagogijsku enciklopediju«, kojoj je bio saurednikom.

n) Milan Kobali.

Milan Kobali (1840. — 1897.) rodio se u Zagrebu, gdje je izučio pučku školu, malu realku i učiteljsku školu. Kao učitelj bude namješten najprije (g. 1859.) u Odri, a zatim (g. 1875.) na vježbaonici uz kr. učiteljsku školu u Zagrebu, gdje je službovao do svoje smrti.

Velikih je zasluga stekao za društveni život učiteljstva i pedagošku književnost tim, što je preko dvadeset godina bio tajnikom »Hrv. pedagoško-književnoga zbora«, te revno nastojao, da to znamenito naše društvo steče što više prijatelja. Bio je i revnim suradnikom »Napretka«, za koji je napisao vrlo mnogo članaka. Osim toga je napisao: »Zornu obuku«, — »Rukovođ za estetičko-etička štiva u pučkoj školi« i »Slovnicu u drugom razredu pučke škole«.

1929.

SADRŽAJ.